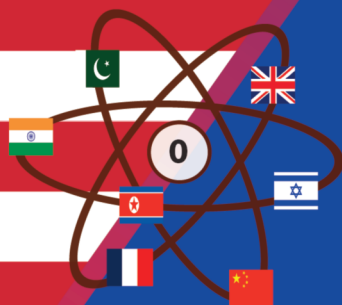

СТРАТЕШКА СТАБИЛНОСТ у МУЛТИПОЛАРНОМ СВЕТУ

Марина Костић Шулејић

Др Марина КОСТИЋ ШУЛЕЈИЋ

**СТРАТЕШКА СТАБИЛНОСТ
У
МУЛТИПОЛАРНОМ СВЕТУ**

Београд, 2022.

Милицы и Михаилу

Издавач
Институт за међународну политику и привреду,
Македонска 25,
Београд

За издавача
Проф. др Бранислав Ђорђевић,
директор

Рецензенти
Небојша Вуковић, научни сарадник,
Институт за међународну политику и привреду, Београд;
Владимир Ајзенхамер, доцент,
Факултет безбедности Универзитета у Београду;
Стеван Недељковић, доцент,
Факултет политичких наука Универзитета у Београду

Припрема за штампу
Сања Баловић

Дизајн и илустрација корице
др Ненад Стекић

Штампа
Бирограф комп доо, Атанасија Пуље 22, Београд

ISBN 978-86-7067-301-4

Монографија је сачињена у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2022. године”, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2022. године.

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	11
------------------	----

УВОД	15
-------------	----

Први део

СТРАТЕШКА СТАБИЛНОСТ У МУЛТИПОЛАРНОМ СВЕТУ

1. Стратешка стабилност: хладноратовско и постхладноратовско одређење	23
2. Трајна начела и одлике стратешке стабилности САД и Русије	34
3. Разлози и могућности мултилатерализације контроле стратешког наоружања	42

Други део

СТРАТЕШКА СТАБИЛНОСТ И КОНТРОЛА СТРАТЕШКОГ НАОРУЖАЊА РУСИЈЕ И САД

1. Шири контекст руско-америчких односа и стратешка стабилност	55
1.1. Руски предлози за стварање новог европског безбедносног поретка 2008/2009. године	55
1.2. Руски предлози за стварање новог европског безбедносног поретка 2021/2022. године	63
2. Дебате о стратешкој стабилности и продужетку Новог START-а у САД и Русији у периоду 2010–2022. године	73
2.1. Разумевање дебате о контроли стратешког наоружања у САД	74
2.2. Дебате око нуклеарне политике САД	79
2.3. Дебате поводом продужетка Новог START-а у САД 2010–2022. године	85

2.4. Дебате око Новог START-а у Руској Федерацији 2010–2022. године	90
--	----

Трећи део

СВЕОБУХВАТНОСТ КОНТРОЛЕ СТРАТЕШКОГ НАОРУЖАЊА ИЗМЕЂУ САД И РУСИЈЕ

1. Контрола конвенционалних снага у Европи	97
2. Модернизација стратешког наоружања САД и Русије: нове врсте наоружања и домени ратовања	103
3. Противракетна одбрана	112
4. Нестратешко нуклеарно наоружање у Европи и Азији	120
5. Транспарентност и верификација	124
6. Последице контроле стратешког наоружања САД и Русије и продужетка Новог START-а на шири режим непролиферације	127
7. Дијалог о стратешкој стабилности САД и Русије након продужетка Новог START-а	132

Четврти део

МОГУЋНОСТИ МУЛТИЛАТЕРАЛИЗАЦИЈЕ КОНТРОЛЕ СТРАТЕШКОГ НАОРУЖАЊА

1. Могућности укључивања Кине у контролу стратешког наоружања	149
1.1. Стратешка стабилност и однос САД и Кине (шири контекст односа САД–Кина)	149
1.2. Контроверзе кинеске „не-прве употребе” нуклеарног наоружања, транспарентности и нуклеарних способности	154
1.3. Предуслови и могућности кинеског учешћа у контроли стратешког наоружања	161

2. Могућности укључивања Француске и Уједињеног Краљевства у контролу стратешког наоружања	170
2.1. Стратешке способности Француске и Уједињеног Краљевства и питање транспарентности	170
2.2. Предуслови укључивања Француске и Уједињеног Краљевства у контролу стратешког наоружања	176
2.2.1. Чланство у НАТО и ставови САД као фактори утицаја на француско и британско учешће у контроли стратешког наоружања	177
2.2.2. Паритет снага и преговарање на једнаким основама	182
2.2.3. Формирање стратешког окружења које ће погодовати мултилатерализацији контроле стратешког наоружања	183

Пети део

ОСТАЛЕ ДРЖАВЕ (НЕЧЛАНИЦЕ НРТ)

СА НУКЛЕАРНИМ НАОРУЖАЊЕМ

И СТРАТЕШКА СТАБИЛНОСТ САД И РУСИЈЕ

1. Нуклеарне способности и доктрина Индије, Пакистана, Северне Кореје и Израела	194
2. Могућности учешћа Индије, Пакистана, Северне Кореје и Израела у контроли нуклеарног наоружања	208

ЗАКЉУЧАК	219
-----------------	-----

ЛИТЕРАТУРА	227
-------------------	-----

ПРЕДГОВОР

Монографија „Стратешка стабилност у мултиполарном свету” резултат је мог готово трогодишњег рада на питањима стратешке стабилности и контроле стратешког наоружања, као и жеље да се резултати тог рада нађу обједињени на једном месту, како би били систематизовани, прегледнији и лакше доступни заинтересованим читаоцима. Интересовање настало услед неизвесности опстанка контроле стратешког наоружања између Сједињених Америчких Држава и Руске Федерације и продужетка јединог преосталог билатералног уговора о контроли нуклеарног наоружања између ове две земље – Новог START-а – током 2020. године водило ме је дубље у истраживање околности настанка, предуслова и неопходних елемената за наставак контроле стратешког наоружања и појма, карактера и природе, димензија и обухвата, као и будућности стратешке стабилности. Ова монографија се, самим тим, у значајној мери ослања и користи податке из неколико мојих претходно објављених научних радова: „Дебате поводом будућности ’Новог START’ споразума: може ли свет избећи нову трку у нуклеарном наоружању?”¹, „Controversial issues regarding the extension of the ’New START’ Treaty: Can the USA and Russia preserve existing strategic arms control?”², „Strateška stabilnost i mogućnosti uključivanja Kine u pregovore o kontroli strateškog naoružanja”³ и „France, the UK and prospects of multilateralization of formal strategic arms control”⁴. Такође, садржи и поједине

¹ Зборник радова са Годишње научне конференције „Изазови савременог света: Стратешко деловање држава или резултанта глобалних и локалних процеса и повода?”, 28. октобар 2020, WEBEX Host: Факултет безбедности Универзитета у Београду и Институт за међународну политику и привреду, ISBN 978-86-80144-39-9, стр. 218–239.

² *Serbian Political Thought*, Vol. 70, No. 4/2020, pp. 123-149.

³ *Međunarodni problemi*, Vol. LXXII, No. 4/2020, Beograd, стр. 678–708.

⁴ *Srpska politička misao*, Vol. 73, br. 3/2021, стр. 27–56.

делове моје докторске дисертације који се односе на руске предлоге за успостављање новог безбедносног поретка у Европи 2008/2009. године и контролу конвенционалних снага у Европи.⁵

Истраживање концепта стратешке стабилности и контроле стратешког наоружања започела сам средином 2020. године кроз анализу дебата које су се водиле у САД и Русији око продужетка Новог START-а. Те анализе у монографији су допуњене разматрањем свеукупних односа САД и Русије након Хладног рата, који су у два наврата довели до руских предлога за стварање новог безбедносног поретка у Европи. Анализа дебата о контроли стратешког наоружања у САД у монографији је допуњена и објашњењем дебате о нуклеарној политици, снагама и контроли нуклеарног наоружања, укључујући и стратешко наоружање. Разматрање дебата о нуклеарној политици и контроли наоружања у САД и Русији указало је на ширину и обухват концепта стратешке стабилности, читаву палету питања која морају бити уређена пре него што се уреди и сама контрола, а посебно смањење стратешких снага САД и Русије. Такође, разматрање будућности дијалога о стратешкој стабилности и контроли стратешког наоружања САД и Русије након продужетка Новог START-а посебна је новина ове монографије.

Током истраживања концепта стратешке стабилности јавило се и питање актера. Иако по својој суштини билатералан, концепт стратешке стабилности који се заснива на узајамно гарантованом уништењу САД и Русије и те како узима у обзир позицију и снагу других актера, при чему се одржавање значајне диспропорције у снагама поставља као аксиом. Обавезаност других актера са нуклеарним способностима на минималне нуклеарне снаге, као и њихово даље смањење (непролиферација и разоружање), предуслов је наставка контроле и смањења стратешког наоружања између САД и Русије. Подизање ових капацитета трећих страна, као и већа компетитивност у узајамним односима, водила је

⁵ „Концепције светског поретка у политикама безбедности Сједињених Америчких Држава, Руске Федерације и Европске уније на почетку XXI века”, докторска дисертација, 2019. Београд: Факултет политичких наука, Универзитет у Београду.

захтевима за мултилатерализацијом контроле стратешког наоружања САД и Русије. Због тога сам се посебно бавила и питањима могућности и услова за укључивање Кине, односно Уједињеног Краљевства и Француске, у контролу стратешког наоружања. Будући да пролиферација нуклеарног наоружања представља посебан изазов за одржавање стратешке стабилности између САД и Русије, разматрам и нуклеарне снаге и ставове о контроли нуклеарног наоружања осталих држава са декларисаним нуклеарним наоружањем – Индије, Пакистана и Северне Кореје – и једне за коју се верује да га поседује – Израела. Рат у Украјини од 24. фебруара 2022. године само је потврдио и учинио ургентнијом потребу бављења контролом наоружања, па и стратешког, те је ова монографија написана и са циљем подстицања интересовања домаће академске јавности за питања контроле наоружања и стратешке стабилности. Она указује и на чврсту повезаност питања контроле наоружања, као једног од институционалних аранжмана између држава, и стабилности светског поретка.

Будући да су сва истраживања садржана у овој монографији рађена у периодима рођења моје ћерке Милице и сина Михаила, она је посебно посвећена њима, а захвалност за непрестано стрпљење и подршку дугујем и свом супругу Ненаду.

У Београду, 15. јул 2022. године

Др Марина Костић Шулејић

УВОД

„Хоће ли бити нуклеарног рата?” једно је од питања које су многи од нас поставили након што су руске оружане снаге прешле украјинску границу 24. фебруара 2022. године и кренуле у офанзиву широм Украјине. Месецима су званичници Сједињених Америчких Држава и држава чланица Северноатлантског савеза (НАТО) покушавали да одврате могућу руску оружану интервенцију у Украјини претњом свим видовима санкција и јачањем и додатним упућивањем војних снага у европске земље чланице НАТО-а, али то се показало безуспешним. Део овог неуспеха налази се вероватно и у изричитом навођењу земаља окупљених у НАТО да неће упућивати оружане снаге у Украјину, иако су јој упутиле друге врсте помоћи у наоружању и војној опреми, као и да неће војно одговарати Русији. Под притиском да оштрије и делотворније делује на одвраћање руског напада на Украјину, амерички председник Џозеф Бајден (*Joseph Biden*) изјавио је почетком марта 2022. године да би алтернатива санкцијама могао бити једино трећи светски рат, а он по Сергеју Лаврову (*Sergey Lavrov*), министру спољних послова Русије може бити само нуклеарни (N1 2022a). Ипак, однос успостављен између САД и Русије, највећих поседника нуклеарног наоружања, током више деценија (раније између САД и СССР-а), а након озбиљних криза, био је срачунат на избегавање избијања нуклеарног сукоба, што се назива још и стратешком стабилношћу. Међутим, стратешка стабилност се не остварује сама од себе, већ подразумева и успостављање и константан рад на одржавању комплексног институционалног аранжмана – режима контроле наоружања – који умањује подстицаје и контролише могућности за нуклеарни сукоб. Модел стратешке стабилности између САД и Русије заснован је на начелу узајамно гарантованог уништења, које је у основи и система контроле стратешког наоружања и чији врхунац представља формална (уговорна) контрола ове врсте оружја.

Нешто више од годину дана пре рата у Украјини, у својим говорима и председничкој кампањи, нови председник САД Бајден унео је

оптимизам у могућност продужетка последњег билатералног споразума о контроли наоружања између САД и Русије на коме почива стратешка стабилност – Уговора између САД и Руске Федерације о мерама за даље смањење и ограничење стратешког офанзивног наоружања (Нови START). Овај Уговор је само два дана пре истека предвиђеног рока важења, 3. фебруара 2022, безусловно и продужен за још максималних пет година. Томе су претходиле године неизвесности и безуспешних разговора о продужетку Новог START-а и генерално урушавање система контроле наоружања, будући да је претходни амерички председник Доналд Трамп (*Donald Trump*) повукао САД из неколико споразума о контроли наоружања. Поред продужетка Новог START-а оптимизам за одржавање стратешке стабилности подстакао је и самит Бајдена и руског председника Владимира Путина (*Владимир Путин*) одржан у јуну 2021. године, на коме је усвојена заједничка председничка изјава о стратешкој стабилности. То је деловало као покушај новог „рестарта” односа Русије и САД у још затегнутијој ситуацији него што је била она из 2008. и интервенције Русије у Грузији. Такође, преговори око контроле стратешког наоружања и тада су, као и данас, били праћени руским предлозима за уговорним регулисањем нове безбедносне архитектуре у Европи, али су и овог пута одбијени од стране САД и НАТО. Висока конфликтност у односима САД и НАТО-а, са једне, и Русије, са друге стране, заједно са кризом мултилатерализма, мултиполаризацијом светског поретка и неизвесношћу око будуће контроле наоружања након истека Новог START-а, враћају концепт стратешке стабилности у центар пажње.

Циљ овог истраживања је да сагледа и објасни карактер стратешке стабилности између САД и Русије у савременом периоду и да укаже на изазове њеног одржавања. Основна теза истраживања је да ће стратешка стабилност и контрола стратешког наоружања, без обзира на растућу мултиполаризацију, па и захтеве САД и Русије за мултилатерализацијом контроле стратешког наоружања, остати и даље концентрисана око билатералног односа снага САД и Русије, свеобухватности система контроле наоружања у чијем су оне центру, као и посвећености других држава непролиферацији. Тиме се чува повољна равнотежа снага за одржавање постојећег нивоа и евентуално даље смањење стратешких снага САД и Русије. Да би се то остварило, највероватније је да ће се наставити са комбинацијом формалне контроле стратешког наоружања

(уговора) САД и Русије, мултилатералних инструмената и политичког обавезивања осталих држава укључених у овај систем. То значи да ће она у великој мери задржати досадашњи карактер и структуру, али се о свим питањима која су њен саставни део мора поново преговарати. Посебан подстицај за поновно преговарање о споразумима о контроли наоружања, као и стратешког који би наследио Нови START након 2026. године, даје и одржавање кредибилитета режима непролиферације окупљеног око Уговора о непролиферацији нуклеарног наоружања (NPT). Нужност очувања непролиферације нуклеарног наоружања једно је од ретких питања око којих се свих пет држава чланица NPT-а са нуклеарним наоружањем⁶ слажу, због чега се и поред високог интензитета конфликтности и даље може очекивати наставак Дијалога о стратешкој стабилности и контроли нуклеарног наоружања САД и Русије, који је тренутно у блокади.

У домену методологије, монографија се пре свега ослања на историјску анализу преговарања споразума о контроли стратешког наоружања између САД и Русије, анализу докумената и уговора о контроли стратешког наоружања, као и изјава и ставова званичника свих релевантних актера. Такође, користи се и метода моделовања како би се објаснио концепт стратешке стабилности између САД и Русије и његове трајне основе, као и компаративни метод приликом упоређивања хладноратовског и постхладноратовског модела стратешке стабилности. Компаративни метод се користи и приликом упоређивања политика употребе нуклеарног наоружања и нуклеарних способности држава које их поседују, а што је потребно ради доношења закључака о могућностима и изгледима за њихово учешће у контроли стратешког или нуклеарног наоружања. Закључак је да ће САД и Русија и вољно и невољно наставити да воде одлучујућу улогу у контроли стратешког наоружања кроз уговоре, иако могу оставити отвореном опцију за учешће других актера. Ипак, мала је вероватноћа да ће актери попут Кине или Британије и Француске пристати да учествују у контроли

⁶ То су Сједињене Америчке Државе, Руска Федерација, Уједињено Краљевство, Француска и Кина (државе које су произвеле и извршиле експлозију нуклеарног оружја или друге нуклеарне направе пре 1. јануара 1967. године). Остале државе чланице овог уговора су државе без нуклеарног наоружања.

стратешког наоружања под америчким и руским условима. То пре свега значи наставак преговора о стратешкој стабилности између САД и Русије, укључујући преговоре о контроли наоружања са стратешким ефектима, као и самог стратешког офанзивног наоружања. То, међутим, не значи нужно и постизање споразума о даљем смањењу стратешких или нуклеарних снага САД и Русије, чему погодује и сада изузетно конфликтна клима између САД и НАТО-а, са једне, те Русије и Кине, са друге стране, као и одсуство воље других актера за укључивањем у контролу или смањење стратешког и нуклеарног наоружања. Даље смањење стратешких снага САД и Русије, као и стратешку стабилност, такође отежава и пролиферацијски притисак који врше друге државе које поседују или се верује да поседују нуклеарно наоружање, а нису чланице НРТ-а (Индија, Пакистан, Северна Кореја и Израел), а што је опет повезано пре свега са њиховим односима са САД, Кином и Русијом. Неуспех наставка даље контроле стратешког наоружања између САД и Русије, значио би даље захуктавање трке у нуклеарном наоружању и враћање у ситуацију из шездесетих година прошлог века.

О самом концепту стратешке стабилности, његовом настанку и еволуцији, као и основним стубовима на којима он почива, биће говора у првом делу монографије. Савремени период многи називају и Трећим нуклеарним добом и њега карактерише комбинација веће мултиполаризације светског поретка и конфликтности између великих сила, што значи већа спремност ових држава да и оружаном бране и пројектују своје интересе ван својих граница, затим криза мултилатерализма, односно међународних институција у које спада и контрола наоружања, као и и даље висок значај претњи од недржавних актера по питању могуће употребе оружја за масовно уништење. Изазови одржавања стратешке стабилности су у монографији одређени у односу на претходно дефинисане основне или трајне стубове стратешке стабилности уз разматрање и изазова на унутрашњем нивоу, који се односе на постизање сагласности унутар поједине државе за подршку контроли наоружања и одржавању стратешке стабилности. Дебате вођене у САД и Русији поводом стратешке стабилности и продужетка Новог START-а разматрају се у другом делу монографије, који се односи на централно место стратешке стабилности - контролу стратешког наоружања између САД и Русије. У овом делу монографије најпре се указује на шири карактер односа САД и Русије и предлоге око

нове безбедносне архитектуре, како би се разумео контекст дебата унутар ових држава и тачке спорења. Затим је ту питање свеобухватности контроле наоружања, која је неопходна за одржавање стратешке стабилности и контроле стратешког офанзивног наоружања две стране. Питања која су посебно проблематична у контексту одржавања стратешке стабилности и која се разматрају у трећем делу монографије су: равнотежа конвенционалних снага у Европи, противракетна одбрана, нестратешко наоружање (које се овде користи да означи и тактичко наоружање, као и ракете средњег и краћег домета које су до 2019. године биле обухваћене Уговором о нуклеарним снагама средњег и краћег домета – INF уговор), затим питања транспарентности и верификације и утицаја на шири режим непролиферације. Посебна пажња овде је дата и разматрању Дијалога о стратешкој стабилности САД и Русије и након продужетка Новог START-а. У четвртом делу монографије, као посебан изазов одржавања стратешке стабилности, разматра се питање могућности мултилатерализације контроле стратешког наоружања које до сада није решено. И САД и Русија настављају да позивају на промену билатералног концепта контроле стратешког наоружања, како не би једино оне биле везане правним ограничењима и строгим мерама верификације, али до сада није постигнута њихова сагласност око тога који би све актери били укључени у ову контролу. Такође, за мултилатерализацију контроле стратешког наоружања било би неопходно променити и досадашње безбедносне калкулације савеза у којима учествују, пре свега НАТО, а затим постићи посебне услове које ове земље (Кина, Уједињено Краљевство и Француска) постављају за учешће у контроли стратешког наоружања, попут преговарања на једнаким нумеричким и дипломатским основама и стварања повољнијег безбедносног окружења. Пето, разматра се и изазов пролиферацијског притиска који на одржавање стратешке стабилности, укључујући контролу стратешког наоружања, врше друге државе са декларисаним нуклеарним наоружањем које нису чланице NPT-а – Индија, Пакистан и Северна Кореја – као и једна за коју се верује да поседује ову врсту оружја – Израел. Понашање ових држава у значајној мери може допринети повећању пролиферације нуклеарног наоружања, будући да подстиче трку у наоружању на простору азијског Пацифика и Блиском истоку. Док је пакистанска нуклеарна политика индоцентрична, дотле Индија

гледа и у способности и намере Кине, и обрнуто, што опет утиче на односе САД и Кине. Такође, понашање Северне Кореје и развој њених нуклеарних и ракетних способности, као и одговор Ирана на наводно поседовање нуклеарних снага Израела, утичу на стратешку стабилност, јер су један од изговора за размештање америчког противракетног штита у Азији и Европи. Размештање овог штита је, пак, у највећој мери допринело урушавању стратешке стабилности између САД и Русије. На тај начин у овој монграфији се указује и на то колико је концепт стратешке стабилности сложен и по дубини – свеобухватности питања које мора да регулише између САД и Русије – и по ширини – у смислу актера које треба да обухвати и на које утиче.

Први део

**СТРАТЕШКА СТАБИЛНОСТ
У МУЛТИПОЛАРНОМ СВЕТУ**

1. Стратешка стабилност: хладноратовско и постхладноратовско одређење

Председник Сједињених Америчких Држава у мандату 2017–2021. Доналд Трамп назвао је 2017. године Нови START „лошим договором” и условио његов продужетак укључивањем Кине у преговоре о контроли стратешког наоружања (Hitchens 2019). Нови START су 2010. године потписали тадашњи председник САД Барак Обама (*Barack Obama*) и руски председник Дмитри Медведев (*Дмитрий Медведев*) и он представља наставак уговорне/формалне контроле стратешког наоружања између САД и Русије (раније СССР). Ова контрола отпочела је током Хладног рата потписивањем Уговора о ограничењу стратешког наоружања (SALT I) 1972. и наставила се након Хладног рата потписивањем Уговора о смањењу стратешког наоружања (START I) из 1991. и Уговора о смањењу стратешког офанзивног наоружања (SORT) 2001. године.⁷ Новим START-ом предвиђено је да две стране могу разместити до 1.550 нуклеарних бојевих глава, 700 интерконтиненталних балистичких ракета (ICBM), балистичких ракета које се лансирају са подморница (SLBM) и тешких бомбардера и имати укупно 800 размештених и неразмештених лансера. Обе стране испуниле су уговорне обавезе до 2018. године, а трајање Новог START-а било је ограничено до 5. фебруара 2021. због чега се поставило питање његовог продужетка како би се очувала успостављена ограничења.

Ипак, већ током Трапвог мандата стриктна условљеност продужетка Новог START-а укључивањем Кине у преговоре о контроли

⁷ SALT II је потписан 1979. године у Бечу али никада није ступио на снагу, иако су две стране поштовале његове одредбе. START II је потписан 1993. године у Москви и такође никада није ступио на снагу.

стратешког наоружања је ублажена, чиме је очуван хладноратовски концепт стратешке стабилности који се концентрисао око договора САД и Совјетског Савеза (СССР-а), односно након 1991. године Русије. Средином 2020. Трамп је изјавио да билатерална структура стратешке контроле наоружања треба да буде очувана кроз заузимање заједничке позиције САД и Русије и стварање оквира будуће контроле стратешког наоружања којем би се касније могла прикључити и Кина (The White House 2020). Уз значајно деловање заступника контроле наоружања унутар САД и уз већ претходно формиране ставове Демократске партије и самог председничког кандидата Џозефа Бајдена, који је у новембру 2020. однео победу на америчким председничким изборима и постао 46. председник САД, Нови START је два дана пре истека важења продужен за још пет година (до 2026. године).

Средином јуна 2021. председници САД и Русије Бајден и Путин потписали су Заједничку председничку изјаву о стратешкој стабилности, у којој су изразили приврженост вођењу интегрисаног билатералног Дијалога о стратешкој стабилности, у оквиру кога би се разматрала пре свега питања будуће контроле наоружања и елемената које би нови формални оквир контроле нуклеарног наоружања требало да садржи. Оваква изјава указује на наставак привржености две стране хладноратовском концепту стратешке стабилности, иако се овај појам након Хладног рата, бар у теоријском смислу, настојао проширити изван билатералних руско-америчких односа, па чак и, виђен као реликт прошлости, заменити новим појмовима. Због своје актуелности и немерљивог значаја за очување међународног мира и безбедности хладноратовски концепт контроле стратешког наоружања и стратешке стабилности заслужује посебну пажњу – како његова еволуција и садашњи обухват, тако и развој инструмената којима су две стране настојале да остваре стање стратешке стабилности у својим односима.

Концепт стратешке стабилности развио се шездесетих година XX века из логичке прогресије у мишљењу о последицама нуклеарне револуције, изазова изненадног напада и потреба веродостојног одвраћања, врсте мета за које би нуклеарно оружје могло да се употреби, као и питања како би нуклеарни рат могао да се води (Gerson

2013, 3). За сам настанак концепта стратешке стабилности, и као додатни подстицај да се крене путем међународног преговарања и постизања међународних уговора о контроли стратешког наоружања, од пресудног је значаја био и развој интерконтиненталних балистичких ракета 1957. године, које су нуклеарне бојеве главе могле допремити до територија САД и Совјетског Савеза, а које су првенствену улогу имале и у развоју свемирских програма две стране. Сама дефиниција која се односи на стратешко офанзивно наоружање као критеријум је узимала најкраћу дистанцу којим се наоружање може допремити из САД до тадашњег СССР-а и обрнуто (5.500 км и дуже). Такође, све оно што може утицати на ефективност ових стратешких снага сматра се наоружањем са стратешким ефектом које утиче на стратешку стабилност између две стране и бивало је предмет развоја, али и разговора две стране током Хладног рата, па и данас. У периоду након прве употребе нуклеарног оружја главна дебата између САД и СССР концентрисала се око питања општег и потпуног разоружања, укључујући и нуклеарно разоружање, са једне стране и питања контроле овог наоружања, са друге. Став СССР-а је био да прво треба доћи до елиминације нуклеарног наоружања, а тек онда успостављања међународне контроле над разоружањем, док је став САД био да је најпре потребно успоставити режим међународне контроле разоружања са строгим мерама верификације, па тек онда приступити нуклеарном разоружању. То је била и суштина разлике тадашњих планова две стране – такозваног Барух плана (Baruch Plan, САД) и Громико плана (Gromyko Plan, СССР). Након што је 1949. године и СССР дошао у посед нуклеарног оружја, САД и Совјетски Савез нашли су се у ситуацији могућег избијања нуклеарног сукоба, где су стране прво разматрале услове победе у овом рату, а тек онда отклањања подстицаја за његово избијање. Било је потребно да прође много година, стицања знања и искустава да би се дошло до чувене формулације председника САД Роналда Регана (*Ronald Reagan*) и генералног секретара Комунистичке партије СССР-а Михаила Горбачова (*Михаил Горбачёв*) на самиту у Женеви 1985. године да нуклеарни рат не може да се добије и не сме никад да се води.

У почетку су САД и СССР разматрале могућност победе у нуклеарном рату и тежиле достизању предности у нуклеарном наоружању (броју нуклеарних бојевих глава и њиховој разорној моћи), подстичући тако трку у наоружању која је повећавала ризике употребе овог оружја. Такозвани Извештај Килијан (*Killian Report*), назван тако по др Џејмсу Килијану (*James Killian*), председнику Масачусетског института за технологију (MIT) и главном научном саветнику председника САД Двајта Ајзенхауера (*Dwight D. Eisenhower*), из 1955. године, на пример, предвиђао је решавање питања рањивости нуклеарних снага САД или изненадног нуклеарног напада само кроз унилатералне мере САД попут јачања одбране и одвраћања кроз планирање преемптивног нуклеарног напада, јачања система раног упозоравања и смањивања рањивости нуклеарних снага (Gerson 2013, 18). Ова прва разматрања самим тим нису укључивала могућност постизања и формалне контроле стратешког наоружања кроз међународне уговоре и стварање односа стратешке стабилности заснованог на узајамно гарантованом уништењу. Ипак, председник Ајзенхауер је већ средином педесетих година предложио Совјетима уговор којим би се смањио ризик избијања нуклеарног сукоба кроз мере јачања поверења, пре свега транспарентност поводом размештаја снага и фотографисања војних објеката (што ће касније, након Хладног рата, бити формално регулисано Уговором о отвореном небу из 1992. године) и узајамним гаранцијама две стране да неће извршити први нуклеарни удар (Gerson 2013, 19). Године 1957. у САД је донет такозвани Гајтар извештај, назван по Ровену Гајтару (*Rowen Gaither*), првом председавајућем Гајтар комитетом који је председник Ајзенхауер задужио да направи стратегију одговора САД на могући први нуклеарни напад и који је позвао на споразум са Совјетима о ограничавању нуклеарног наоружања и споразум о контроли наоружања (Gerson 2013, 21). Да је неопходно постићи неки вид формалне контроле наоружања како би се избегао нуклеарни сукоб показале неколико фактора: 1. избијање хладноратовских криза, пре свега берлинске 1961. и кубанске кризе годину дана касније; 2. неконтролисани раст нуклеарних арсенала две стране који је уследио,

што је црпело значајне финансијске ресурсе две стране и стварало несигурност поводом првог удара; 3. пораст вероватноће лансирања нуклеарног наоружања услед грешке или неспоразума, и 4. пролиферацијски трендови (по мом мишљењу и најзначајнији), где су и друге државе кренуле путем стицања нуклеарног наоружања (Француска 1960, уз велико негодовање СССР-а, али и Кина 1964, уз велико негодовање САД и почетак развоја нуклеарних програма других држава). Секретар за одбрану САД МекНамара (*Robert McNamara*) увео је 1964. године у употребу појам „загарантованог уништења”, који предвиђа способност да се уништи 20–33 процента популације и 50–75 процената индустријске базе СССР-а, и обрнуто (Pifer et al. 2010, 5). Узајамно гарантовано уништење, где кључну улогу има очување способности за други нуклеарни удар, постаће основно начело режима (институционалног система) контроле наоружања око кога се формирала стратешка стабилност САД и СССР-а, касније Русије. Шта је, међутим, све било потребно за очување овог односа?

САД и СССР средином шездесетих година нашле су се у позицији да или крену путем ограничавања пролиферације нуклеарног наоружања – хоризонталног и вертикалног – и средстава њиховог ношења, или неконтролисане пролиферације овог наоружања и средстава ношења на остале државе, са различитим мотивима за његово стицање, моделима управљања и, последично, контроле безбедности нуклеарног материјала и повећања ризика његове употребе. Због тога су се први преговори о формалној контроли нуклеарног наоружања почели концентрисати најпре око ограничавања хоризонталног ширења нуклеарног наоружања на остале државе, а затим и ограничавања раста постојећих нуклеарних арсенала (вертикалне пролиферације), да би се коначно дошло до стварања услова за смањење нуклеарних арсенала САД и Русије. Смањивање нуклеарних арсенала две стране без претходног ограничавања његовог ширења на друге државе, као и непролиферација без одређених гаранција за разоружање, имају мало изгледа за успех. Са овим разумевањем развио се и први и до данас основни инструмент контроле пролиферације нуклеарног наоружања

– Уговор о непролиферацији (NPT) из 1968. године. Његова основна карактеристика је подела држава на оне које поседују нуклеарно наоружање и оне које га не поседују, као и њихов договор да државе које не поседују нуклеарно наоружање неће ни настојати да га стекну, док ће заузврат државе са нуклеарним наоружањем водити преговоре о нуклеарном разоружању у доброј вери и помоћи осталим државама у мирољубивој употреби нуклеарне енергије као неотуђивом праву свих држава без дискриминације. Поред тога, међутим, постоји и разлика између самих признатих држава са нуклеарним наоружањем, која се огледа у томе да док постоји паритет између САД и СССР-а одржава се однос великог диспаритета између њих и других држава са нуклеарним наоружањем. То истовремено носи са собом и чињеницу да су једино ове две државе са нуклеарним наоружањем везане формалним инструментима контроле, док су остале изразиле политичку обавезност на одржавање минималних нуклеарних снага до коначног разоружања. Овај неопходан елемент хладноратовског концепта стратешке стабилности се овде назива и однос „једнакост/неједнакост” или „паритет/диспаритет”.

Међу теоретичарима стратешке стабилности не постоји сагласност око тога који све елементи чине хладноратовски концепт стратешке стабилности. По Трењину (Trenin 2018) (*Дмитриј Тренин*), стратешку стабилност током Хладног рата одликовали су: биполарни глобални систем, узајамна очекивања да ће било који рат између две суперсиле бити подигнут на стратешки ниво, уверење да ће узајамно загарантовано уништење одвратити две суперсиле од напада, стални страх да ће противник наћи начин да изађе из пакта о међусобном уништењу и билатерални споразуми о контроли наоружања као начин ограничавања трке у наоружању. По Стулбергу и Рубину (Adam N. Stulberg and Lawrence Rubin) (2018) стратешка стабилност се односи на то како нуклеарно оружје утиче на глобални мир и безбедност и оно има позитивну улогу и представља темељ коегзистенције између ривалских држава са нуклеарним наоружањем. Језгро стратешке стабилности, по овим ауторима, лежи у смањивању потребе и мотивације за трком у наоружању или предузимањем првог удара, при

чему постоји чврста увереност једне стране да друга може предузети одмазду (други удар) (Stulberg and Rubin 2018). Колби (Elbridge Colby) (2013, 55) сматра да се постојећа дефиниција стратешке стабилности треба проширити тако да обухвати не само уклањање подстицаја за употребу нуклеарног оружја већ и дефинисање услова под којима се оно може употребити. Он проширује постојећи концепт стратешке стабилности како би се очувала улога одвраћања нуклеарног оружја и како би се легитимисала његова употреба у случајевима озбиљног угрожавања виталних националних интереса онда када не постоји друга алтернатива. Стратешка стабилност тада би означавала ситуацију у којој ниједна од страна нема подстицај да употреби нуклеарно оружје, „осим за одбрану својих виталних интереса у екстремним околностима”. Метју Крониг (*Matthew Kroenig*) (2019, 92–93) сматра да су током Хладног рата постојала два модела стратешке стабилности – један који се заснивао на односу узајамне рањивости, осигураних способности другог удара и стриктног паритета између нуклеарних снага САД и Совјетског Савеза и други заснован на великој асиметрији у нуклеарном наоружању која је постојала између САД и СССР-а, са једне и осталих нуклеарних сила, са друге стране.

Након Хладног рата процеси који су се одвијали пре свега у Европи током распада Совјетског Савеза деведесетих година захтевали су разматрање питања да ли је дошло или треба да дође и до редефинисања хладноратовског концепта стратешке стабилности и да ли се фокус стратешке стабилности треба померити са симетричних на асиметричне нуклеарне претње. Ипак, ова разматрања, иако вршена, одвијала су се у условима тек потписаног START-а и постојања режима смањења и контроле стратешког наоружања САД и Русије. То значи да је трајање хладноратовског модела стратешке стабилности наставило да постоји и пружа оквир за борбу против пролиферације, али и могућност за усмеравање на друге нарастајуће безбедносне претње повезане са могућим поседовањем или употребом нуклеарног наоружања. Комбинација ова два концепта најбоље се огледа у напорима САД и Русије да спрече хоризонталну пролиферацију нуклеарног наоружања на три новонастале државе распадом СССР-а

на којима се нашло совјетско нуклеарно наоружање, али и да адекватно осигурају нуклеарни материјал у руским нуклеарним постројењима како терористичке групе и „отпаднички” режими не би дошли у посед нуклеарног наоружања. На инсистирање САД и уз безбедносне гаранције за очување суверенитета и територијалног интегритета ових држава, дошло је до премештања совјетског нуклеарног наоружања из Белорусије, Украјине и Казахстана у Русију и њиховог приступања НРТ-у као држава које не поседују нуклеарно наоружање. У погледу очувања нуклеарне сигурности у нуклеарним постројењима бившег Совјетског Савеза, како ништа не би могло да дође у посед терориста или других непријатељских актера и како би се њима управљало на безбедан начин, значајну улогу имао је такозвани Кооперативни програм за смањење претње или Нан–Лугаров програм, назван по америчким сенаторима Сему Нану и Ручарду Лугару (Sam Nunn (D-GA) and Richard Lugar (R-IN)) који су иницирали доношење акта о смањеној совјетске нуклеарне претње 1991. године.

У светлу овог помирљивијег односа са Русијом непосредно након Хладног рата било је виђења да уговори о контроли стратешког наоружања са Русијом више нису ни потребни, јер је она постала демократска земља, коју више не треба посматрати као непријатеља. Уколико Русија више не би представљала непријатеља САД, онда више не би било ни потребе за уговорима о контроли наоружања између САД и Русије по хладноратовском моделу, иако би ове две земље због односа према непролиферацији и количине нуклеарног оружја које поседују морале бити укључене у неки вид процеса разоружања. Поред тога, асиметричне претње попут тероризма, на које се не може одговорити нуклеарним наоружањем, након 2001. године добијају на већем значају од претње и антагонизма са Русијом, што је водило САД и коначном напуштању Уговора о противракетној одбрани 2002. године и већој пажњи коју су наредних деценија придавале успостављању националне противракетне одбране. Са предузимањем противпролиферацијских мера и интервенције на Ирак 2003. године, као и напуштањем НРТ-а од Северне Кореје исте године, развој противракетног штита САД као званични мотив има осигурање

безбедности против могућег напада „отпадничких” држава и оних које финансирају тероризам. Овај развој вишеслојног система противракетне одбране САД, који обухвата готово читав свет, био је праћен константним уверавањем Русије да он није усмерен против ње, нити да може умањити њене стратешке способности, тј. да однос стратешке стабилности и узајамно гарантованог уништења и даље постоји. Ипак, Русија је са константним негодовањем, као и модернизацијом својих нуклеарних способности и развојем других врста оружаних система попут хиперсоничних ракета које би могле пробити или заобићи противракетну одбрану САД, тежила да осигура стварно постојање узајамне рањивости. Новом заоштравању односа САД и Русије, као и новом значају очувања хладноратовског концепта стратешке стабилности, допринели су: оштрији став Русије према ширењу америчког утицаја на границама Русије, такозване „обојене револуције” у руском суседству, ширење НАТО-а на саме границе Русије након великог проширења на Исток 2004. године, затим сукоб и интервенција Русије у Грузији 2008, размештање америчког противракетног штита, као и криза у Украјини 2014. и сам руско-украјински рат 2022. године. На тај начин се ривалитет, па и посредни конфликт великих сила, поново враћа у центар пажње.

Пратећи ову динамику поимања претњи *Приручник за нуклеарна питања* (Nuclear Matters Handbook 2020, 9) из 2020. године, на пример, дефинише три различита „нуклеарна доба”. Прво нуклеарно доба покрива период од 1945, када је употребљена прва нуклеарна бомба, до 1991. године, када су САД спровеле последњи тест нуклеарне бомбе. Друго нуклеарно доба започело је 1992, када су главне претње постале асиметричне, пре свега у виду могуће употребе оружја за масовно уништење од терористичких организација, као и пролиферације оружја за масовно уништење, и трајало до 2018. године, када су Кина и Русија виђене као главне претње САД и када је такмичење великих сила поново дошло у центар пажње. „Ако је Хладни рат и глобално уништење дефинисало Прво нуклеарно доба а повећани ризици пролиферације и глобалног тероризма дефинисали постхладноратовско Друго нуклеарно доба, онда се у садашње време, политичка конфронтација између великих

сила вратила, иако терористичке групе задржавају притисак на стицање технологија оружја за масовно уништење”, наводи Ракеш Суд (*Rakesh Sood*) (2019, 14) описујући разлику између три нуклеарна доба. Поред Русије, као могућег поновног конкурента САД, све више се издиже и Кина, која је досегла капацитете и истакла вољу да изгради водеће светске оружане снаге до 2050. године. Из тог разлога је *Преглед распореда нуклеарних снага* (енг. *Nuclear Posture Review*) САД из 2018, на пример, пошао од става да је међународно безбедносно окружење доста назадовало од 2010. године, када је донет претходни Преглед, те да су односи великих сила знатно затегнутији, као и да су Русија и Кина „додале нове типове нуклеарних способности у своје арсенале, подигле значај нуклеарних снага у својим стратегијама и плановима, и упустиле се у врло агресивно понашање укључујући спољни свемир и сајбер простор” (NPR 2018, 1). Кроз ова два навода већ могу да се скицирају нови елементи које укључује концепт стратешке стабилности у Трећем нуклеарном добу – јачање државних актера, великих сила, попут Кине, које могу да поремете стратешку равнотежу између САД и Русије, те јачање значаја нових домена ратовања попут сајбер простора и свемира са новим технологијама и врстама наоружања, при чему се не сме занемарити ни улога недржавних актера.

Трењин (Trenin 2018) наводи да на стратешку стабилност у 21. веку утичу нуклеарна мултиполарност, оживљавање стратешког ривалитета између четири светске војне силе, појачана улога великих сила, али и могућност нуклеарног тероризма и лажних напада, развој стратешких ненуклеарних система способних за извршавање задатака које су раније имале само нуклеарне снаге, блиска повезаност нуклеарних и ненуклеарних система због чега их је тешко разликовати и развој напредних технологија, посебно сајбер система, које могу бити употребљене заједно са нуклеарним оружјем. Рубин и Стулберг (2018, 3) издвајају неколико фактора који утичу на стратешку стабилност данас, а то су јаке тензије у односима САД и Русије, модернизација кинеског нуклеарног арсенала и кинеско појачано деловање у Јужном кинеском мору, нуклеарно тестирање и развој ракета Северне Кореје, тензије између Индије и Пакистана и обнављање интереса за нуклеарном енергијом посебно на Блиском истоку и у Југоисточној Азији. Такође, Кобленц

(Gregory D. Koblenz) (2014, 3) наводи три кључна изазова који утичу на стратешку стабилност у новом нуклеарном добу: безбедносна дилема постаје безбедносна трилема – када мере које предузима једна држава да се заштити од друге изазивају страх треће државе, производећи ефекат домина или ланчане реакције (на пример, промена нуклеарне политике Кине како би задржала способност одмазде у односу на САД, може изазвати додатно наоружавање Индије, а затим последично и Пакистана) (29); развој ненуклеарне технологије са потенцијално стратешким ефектима (треба повести разговоре о противракетној одбрани, антисателитском оружју, конвенционалним борбеним системима високе прецизности, домета и брзине, сајбер безбедности) и нестабилна равнотежа између Индије и Пакистана у Јужној Азији (3-4, 18-19).

На крају, током разматрања промене концепта стратешке стабилности у Другом и Трећем нуклеарном добу јавили су се и поједини предлози за потпуну промену хладноратовског концепта стратешке стабилности, попут оног Саветодавног одбора за међународну безбедност Стејт Дипартмента. Он предлаже да се више не користи термин „стратешка стабилност”, већ да се он замени реченицом „договорене карактеристике и праксе држава које поседују нуклеарно оружје у циљу смањења ризика од рата, посебно рата са ризиком ескалације до могуће употребе нуклеарног оружја” (ISAB 2016, 9). Такође, постоје и они који у потпуности одбацују концепт стратешке стабилности и сматрају да треба усвојити концепт прве употребе нуклеарног оружја и радити на стицању стратешке супериорности (видети Colby 2013, 50). Крониг (2018, 5), на пример, наводи да нуклеарна супериорност у већој мери доприноси стратешкој стабилности него досадашњи нуклеарни паритет. Поред тога, све чешће се чују гласови за напуштањем политике узајамно осигураног уништења и кретања ка стварању свеобухватне заштите и САД и Русије.⁸

⁸ У ратификацијском документу Конгреса САД поводом Новог START-а (Resolution of Ratification 2010) наводи се, на пример, да политике САД и Русије засноване на „узајамно загарантованом уништењу” могу бити супротне безбедности две земље и да оне треба што пре да одступе од стратешког односа заснованог на овој доктрини и развију своје одбрамбене системе.

Из свега наведеног може се закључити да и поред развоја додатних елемената који карактеришу стратешку стабилност у Трећем нуклеарном добу, она наставља да почива на истим суштинским елементима који су карактерисали хладноратовски концепт стратешке стабилности, иако уз усложњавање једначине њеног одржавања услед појаве нових актера и домена ратовања који утичу на њу. У наставку ће се нагласити и изоштрити угао гледања на ове трајније елементе концепта стратешке стабилности и размотрити могућности мултилатерализације контроле стратешког наоружања, као евентуалног будућег елемента одржавања стратешке стабилности између САД и Русије.

2. Трајна начела и одлике стратешке стабилности САД и Русије

У савременим условима чини се да је суштина хладноратовског концепта стратешке стабилности и даље очувана. Она се концентрише око начела узајамно гарантованог уништења и делотворности стратешких офанзивних снага за делотворни други нуклеарни удар САД и Русије. Овакав однос одржава се кроз више начела и механизма, укључујући и контролу наоружања. Од Унилатералне изјаве делегације САД о Уговору о ограничењу стратешког наоружања који је потписан 1972. године, а по којој је циљ преговора о контроли стратешког наоружања било обуздавање и смањивање претњи опстанку/издрживости стратешких снага одмазде (другог удара) на дуготрајној основи, мало тога се променило (SALT I 1972, Unilateral Statements). Од суштинског значаја остало је дефинисање тога шта представља „претње по опстанак стратешких снага одмазде на дуготрајној основи” и успостављање окружења у којем би оне наставиле да буду делотворне. То је током времена укључивало неколико основних начела одржавања стратешке стабилности између САД и СССР, и то:

1. усвајање начела једнакости и једнаке безбедности за две стране, што је значило успостављање паритета у стратешким офанзивним снагама и посвећеност њиховој модернизацији, како би задржале своју кредибилност и делотворност;
2. успостављање диспаритета две стране у односу на остале државе са нуклеарним наоружањем, што је значило успостављање, легализацију и универзализацију начела вертикалне непролиферације нуклеарног наоружања, одржавање велике разлике у нуклеарним снагама са државама са мањим нуклеарним арсеналом (Француска, Уједињено Краљевство и Кина), како оне не би биле у искушењу да крену у достизање паритета са САД и СССР/Русијом, као и спречавање ширења нуклеарног наоружања на државе које га не поседују, односно хоризонталне пролиферације;
3. регулисање свих осталих фактора који могу утицати на делотворност стратешких офанзивних снага САД и СССР-а, попут стратешке противракетне одбране, конвенционалних снага брзог глобалног удара (ненуклеарно стратешко наоружање), нестратешког нуклеарног наоружања, сајбер претњи и слично.

Један од инструмената у којем су садржана ова начела и који служи за очување стратешке стабилности су међународни и билатерални договори и уговори о контроли наоружања. Уговори о контроли наоружања представљају један од „уређивачких механизма” светског поретка, који стварају режим контроле наоружања у коме постоји предвидивост понашања кроз усвајање одређених „правила игре” – начела, норми, процедура решавања спорова и верификације – и оквир за остваривање реципроцитета. Уговори о контроли наоружања обично се преговарају и постижу између конфликтних страна или страна где се конфликт може лако развити, са првенственим циљем да се постигне мир и стабилност и избегне или умањи могућност новог сукоба. У случају стратешке стабилности, до сада су постизани једино билатерални споразуми о контроли стратешког наоружања између САД и СССР/Русије, као два највећа глобална ривала са стратешким наоружањем, иако су се од почетка јављали позиви за укључивањем трећих страна у њих. Перцепција тога ко је „непријатељ”, али и

поремећај равнотеже у односима снага, тј. квалитативном и квантитативном односу стратешких и нуклеарних снага између два актера и других, водили су САД и СССР/Русију захтевима за мултилатерализацијом преговора и уговора о контроли стратешког наоружања. Због тога је од почетка, а све више са растућим такмичењем, за САД од изузетног значаја да укључи Кину у ове преговоре, а за Русију Француску и Британију, будући да су оне преостале две европске државе, које су уједно и чланице НАТО-а, са стратешким наоружањем. Међутим, то се до сада није остварило. Ипак, уговори о стратешком наоружању, иако билатерални, имају утицај и на остале државе и целокупну међународну безбедност, пре свега због смањивања могућности за нуклеарни сукоб, али и нераскидиве везе између кредибилитета процеса разоружања и непролиферације.

У погледу првог начела хладноратовског концепта стратешке стабилности које се односи на успостављање једнакости, САД и СССР/Русија су имале потешкоћа да успоставе критеријум остваривања односа једнакости. Током преговора о ограничењу стратешког наоружања (SALT), као и његовом смањењу (START), Совјети су сматрали да број допуштених стратешких снага САД треба да укључи и европске (британске и француске) стратешке системе, будући да би ове снаге у случају рата против СССР-а највероватније биле употребљене у координацији са САД (Lebovic 2013, 151-152). Ипак, САД су задржале билатерални оквир уговора о стратешким снагама, па тиме и стратешкој стабилности, са СССР-ом и касније Русијом и до данас нису пристале на укључивање британских и француских стратешких снага у уговоре о контроли стратешког наоружања под изговором да су те стратешке снаге „под контролом суверених држава са сопственим процесом одлучивања, интересима и рањивостима” (Lebovic 2013, 151-152). Такође, како би одржале начело узајамно гарантованог уништења и нуклеарног одвраћања, у чијој се сржи налази способност другог удара и делотворност стратешких офанзивних снага, САД и СССР су остале посвећене одржавању кредибилности и делотворности својих стратешких снага кроз редовне циклусе модернизације и обнављања својих стратешких арсенала. Због

тога су одредбе о допуштености модернизације унете у све уговоре о стратешким снагама две стране – SALT I 1972 (Члан IV), START I 1991 (Члан V), Нови START 2010 (Члан V). Нови START је додатно направио разлику између „нових типова” и „нове врсте” стратешког наоружања, где се „нови типови” односе на нове класе ICBM, SLBM и тешких бомбардера опремљених нуклеарним наоружањем, док „нове врсте” указују на „ново офанзивно наоружање стратешког домета које није у складу са дефиницијама садржаним у Уговору о постојећем стратешком наоружању” (New START, with Protocol 2010, 15). Током протеклих 15 година све државе са нуклеарним наоружањем које су као такве признате NPT-ом спровеле су или спроводе програме модернизације и/или замене постојећих стратешких снага. То је, међутим, довело и до нових дилема. Прва се тиче развоја нових оружаних система и питања да ли они представљају нову врсту или само нови тип наоружања (као што је, на пример, случај са новим наоружањем способним да носи нуклеарно оружје које је настало у процесу модернизације нуклеарног наоружања Русије, а у контексту непостојања АВМ уговора који су САД напустиле 2002. године). Друга дилема односи се на тестирање нуклеарног наоружања и могућности даљег потврђивања кредибилности нуклеарних снага. За несврстане земље, на пример, свако тестирање нуклеарног наоружања, па и оно суперкомпјутерима, представља кршење обавеза које су преузеле признате државе са нуклеарним наоружањем током преговарања Уговора о свеобухватној забрани нуклеарних проба (СТВТ) (видети, на пример, NAM 2019, 4).

Друго начело без којег нема стратешке стабилности јесте однос „једнакост/неједнакост”. Успостављање овог начела и његово *de facto* уношење у споразуме о контроли наоружања значи да су две нуклеарне суперсиле САД и Русија осигурале своје централно место у нуклеарној безбедносној архитектури и да диктирају темпо њеног преобликовања. Крониг (2019, 92-93) овај моменат делимично описује када говори о томе да је Прво нуклеарно доба имало два различита модела стратешке стабилности – први, који се концентрисао око односа узајамне рањивости, способности другог удара и строгог паритета способности

САД и СССР-а и други, који се односио на постојање велике асиметрије у нуклеарним арсеналима САД и СССР-а у односу на друге земље са нуклеарним наоружањем. За разлику од Кронига који говори о два модела стратешке стабилности, модел који је овде представљен у ствари је јединствен модел стратешке стабилности, који чине и једнакост у снагама и концептима САД и СССР-а и неједнакост ове две државе у односу на друге. Ова неједнакост, такође, није једносмерна, већ је захтевала политичку приврженост одржавању начела „једнакост/неједнакост” и ових других земаља и велике асиметрије у снагама као компензације за неучествовање у формалној контроли стратешког наоружања. То се огледа у терминологији и периодичном понављању привржености „минималним” (УК), „строго довољним” (Француска) и „малим, али делотворним” (Кина) снагама, о чему ће се детаљније говорити у наредним поглављима. Кроз овако уређене односе САД и Русија настављају да одржавају билатерално вођени оквир стратешке стабилности и контроле стратешког наоружања, док остале државе са нуклеарним наоружањем настављају да га подржавају, сматрајући САД и Русију најодговорнијим за овај процес будући да ове две земље имају највеће нуклеарне арсенале. Одржавање овог односа снага, међутим, постаје све изазовније имајући у виду све већу конфликтну мултиполаризацију светског поретка и тенденције ка вертикалној и хоризонталној пролиферацији стратешког наоружања, које се огледају у модернизацијским плановима и активностима свих држава са нуклеарним наоружањем (укључујући и оне које су ван оквира NPT) и генерално прилагођавању својих одбрамбених стратегија на конфликтније стратешко окружење. Поремећај односа диспаритета са другим земљама које поседују стратешко нуклеарно наоружање имало би исти ефекат на стратешку стабилност као и нарушавање односа једнакости између САД и Русије и водило би урушавању система контроле стратешког наоружања, те вероватно и поновном подизању нивоа стратешких снага САД и Русије.

Што се тиче последњег начела одржавања стратешке стабилности, оно се односи на свеобухватност режима контроле стратешког наоружања. Синтагма „стратешки карактер” нових наоружања и домена

ратовања односи се на сво оно наоружање и домене ратовања који утичу на стратешке (интерконтиненталне конвенционалне и нуклеарне) капацитете држава са овом врстом наоружања. Уколико, на пример, неко наоружање мањег домета може да погоди размештене руске и америчке ICBM или SLBM или нека друга врста наоружања, попут сајбер, утиче на њихову делотворност, оно има стратешки карактер и мора бити предмет контроле у заједничком или одвојеним уговорима. Такође, значај других актера и наоружања за стратешку стабилност појављује се онда када њихове способности могу да наруше стратешку равнотежу између САД и Русије. Због тога се и појављују захтеви за њиховим укључивањем у преговоре о контроли стратешког наоружања. Тиме се свеобухватност контроле стратешког наоружања не односи само на врсте оружја и домене ратовања већ и актере који могу да утичу на одржавање стратешке стабилности између САД и Русије.

До смањења стратешког офанзивног наоружања САД и Русије не би могло да дође да није претходно утврђена контрола других фактора који могу имати ефекте на њихово стратешко наоружање. Поред NPT-а закљученог 1968. године, који је ограничавао хоризонталну пролиферацију и изразио спремност држава са нуклеарним наоружањем да у доброј вери преговарају о нуклеарном разоружању, да би дошло до смањења стратешких снага САД и Русије било је неопходно ограничити и противракетну одбрану кроз Уговор о противракетној одбрани из 1972. године, тако да она не може да умањи способност другог удара и кредибилне одмазде. Такође, било је потребно елиминисати ракете средњег и краћег домета способне да носе нуклеарно наоружање са европског простора, што је постигнуто кроз Уговор о нуклеарним снагама средњег и краћег домета из 1987. године (INF уговор), као и уравнотежити конвенционалне снаге у Европи кроз Уговор о конвенционалним снагама у Европи (CFE уговор) из 1990. године. То показује да је смањивање стратешких офанзивних снага САД и СССР/Русије 1991. године (START I) кулминација вишедеценијског постепеног процеса ограничавања и контроле актера и способности који би могли да наруше делотворност стратешких офанзивних снага САД и СССР/Русије.

Кроз ограничавање ширења нуклеарног наоружања, NPT је „допринео стварању међународног безбедносног окружења које је олакшало напоре САД и Русије у смањењу наоружања”, наводи се у телеграму Стејт департмента из 1992. године (State Department telegram 212527 1992, 2). Такође, у својој изјави поводом 10. Прегледне конференције NPT 1. августа 2022. године, Бајден је навео да је „здравље“ овог Уговора одувек почивало на разумним и реципрочним ограничењима наоружања између САД и Русије (The White House 2022). Преамбула SALT I и одредбе о симултаној размени инструмената о ратификацији SALT I и АВМ уговора, како би SALT I могао да ступи на снагу, пример су повезаности ограничавања стратешке одбране и смањења стратешких офанзивних снага. Значај ограничавања и елиминације нуклеарних снага средњег и краћег домета у Европи за смањивање стратешких офанзивних снага се, на пример, може видети из совјетског става да би САД могле да гађају СССР из Европе, док совјетски системи средњег домета заузврат нису имали способност да погоде циљеве у САД (Lebovic 2013, 152). Због тога је СССР током преговарања INF уговора чак предлагао да се паритет совјетских INF снага успостави не само са снагама САД већ и са стратешким снагама Британије и Француске (FAS, INF Chronology). У том смислу Совјети су захтевали укључивање француских и британских снага не само у споразуме о контроли стратешког наоружања већ и INF система, али је у оба случаја то изостало. Преговори о INF системима прекинути су 1983. године и настављени 1985. њиховим укључивањем у Разговоре о нуклеарним и свемирским снагама, које су укључивале и разговоре о стратешким офанзивним снагама, као и одбрамбеном и свемирском наоружању (FAS, INF Chronology). Након потписивања INF уговора 1987. године, САД и СССР су са крајем Хладног рата и договора о уједињењу Немачке у новембру 1990. постигле и споразум о уравнотеживању конвенционалних снага у Европи (CFE уговор). INF системи су до 1. јуна 1991. елиминисани из Европе, а START I је коначно потписан 31. јула 1991. године.

Ова свеобухватност ограничавања актера и способности које могу имати утицаја на делотворност стратешких снага САД и Русије биће

карактеристика и будуће контроле стратешког наоружања и саме стратешке стабилности између САД и Русије. То показује и формирање две радне групе у оквиру Дијалога о стратешкој стабилности САД и Русије, које су установљене у септембру 2021. године, а које се баве питањима начела будуће контроле наоружања и способностима са стратешким импликацијама. Војска САД је, на пример, током 2021. године позивала на усвајање ширег прегледа стратешког одвраћања, који би нуклеарним, свемирским, сајбер и системима противракетне одбране приступио као јединственој целини (Reif 2021). Сергеј Рјабков (*Сергей Рябков*), заменик руског министра спољних послова, који води преговоре о стратешкој стабилности са руске стране, као и руски министар спољних послова Сергеј Лавров, више пута су поновили да је руски приступ будућој контроли стратешког наоружања и стратешкој стабилности да пронађе једначину која на свеобухватан начин узима у обзир све факторе који су од значаја за стратешку стабилност (AA 2021). По Рјабкову, то се не тиче само нуклеарног наоружања већ читавог опсега нуклеарног, али и нуклеарног офанзивног и дефанзивног наоружања које може бити укључено у „пакет међуповезаних споразума о стратешкој стабилности”, а не само један уговор (AA 2021). Током образлагања акта о продужетку Новог START-а при Спољнополитичком комитету руске Думе 27. јануара 2021. Рјабков је рекао да је битно да ће Нови START бити продужен за још пет година безусловно, као и да Русија планира да искористи то време да иницира детаљне и интензивне преговоре са САД о будућој контроли наоружања како би се развила нова „безбедносна једначина” (The State Duma 2021). И друге државе са нуклеарним наоружањем, попут Француске и УК, препознају значај укључивања ширег спектра оружаних система у споразуме о контроли наоружања између САД и Русије. То су, пре свега, они системи који би могли угрозити делотворност и кредибилитет њихових „минималних” или „довољних” снага одвраћања, попут стратешке противракетне одбране или значајног поремећаја равнотеже у конвенционалном наоружању у Европи (Xiaobing and Ritchie 2012, 31; Pifer and Tyson 2016, 20).

Данашња криза мултилатерализма у којој је присутно круњење свеобухватности успостављеног режима контроле стратешког наоружања између САД и Русије води и ка кризи стратешке стабилности. Због тога је од изузетног значаја било продужење важења Новог START-а за максималних пет година и наставак Дијалога о стратешкој стабилности између САД и Русије. Нови уговор о контроли стратешког наоружања ће, међутим, бити тешко постићи без ограничавања свих других елемената (наоружања у разним доменима ратовања) који могу умањити кредибилитет руских и америчких стратешких снага, укључујући и вертикалну пролиферацију стратешког наоружања других формално признатих и непризнатих држава са стратешким и нуклеарним наоружањем.

3. Разлози и могућности мултилатерализације контроле стратешког наоружања

Успон Кине и развој њених војних и одбрамбених способности током 21. века, посебно на нетранспарентан начин у условима ривалског или конфликтног односа са САД, представљају изазов за кредибилитет америчких стратешких снага, због чега је администрација председника Трампа током 2019. и 2020. године инсистирала да Кина буде укључена у преговоре о стратешком наоружању и продужетку Новог START-а. Са друге стране, француске и британске стратешке снаге представљају изазов за кредибилитет руских стратешких снага, због чега је за Русију и даље од значаја њихово укључивање у контролу стратешког наоружања. Одступање ових држава од минималног нивоа својих стратешких снага значило би нарушавање односа стратешке стабилности и између САД и Русије, пре свега у односу на начело постојања значајног диспаритета стратешких снага САД и Русије, са једне стране и осталих, са друге.

Кина, међутим, није била заинтересована за овакве преговоре, наводећи као разлог управо велики диспаритет између кинеског

нуклеарног арсенала и оног који поседују САД и Русија. Кинеска, британска и француска позиција је, поред осталог, да тек кад се нуклеарни арсенали САД и Русије спусте на њихов нумерички ниво, оне могу учествовати у преговорима о контроли стратешког наоружања на једнаким основама. Да ли би, међутим, САД и Русија својевољно увеле свет у нумерички паритет најмање пет држава и тиме изгубиле постојећу предност и значајан инструмент одвраћања и супериорности? Русија заступа став да уколико САД успеју да убеди Кину да учествује у овим преговорима, онда и Француска и Британија морају бити укључене такође (АСА 2020с). Међутим, аргумент са америчке стране је да Француска и УК не увећавају своје нуклеарне капацитете, док Кина то чини на прикривен начин, због чега је неопходно најпре њу укључити у преговоре о контроли стратешког наоружања (Santoro 2020, 11). Поред тога, САД виде Кину као једну од компетиторских сила, а њену војну модернизацију као подршку „дугорочним циљевима да успостави регионалну хегемонију, негира операције пројекције моћи САД у Индо-Пацифику и замени САД као изабраног безбедносног партнера” (Richard 2020а, 4). Првобитне процене САД током 2020. године биле су да Кина повећава своје регионалне способности и да ће до краја деценије удвостручити свој нуклеарни арсенал (Richard 2020а, 4). Та процена је, међутим, током 2021. измењена тако да се данас предвиђа чак и веће увећање кинеских нуклеарних капацитета на минимум 1.000 нуклеарних бојевих глава до 2030. године (DoD Report 2021, VIII).

Америчко виђење будућих трендова у односу САД и Кине описао је и изасланик америчког председника Доналда Трампа за преговоре о контроли стратешког наоружања Маршал Билингсли (*Marshall Billingslea*) након састанка о стратешкој стабилности са представницима Русије у Бечу средином 2020, на којем је било предвиђено и кинеско учешће, али је оно изостало: „Моментална слика није тако важна као брзина промена које су у току. САД су у међувремену свој нуклеарни арсенал редуковале за 85 одсто, док су Кинези у експанзији.” (Кнежевић 2020). Руска позиција поводом Новог START-а од 2010. године такође је била да су „било које могућности за даље смањење и ограничење

стратешког офанзивног наоружања на билатералној основи (су) готово исцрпљене” и да ће даљи напредак у овој области захтевати укључивање других држава са војним нуклеарним способностима (АСА 2020с). Притом, Русија не мисли толико на Кину, нити жели да утиче на њу, колико на два америчка савезника у Европи, који су и чланице НАТО а поседују стратешко наоружање – Француску и УК. У овим захтевима Русија наставља традицију Совјетског Савеза и види америчко тактичко наоружање у Европи⁹, као и француске и британске стратешке арсенале, као део америчке или западне стране против које Русија мора да одржава паритет. Кори Велт (*Cory Welt*) (2015, 8-10) наводи да Русија жели да створи услове за мултилатерализацију преговора о контроли нуклеарног наоружања, као и да повеже даљу редукцију са другим стратешким условима, као што су ограничење противракетне одбране и брзог конвенционалног глобалног удара, америчка ратификација СТВТ-а и забрана стављања оружја у свемир. Путин је 2012. године поводом даље редукције нуклеарног наоружања САД и Русије изјавио: „нећемо се разоружати унилатерално. Што се тиче даљих корака у нуклеарном разоружању, ови кораци требају бити свеобухватни по природи и све нуклеарне силе требају учествовати у процесу. Ми се не можемо разоружати док друге нуклеарне силе повећавају своје наоружање” (Putin 2012). Ово је уједно и разлог због кога су две земље поднеле заједничку резолуцију Уједињеним нацијама 2007. године са предлогом да се INF уговор учини мултилатералним и унеле одредбу у Преамбулу Новог START-а која гласи: „тежећи да очувају континуитет и пруже нови подстицај постепеном процесу смањивања и ограничавања нуклеарног наоружања уз одржавање сигурности и безбедности њихових нуклеарних арсенала и са погледом ка проширивању овог процеса у будућности, укључујући мултилатерални оквир...” (New START 2010, Preamble). Коначно, руска Дума је 27. јануара 2021. године у ратификацијском документу споразума између САД и Русије о продужетку Новог START-а за још

⁹ Верује се да су на основу билатералних споразума америчке нуклеарне снаге у Европи распоређене у Белгији, Холандији, Немачкој, Италији и Турској.

пет година навела да ће примена Уговора „допринети развоју процеса нуклеарног разоружања и помоћи да он постане мултилатералан у будућности” (The State Duma 2021). Тиме је дат додатни рок за разговоре о могућој мултилатерализацији преговора о контроли стратешког наоружања, као неопходном предуслову за даље смањење стратешког наоружања САД и Русије, односно одржавања режима непролиферације – како вертикалне, тако и хоризонталне – међу постојећим државама са нуклеарним наоружањем.

У односу на мултилатералну контролу наоружања Саветодавни одбор за међународну безбедност Стејт Дипартмента наводи да је циљ оваквог вида контроле смањивање шансе да тензије доведу до нуклеарног сукоба било намерном одлуком или ненамерном ескалацијом (ISAB 2016, 1). Мултилатерални вид контроле наоружања, по овом одбору, формирао би се око стратешких стабилности дијада, али не само између САД и Русије. Стратешка стабилност би у том смислу представљала „суму стабилности између много парова држава са нуклеарним наоружањем”, при чему се две нуклеарне силе морају налазити у неком степену супротстављених односа (САД–Русија, Кина–Индија...), уз изузетак „тријаде” Кина–Индија–Пакистан (ISAB 2016, 2-3). За разлику од тога, постоји и формат мултилатералног преговарања о стратешком наоружању који предлаже руски председник Путин, а који укључује све сталне чланице Савета безбедности Уједињених нација (P5), будући да, по њему, на одређеном квантитативном нивоу стратешких офанзивних снага САД и Русије даља смањења и пут ка разоружању више нису могући без укључивања других сила са нуклеарним наоружањем (*Reuters* 2020).

Уколико се свет формулише у нове блокове – са једне стране НАТО, а са друге стране Русију и Кину – онда се може разумети позиција Русије да не утиче на Кину да учествује у досадашњем билатералном формату преговора о контроли стратешког наоружања. Поред тога, будући да се контрола наоружања види као средство за управљање конфликтним односима, тј. односима између ривала, Русија свакако не жели да евентуалним инсистирањем да Кина постане део преговора о контроли наоружања изазове сумњу у своје пријатељске намере и наруши готово

савезничке односе са Кином. Због тога су током Трампове администрације САД инсистирале на мултилатерализацији, која за њих значи трилатерализацију Новог START-а кроз укључивање Кине, док је Русија била спремна да га безусловно продужи за наредних пет година и настави са билатералним приступом. Русија није желела да се меша у напоре САД да доведу Кину за преговарачки сто и предлагала је укључивање свих нуклеарних земаља, посебно Француске и УК, у преговоре о контроли стратешког наоружања. Ипак, Кина је упорно одбијала да буде део ових преговора, наглашавајући велики диспарат у снагама са САД и Русијом.

Џон Болтон (*John Bolton*), некадашњи саветник председника Трампа за националну безбедност, један је од оних оштрих критичара билатералног карактера споразума о контроли стратешког и нестратешког нуклеарног наоружања између САД и Русије, пре свега имајући у виду пролиферацију и мултиполарни карактер поседовања нуклеарног наоружања. Он је био и противник наставка и продужавања таквих уговора попут АВМ (док је био у Бушовој администрацији), INF и Уговора о отвореном небу, па и самог Новог START-а. Ипак након његовог одласка са места саветника за националну безбедност и став Трампа по питању наставка Новог START-а је омекшао, тако да је истакао значај договора са Русијом око контроле стратешког наоружања који би касније *могао* да укључи и Кину. Бајденова администрација дефинитивно је и потврдила наставак хладноратовског концепта стратешке стабилности и централност односа САД и Русије за његово одржавање, иако наставља да тражи модалитете укључивања само Кине. У својој изјави поводом 10. Прегледне конференције NPT-а 1. августа 2022. године, председник Бајден је поновио посвећеност начелу да се нуклеарни рат не може добити и не сме никад да се води и навео да су САД и СССР чак и на врхунцу Хладног рата успевали да раде заједно како би одржали заједничку одговорност за очување стратешке стабилности. „Данас, моја администрација је спремна да убрзано испреговара нови оквир контроле наоружања који би заменио Нови START након истека 2026. године“, навео је Бајден (*The White House 2022*). У истој изјави, Бајден је навео и да Кина такође има одговорност као чланица NPT са нуклеарним наоружањем и P5 да се ангажује у

разговорима који би водили ка смањењу ризика од погрешне процене и умањили дестабилизирајућу војну динамику, те да нико нема користи од тога да одбија суштинско ангажовање у контроли наоружања и непролиферацији нуклеарног наоружања (The White House 2022). Ово наговештава очување позиције САД поводом преговора о контроли стратешког наоружања по којој би водећу улогу за формулисање оквира контроле задржале САД и Русија, а коме би се касније могла прикључити и Кина. С друге стране, у Путиновој изјави истим поводом наводи се такође посвећеност начелу да нуклеарни рат не може да се добије и не сме никад да се води, али се не помиње наставак дијалога о стратешкој стабилности нити преговарање о споразуму који би наследио Нови START (President of Russia 2022).

Имајући у виду постојеће стање, тј. наставак одржавања хладноратовског концепта стратешке стабилности, намеће се питање шта би сам процес мултилатерализације контроле стратешког наоружања подразумевао? Пре свега то би подразумевало: а) договор САД и Русије о нужности мултилатерализације контроле стратешког наоружања, б) постизање оквирног споразума САД и Русије о начелима, актерима, обухвату, циљевима и начинима верификације контроле наоружања и в) добијање сагласности других држава чије би се укључивање захтевало за учешће у процесу контроле или елиминације нуклеарног наоружања.

Поводом ових услова мултилатерализације контроле стратешког наоружања може се рећи да и САД и Русија активно раде на проналажењу формуле за одржавање стратешке стабилности и контроле наоружања у мултиполарном свету и да се једна од радних група основаних у процесу Стратешког дијалога САД и Русије, формирана у септембру 2021. године, бави начелима будуће контроле наоружања. Што се тиче трећег предуслова, током досадашњих покушаја мултилатерализације преговора о контроли стратешког наоружања Кина, УК и Француска одбијале су учешће у њима уколико се не испуне неки предуслови. Кина је одбијала учествовање из више разлога. Пре свега због великог диспаритета снага, али и захтева да се најпре смањи улога нуклеарног наоружања у стратешким и одбрамбеним стратегијама САД и Русије, и као симбола

статуса велике силе, као и да се преговори воде на мултилатералној а не трилатералној основи, како то САД захтевају, и уз укључивање начела „не-прве употребе” нуклеарног наоружања (Kostić 2020a). Због овог одбијања да се укључи у преговоре средином 2020. године администрација САД ју је оптужила за непоштовање члана VI NPT-а, који управо говори о обавезама свих страна уговорница да учествују у оваквим преговорима у доброј вери и раде на окончању трке у нуклеарном наоружању (*The Economic Times* 2020). С друге стране, Француска и УК су такође наводиле као услов за укључивање у овакву врсту преговора првобитно смањење нуклеарних арсенала две највеће нуклеарне силе на њихов ниво, како би оне онда равноправно учествовале у даљем процесу разоружања, али је њихово учешће у овом процесу условљено и одбрамбеним калкулацијама НАТО-а и САД, као и стварањем повољнијег безбедносног окружења (Kostić 2021a).

Проблеми са којима се суочава читав процес контроле стратешког и нуклеарног наоружања има последице и на остале актере у међународном систему и водио је појединим новим иницијативама, попут иницијативе за потпуну забрану нуклеарног наоружања кроз усвајање Уговора о забрани нуклеарног наоружања (TPNW) на Генералној скупштини УН 2017. године. Овај Уговор је до 13. јуна 2022. године потписало 86 земаља, ратификовало њих 62, али ниједна која поседује нуклеарно оружје (*The UN Treaty Collection* 2022). Овакве иницијативе, међутим, могу позитивно утицати на нужност оживљавања контроле нуклеарног наоружања, иако пре свега на декларативном нивоу, док ће суштински он примарно наставити да зависи од односа и безбедносних калкулација држава са нуклеарним наоружањем.

Други део

**СТРАТЕШКА СТАБИЛНОСТ
И КОНТРОЛА СТРАТЕШКОГ
НАОРУЖАЊА РУСИЈЕ И САД**

СЈЕДИЊЕНЕ АМЕРИЧКЕ ДРЖАВЕ

ПОЛИТИКА УПОТРЕБЕ НУКЛЕАРНОГ НАОРУЖАЊА (NPR 2018)

САД би размотриле употребу нуклеарног наоружања само у екстремним случајевима, како би заштитиле виталне интересе САД, својих савезника и партнера. Екстремни случајеви могу укључивати како нуклеарни, тако и значајан ненуклеарни стратешки напад, који укључује, али није ограничен на: нападе на становништво или цивилну инфраструктуру САД, савезника или партнера, напад на нуклеарне снаге САД, савезника или партнера, њихову команду и контролу, или способности за упозоравање и процену напада.

САД неће употребити или претити употребом нуклеарног оружја против државе која не поседује ову врсту наоружања, чланица је NPT-а и поштује обавезе непролиферације. Имајући у виду могућност значајних ненуклеарних стратешких напада, САД задржавају право прилагођавања своје политике употребе нуклеарног наоружања у складу са развојем и пролиферацијом технологија ненуклеарног стратешког напада и способности САД да одговоре на такве нападе (NPR 2018, 21).

Терористички нуклеарни напад на САД или њене савезнике и партнере квалификовао би се као „екстремне околности”, под којима би САД могле размотрити употребу нуклеарног оружја као коначног средства одмазде (NPR 2018, XVI).

Део нуклеарних снага САД увек је у стању приправности, уз могућност њихове брзе употребе. Овакво стање приправности има за циљ да увери противника да не може ефективно предузети изненадни први нуклеарни удар у коме би биле уништене америчке снаге одвраћања. Тиме овакво стање нуклеарних снага има стабилизирајућу улогу (NPR 2018, 22).

НУКЛЕАРНЕ СПОСОБНОСТИ
(SIPRI Yearbook 2022, АСА 2022)

Нуклеарне бојеве главе (укупно): 5.428

Стратешке нуклеарне бојеве главе (размештене): 1.644 (овај податак разликује се у односу на податак о испуњености Новог START-а, по којем су у марту 2022. године САД размештале 1.515 нуклеарних бојевих глава на 686 размештених система допремања (US DoS 2022a). Ова разлика постоји јер Нови START има посебан начин бројања нуклеарних бојевих глава).

Нуклеарне бојеве главе (резерва): 1.964

Нуклеарне бојеве (чекају расклапање): 1.720

ICBM: 400 *Minuteman III* (до 400 размештених нуклеарних бојевих глава)

SSBN: 14 *Ohio* класа (око 1.000 размештених нуклеарних бојевих глава)

SLBM: 220 *Trident II D5* на 11 SSBNs

Тешки бомбардери са нуклеарном улогом: до 60 (иако се по Новом START-у рачунају као једна, они могу да носе између 16–20 нуклеарних бојевих глава. Око 300 размештених нуклеарних бојевих глава).

Тактичко нуклеарно наоружање: око 200 (око 100 размештених нуклеарних бојевих глава у шест ваздухопловних база у пет европских држава чланица НАТО-а и остатак стациониран у бази у Новом Мексику за потребе одбране савезника и партнера ван Европе).

РУСКА ФЕДЕРАЦИЈА

ПОЛИТИКА УПОТРЕБЕ НУКЛЕАРНОГ НАОРУЖАЊА

(Basic Principles of State Policy 2020)

Русија може размотрити употребу нуклеарног наоружања у случајевима напада балистичким ракетама, нуклеарним наоружањем или другим оружјем за масовно уништење на Русију и/или њене савезнике, напада на критичне владине или војне циљеве Русије, чије би ометање подрило одговор нуклеарним снагама, као и у случају агресије против Русије употребом конвенционалног наоружања када је у питање доведен сам опстанак државе.

Војни ризици који могу прерасти у војне претње услед промена у стратешкој ситуацији и које треба отклонити применом одвраћања нуклеарним наоружањем су: противничково гомилање снага опште намене које поседују средства за испоруку нуклеарног оружја на територијама држава које се граниче са Руском Федерацијом и њеним савезницима, као и у суседним водама; развој система и средстава противракетне одбране, крстарећих и балистичких ракета средњег и краћег домета, нуклеарног наоружања високе прецизности и хиперсоничног наоружања, ударних беспилотних летелица и наоружања са усмереном енергијом; развој и размештање опреме и ударних система противракетне одбране у свемиру; поседовање нуклеарног наоружања и/или другог оружја за масовно уништење које се може употребити против Русије и/или њених савезника, као и средстава испоруке таквог наоружања; неконтролисана пролиферација нуклеарног наоружања, средстава њиховог допремања, технологије и опреме за њихово прављење; размештање нуклеарног наоружања и средстава њиховог допремања на територијама држава које га не поседују.

Део руских нуклеарних снага стално је у стању приправности, што њено одвраћање чини кредибилним. Русија примењује нуклеарно одвраћање у односу на појединачне државе и војне блокове/савезе који Русију сматрају могућим противником и који поседују нуклеарно наоружање и/или друге врсте оружја за масовно уништење, или значајан борбени потенцијал снага опште намене.

НУКЛЕАРНЕ СПОСОБНОСТИ
(SIPRI Yearbook 2022)

Нуклеарне бојеве главе (укупно): 5.977

Стратешке нуклеарне бојеве главе (размештене): 1.588 (овај податак се разликује у односу на податак о испуњености Новог START-а, по којем је у марту 2022. Русија размештала 1.474 нуклеарних бојевих глава на 526 размештених система допремања (USDoS 2022). Ова разлика постоји јер Нови START има посебан начин бројања нуклеарних бојевих глава).

Нуклеарне бојеве главе (резерва): 2.889

Нуклеарне бојеве главе (чекају расклапање): 1.500

ICBM: 306 више врста (око 800 размештених нуклеарних бојевих глава)

SSBN: 10 више врста

SLBM: максимум 160 више врста (576 размештених нуклеарних бојевих глава)

Тешки бомбардери са нуклеарном улогом: 68 (200 размештених нуклеарних бојевих глава)

Тактичко нуклеарно наоружање: 1.912 нуклеарних бојевих глава (за противракетну и противваздушну одбрану, ваздушне, копнене и поморске снаге).

1. Шири контекст руско-америчких односа и стратешка стабилност

1.1. Руски предлози за стварање новог европског безбедносног поретка 2008/2009. године

Бољи односи између САД и Русије након Хладног рата и посебно промена фокуса са државних и симетричних на недржавне и асиметричне претње и актере, довели су до појединих размишљања о томе да контрола наоружања са демократском и пријатељском Русијом уопште није ни потребна. У овој парадигми напуштање оних уговора попут АВМ, који ограничавају капацитете САД, али и Русије, за борбу против асиметричних претњи, представља напуштање хладноратовског концепта стратешке стабилности засноване на билатералном односу САД и СССР/Русије и уважавање нове реалности. Ерик Еделман (*Eric S. Edelman*) (Treaty Doc. 111–5 2010, 362) је, на пример, навео да су Клинтонова, Бушова и Обамина администрација заснивале своје политике на нади и очекивањима да ће демократска Русија постати „нормална земља” и „активни пропонент новог и стабилног светског поретка, партнер САД у НАТО у тражењу мира и стабилности, Европе целе и слободне, као и у решавању конфликта и опасности у Југозападној Азији, Североисточној Азији и другде” (Treaty Doc. 111–5 2010, 366). По њему, само постојање уговора о контроли стратешког наоружања представља реликт прошлости и доказ опадања, а не напретка у односима са Русијом, будући да САД немају такве уговоре са „нормалним” земљама попут Француске или Велике Британије (Treaty Doc. 111–5 2010, 366). Ипак, Еделман сматра да због пораста ауторитаризма у Русији и сукоба у суседству даље постизање уговора о контроли наоружања са Русијом

и даље остаје „неизбежно” (Treaty Doc. 111–5 2010, 366). Овде је важно да напоменем да, иако се споразуми о контроли наоружања везују за постојање конфликтног односа међу странама споразума, у случају нуклеарног наоружања, само поседовање огромне количине ове врсте оружја од стране САД и Русије их наводи на споразумни однос и контролу и због нераскидивог односа разоружање-непролиферација. С друге стране, постојало је и размишљање да се Русија више не може посматрати као равноправни играч са САД и да јој се не сме даље признавати та једнакост или паритет кроз уговоре о контроли наоружања. Роберт Џозеф (Robert Joseph) (Treaty Doc. 111–5 2010, 358) је, на пример, 2010. године изнео став да је требало да демократске промене у Русији деведесетих година доведу до успостављања односа сарадње у борби против заједничких претњи и непријатеља попут нуклеарног тероризма и пролиферације нуклеарног наоружања, а не да служе Русији да очува статус суперсиле и паритет са САД, чинећи тако нуклеарно наоружање основном „валутом” њихових односа. Ипак, и за Русију и за САД су хладноратовски уговори о контроли стратешког наоружања, као и односи који су њима установљени, остали од суштинског значаја, али је дошло до напуштања низа других уговора о контроли наоружања од стране САД, чему се Русија противила. За Русију је, пак, главни реликт прошлости који је требало значајно трансформисати или укинути био НАТО, као хладноратовски војни блоковски систем усмерен против Русије, који би требало да буде замењен новом паневропском безбедносном архитектуром. Још деведесетих година постојала су стална настојања Русије да испреговара успостављање новог свеобухватног безбедносног споразума за Европу, у коме не би било нове поделе Европе нити војних блокова.

Понашање САД током сукоба у Чеченији, проширење НАТО-а на исток и војна интервенција НАТО-а на СРЈ без одобрења СБ УН деведесетих година двадесетог века, у комбинацији са планираним размештањем националног противракетног штита, посебно на територији нових источноевропских чланица НАТО-а и са низом „обојених револуција” у руском суседству током раних двехиљадитих су, и поред бројних уверавања да ове активности нису усмерене против

Русије, довеле председника Русије у ситуацију да 2007. године јасно и јавно стави до знања да су ове америчке активности неприхватљиве за Русију и да их Русија више неће мирно посматрати (Putin 2007). Наредне године у јуну нови руски председник Медведев у Берлину је позвао на стварање нове паневропске безбедносне архитектуре и постизање Европског безбедносног уговора, којим би дошло до одрицања од употребе силе на простору који обухвата ОЕБС, поштовања начела недељивости безбедности и контроле наоружања. У свом говору Медведев је критиковао ширење НАТО-а на исток, јер се тиме наставља стари блоковски приступ безбедности, што води ка маргинализацији и изолацији држава које нису укључене у тај процес и онемогућава успостављање паневропског система колективне безбедности. Уместо тога, по њему, требало би испеговарати нови безбедносни поредак који надилази онај садржан у постојећим евроатлантским институцијама и који би самим тим био истински отворен за све земље од Ванкувера до Владивостока (Zagorski 2009, 44). Месец дана касније, у јулу 2008, на НАТО самиту у Букурешту у заједничкој декларацији је констатовано да су се тадашње чланице НАТО-а договориле да ће Украјина и Грузија постати чланице ове организације (НАТО 2008, тачка 23), што је био до тада најјачи ударац на Русију у смислу непоштовања њених до тада око две деценије изражаваних забринутости поводом проширења НАТО. Путин је тада изјавио да Русија види појављивање јаког војног блока на својим границама као директну претњу руској безбедности, док ће Медведев интервенцију у Грузији из 2008. године ставити у контекст не само самоодбране и спречавања геноцида већ и заустављања ширења НАТО-а до руске границе (Toal 2017, 190). Две године раније руски министар спољних послова Лавров изјавио је да би даље проширење НАТО-а на Украјину и Грузију довело до поремећаја у глобалној геополитици, јер би НАТО на тај начин ушао у оно што Русија сматра својом сфером интереса. У том случају Русија је себи дала за право да заштити своје економске и безбедносне интересе и кроз употребу оружане силе, а Украјина и Грузија су кренуле пут дезинтеграције

имајући у виду концентрацију руског становништва у одређеним деловима територија ове две државе.

Већ у августу 2008. године уследило је активно руско војно ангажовање у Грузији (у Украјини ће до интервенције доћи 2014. и 2022) и руског признавања независности грузијских провинција Абхазије и Јужне Осетије. Ипак, у септембру 2008. француски председник Никола Саркози (*Nicolas Sarkozy*) позвао је на одржавање састанка ОЕБС-а на коме би се расправљало о Медведевљевом предлогу и идејама о европској безбедносној архитектури. На Светској конференцији о политици одржаној у Евијану 8. октобра 2008. дефинисано је пет начела на којима би Уговор о европској безбедности почивао: прво, поштовање међународног права, суверенитета, територијалног интегритета и политичке независности држава (што значи немешање у унутрашње ствари држава); друго, јединствено тумачење и поштовање начела недопустивости примене силе или претње употребом силе у међународним односима; треће, једнака безбедност која се објашњава са три НЕ – необезбеђивање своје безбедности на уштрб безбедности другог, недозвољавање активности које поткопавају јединство заједничког безбедносног простора и неразвијање војних савеза који могу да прете безбедности других страна уговорница; четврто, да ниједна држава или међународна организација не може имати ексклузивно право на одржавање мира и стабилности у Европи и пето, које се односи на контролу наоружања, неширење оружја за масовно уништење, трговину дрогом и тероризам (Petrović 2009, 8). Медведев је позвао и на преиспитивање делотворности рада постојећих безбедносних организација у евроатлантском простору, али не у циљу њиховог укидања, већ њиховог усклађенијег заједничког деловања под јединственим оквиром (Zagorski 2009, 46). Због тога је једна од идеја била да о овом предлогу Уговора разговарају челници НАТО-а, ЕУ, ОЕБС-а, ОДКБ и ЗНД.

У децембру 2008. године одржан је састанак ОЕБС-а у Хелсинкију, где су постојећим начелима додата и начела једнакости, укључујући право народа на неутралност и самоопредељење, а затим у јуну 2009. на Крфу, по чему ће ова иницијатива добити назив Крфски процес, па

у Атини крајем те године. У јуну је Лавров предложио ревизију предлога тако да се контрола наоружања, мере изградње поверења и разумне војне довољности заснивају на начелима „неофанзивне одбране и уздржавања од сталног додатног стационирања значајног броја борбених снага изван територије једне земље” (наведено према Zagorski 2009, 48). По овом предлогу све стране уговорнице требало би да раде на адаптацији постојећих споразума из области контроле наоружања, као и да установе заједничку дефиницију шта представљају „значајне борбене снаге”. Сила не би требало да се употребљава за потребе решавања конфликта, већ би се он решавао кроз три фазе: уздржавање од употребе силе, изградња поверења и дијалог између страна које би биле обавезне да у њега уђу и поштују формат преговора, као и одржавање мира око којег су се усагласиле (Zagorski 2009, 45).

Након овог низа консултација и дијалога о нацрту Уговора о безбедности у Европи, који се нису водили само у оквиру ОЕБС-а и његовог такозваног Крфског процеса, већ и у другим форумима и на билатералним састанцима, коначан предлог текста овог Уговора представљен је крајем 2009. године. Он је представљао форму споразума о колективној одбрани будући да је садржао одредбе о томе да ће се напад на једну државу чланицу сматрати нападом на све. Имао је форму отвореног споразума коме могу приступити све државе евроатлантског и евроазијског простора, као и међународне организације – ЕУ, ОЕБС, НАТО, ОДКБ и ЗНД (члан 10). Ово показује намеру Русије да направи један кровни правни оквир безбедности у Европи, који би окупио не само државе већ и најзначајније међународне организације са евроатлантског и евроазијског простора. Овај нацрт уговора није садржао било какве одредбе о унутрашњем уређењу држава чланица, за разлику од, на пример, Северноатлантског уговора који у Преамбули истиче одлучност држава чланица да штите слободу, заједничко наслеђе и цивилизацију њихових народа, засновану на начелима демократије, индивидуалне слободе и владавине права (The North Atlantic Treaty 1949). У њему су садржане одредбе које за циљ имају пуну укљученост Русије у европску безбедност засновану на начелима недељиве безбедности, једнакости и сарадње, као и

гаранцијама да стране учеснице неће предузимати безбедносне мере или акције које би биле противне безбедносним интересима других страна (члан 1). То значи да је Русија за себе желела да осигура механизам који би јој гарантовао да се безбедносне мере и акције неће предузимати против њене безбедности и да друге државе неће давати територију или користити туђу за напад против неке од страна потписница (члан 2). Али, најважније од свега, овакав уговор укључио би Русију у европску безбедност, која по њој не може да се ослања само на НАТО и ЕУ. Основни механизми за остваривање овог Уговора били су: консултације страна, конференције и ванредне конференције, што значи да не би постојала нова међународна организациона структура (The Draft of the European Security Treaty 2009).

Русија је желела да се државе самостално изјашњавају о овој иницијативи, а не као део неког блока, како је и дефинисано у Савету НАТО–Русија „29 једнаких партнера”, за разлику од претходног Сталног заједничког савета који је био организован по формули „НАТО+1”. Русија се заложила за наставак охрабривања земаља ЕУ да размишљају о сопственим безбедносним интересима независно од савеза којима припадају. Загорски наводи да је Русија овим предлогом уговора желела да већ постојећим начелима садржаним у виду политичких обавеза и начела у документима ОЕБС-а да обавезујућу снагу међународног права кроз потписивање међународног уговора за све актере – државе и међународне безбедносне организације – као и да обезбеди јединствену интерпретацију тих обавеза и начела (Zagorski 2009, 47-48). Лавров је у Њујорку, у септембру 2008, навео где Русија види да су прекршена ова начела: размештање компоненти противракетног система у Пољској и Чешкој (касније Румунији, прим. аут.), ширење НАТО-а на исток, планови за успостављање нових америчких база у Румунији и Бугарској, те недостатак спремности владе САД да озбиљно разговара о контроли нуклеарног наоружања и одржавању стратешког паритета са Русијом (Zagorski 2009, 49). Руски предлог о новој европској безбедносној архитектури је од већине других европских земаља, пре свега чланица НАТО-а и ЕУ, био виђен као жеља Русије да добије право вета над питањима евроатлантске

безбедности, примарно проширења НАТО-а, због чега је за њих био неприхватљив (Lukin 2018, 395).

У исто време, у децембру 2009. године Русија је поднела и Нацрт споразума о начелима односа између НАТО и Русије, који се такође базирао на начелима сарадње и једнаке и недељиве безбедности, али ни он није добио потребну пажњу нити подршку. Овај нацрт споразума са НАТО имао је за циљ да обавезе НАТО да се претње безбедности у Европи разматрају у оквиру Савета НАТО–Русија, као и да обавезе Русију и старе НАТО чланице да се уздрже од стационирања на сталној основи (као и дуже од 42 дана у календарској години) значајног броја борбених снага (које су овог пута детаљно одређене) на територији других држава у Европи, као допуне снагама стационираном на тим територијама 27. маја 1997. године (члан 4). Једини изузетак од тог случаја је када дође до ванредних ситуација које захтевају овакво размештање, али и тада једино уз сагласност свих чланица Савета НАТО–Русија (члан 4) (Draft Agreement on Basic Principles Governing Relations among NATO-Russia Council Member States in Security Sphere 2009). Овај нацрт Уговора такође предвиђа да планирање одбране држава чланица треба да буде сразмерно њиховим безбедносним потребама и да се оно не може развијати на такав начин да представља претњу безбедности другим државама чланицама (члан 3), као и да се контрола наоружања, мере изградње поверења и безбедности морају посматрати као „материјална база стабилности и безбедности” (члан 5). Представници САД и НАТО-а су овај, као и предлог Уговора о безбедности у Европи, схватили као покушај да се подрију НАТО и ОЕБС и инсистирали на томе да Русија, пре него што предложи нове, прво примени до тада постигнуте споразуме (*Aftenposten* 2009). Инсистирањем Русије да се ови предлози разматрају и у оквиру Савета НАТО–Русија уместо само у ОЕБС-у, где би по америчком виђењу и требало, ствара се подела међу НАТО савезницима и подрива јединство НАТО-а, наводи се у депеши америчког амбасадора при НАТО овим поводом (*Aftenposten* 2009). Ипак, на самиту Русија–НАТО у Лисабону 2010. године проглашено је „ново стратешко партнерство” НАТО и Русије и једнакост 29 партнера унутар Савета НАТО–Русија,

недељивост безбедности у евроатлантском простору, уздржавање од употребе силе на начин супротан повећи УН, као и значај контроле наоружања, постизања новог Споразума о конвенционалним снагама у Европи и START-а, као и разговора о постављању противракетне одбране у Европи (NATO 2010).

И поред овог привременог примиривања односа Русија–САД и Русија–НАТО, „рестарта” и потписивања Новог START-а, главне руске забринутости нису отклоњене нити се одмакло даље у регулисању статуса конвенционалних снага у Европи и стационирања додатних оружаних система. НАТО је наставио да се шири на исток остављајући отворена врата за чланство Украјине и Грузије, „обојене револуције” су се наставиле и почело се са размештањем америчког система противракетне одбране. Русија ће све више своју спољну политику и активности дефинисати око појма евроазијство и сарадње са Кином на стварању мултиполарног светског поретка, стварајући алтернативни сет идеја, пракси и институција и заштравајући одговор на непоштовање њених „привилегованих интереса” у суседству. Слично стратегији примењеној у Грузији, Русија је припајањем Крима и деловањем у источној Украјини 2014. и 2022. године трајније покушала да дестабилизује планове за чланство Украјине у НАТО-у, иако сама НАТО, наоружање из земаља НАТО, као и америчка војна инфраструктура остају присутни и на територији Грузије и Украјине.

Овакво деловање Русије довело је до нове промене фокуса у посматрању безбедносних претњи, па се асиметричне поново комбинују са државним и симетричним претњама, уз примесу идеолошког сукоба. Делегација САД при Првом комитету Генералне скупштине УН (DiNanno 2019) навела је 2019. године да се први пут у историји међународна заједница суочава са две велике аутократске силе са глобалним дометом и амбицијама, које су наоружане нуклеарним наоружањем, а које су решене да подрију либерални демократски поредак успостављен након Другог светског рата. „Кључна и растућа разлика између њих је између демократски оријентисаних држава које су одговорне својој јавности и недемократских режима фокусираних на промену постојећег поретка заснованог на правилима”, наводи се у

излагању америчке делегације (DiNanno 2019). Историјски сукоб између демократија и аутократија одређен је и у Бајденовој администрацији као кључни сукоб 21. века (Biden 2021). Ипак, он не треба да стоји на путу стратешке стабилности и Бајденова администрација није то узела као препреку за продужетак Новог START-а или дијалог о стратешкој стабилности, већ напротив, разбуктавање овог сукоба повлачи за собом нужност наставка преговора и постизања споразума о контроли наоружања.

1.2. Руски предлози за стварање новог европског безбедносног поретка 2021/2022. године

Више од деценије касније откако је поднела претходне предлоге уговора о безбедности у Европи и основних начела односа са чланицама НАТО-а, крајем 2021. године, Русија и председник Путин упутили су САД и НАТО предлоге нових уговора о безбедносним гаранцијама и архитектури у Европи понављајући велики број захтева изнетих у предлогу из 2008/2009, а који се надовезују и на руске захтеве из деведесетих година. То се пре свега односи на начело недељиве безбедности, неширење НАТО-а на исток, пре свега како не би обухватио и Украјину и Грузију, неразмештање америчких ракета способних да носе нуклеарно наоружање у Европи, повлачење америчког тактичког нуклеарног наоружања из Европе, неразмештање војне НАТО инфраструктуре и додатних трупа у земљама које су му се прикључиле након 1997. године, нове договоре о контроли наоружања, као и изјашњавање држава чланица НАТО-а или ЕУ о руским предлозима појединачно, а не ових организација као целина.

У нацрту Уговора о безбедносним гаранцијама између САД и Русије (MID 2021a), а који је Русија предала Сједињеним Државама 15. децембра 2021, наводи се као циљ избегавање рата, па и нуклеарног; успостављање сарадње засноване на недељивој, једнакој и неумањеној безбедности у чијем циљу стране неће предузимати акције или учествовати у активностима које подривају безбедност друге стране и

неће примењивати безбедносне мере које, усвојене појединачно или у оквиру међународних организација или војних савеза, подривају безбедносне интересе друге стране; стране неће користити територије других држава у циљу припремања или извођења оружаних операција против друге стране или друге акције које утичу на кључне безбедносне интересе друге стране. По члану 4 нацрта Уговора, САД би се обавезале да ће спречити даље ширење НАТО-а на исток и одбити пријем у Алијансу држава бившег Совјетског Савеза (где се пре свега мисли на Украјину), као и да неће успоставити војне базе на територијама бивших чланица СССР-а које нису чланице НАТО-а, користити њихову инфраструктуру за било коју војну активност или развијати билатералну војну сарадњу са њима (пре свега мисли се на Грузију). Русија је у документу предвидела и национални принцип за прелетање авиона и распоређивање ратних бродова, копнених ракета способних да носе нуклеарно оружје кратког и средњег домета, као и размештање нуклеарног наоружања. У том смислу, стране би се уздржавале од размештања својих оружаних снага и наоружања, укључујући међународне организације, војне савезе или коалиције у подручјима где би друга страна такво размештање видела као претњу својој националној безбедности, уз изузетак размештања унутар националних територија држава чланица. Такође, стране би се суздржавале од прелета тешких авиона опремљених нуклеарним или нунуклеарним наоружањем или размештања ратних бродова било ког типа, укључујући међународне организације, војне савезе или коалиције у подручјима ван националног ваздушног простора и националних територијалних вода одакле могу напасти територију друге чланице и утврдити максималну дистанцу на коју могу да приђу ратни бродови и авиони две стране. Поводом некада забрањених INF ракетних система, руски нацрт предвиђа обавезивање две стране да их неће размештати ван својих националних територија, као и у подручјима унутар националних територија одакле такво оружје може бити употребљено за напад на територију друге државе уговорнице. Ово значи практично увођење руског већ предложеног мораторијума на размештање INF система у Европи, што су европске државе и САД

одбиле. У погледу размештања нуклеарног наоружања, будући да је оно из САД размештено у појединим европским државама у оквиру продужене одбране, предвиђа се уздржавање од размештања нуклеарног наоружања ван њихових националних територија и враћање таквог већ распоређеног наоружања на националне територије у моменту ступања на снагу предложеног Уговора. Стране би се обавезале и да ће уништити сву постојећу инфраструктуру за размештање нуклеарног наоружања изван њихових националних територија, да неће обучавати војно и цивилно особље нуклеарних држава да користе нуклеарно наоружање или спроводити вежбе или тренинг снага опште намене према сценаријима који би укључивали употребу нуклеарног наоружања.

Слично претходном кругу руских предлога, Русија је и овог пута представила предлог Споразума између Русије и НАТО-а о мерама за безбедност Русије и држава НАТО чланица (MID 2021b). Он је усмерен ка мерама јачања поверења, предвиђања, транспарентности, сарадње и генерално стабилности. Начела недељиве и једнаке безбедности основа су и овог предлога Споразума. Стране би потврдиле да не виде једна другу као непријатеља. Мере које се предлажу су билатералне и мултилатералне консултације, размена процена о безбедносним претњама, нотификације о маневрима и информисање о доктринама, телефонске „црвене линије” и унапређење механизма за превенцију инцидената у Балтичком и Црном мору. Сагласно са предлогом о даљем неразмештању оружаних снага на територије источноевропских земаља, овај предлог Споразума садржи и одредбу да Русија и државе чланице НАТО-а које су то биле 27. маја 1997. године неће додатно размештати војне снаге и наоружање на територији било које друге државе у Европи у односу на оне снаге које су тада на њима биле стациониране. Једини изузетак који се предвиђа јесте додатно размештање оваквих снага у случају отклањања претњи безбедности једној или више страна, али уз сагласност свих страна споразума, што значи и Русије. То значи да би било немогуће овакво стационирање у циљу одвраћања Русије, која се у ствари у источноевропским земљама види као највећа претња. Стране би се и

овде обавезале да неће размештати ракете средњег и краћег домета у подручјима са којих би могле да гађају територију неке од држава страна уговорница (не и Украјине, на пример, чиме се не разрешава највећа забринутост НАТО земаља). Такође, како је предвиђено чланом 6 предлога Споразума, све чланице би се обавезале да ће се уздржати од било ког даљег проширења НАТО-а, укључујући пријем Украјине, као и других земаља. Поред тога, државе чланице НАТО-а обавезале би се да неће спроводити било какву војну активност на територији Украјине, као ни других земаља у Источној Европи, Јужном Кавказу или Централној Азији.

Истог дана када су поднети ови руски предлози представници северноевропских и балтичких држава су их одбацили, уз навођење да Русија представља највећу војну претњу за Европу, док је представник Европске службе за спољно деловање (EEAS) саопштио да је ЕУ предложила Русији да о европској безбедности разговара у постојећим форматима за то, укључујући ОЕБС и Савет НАТО–Русија (NI 2021). Овај одговор идентичан је одговору који су западне земље имале и на Медведевљев предлог о европској безбедносној архитектури 2008/2009. године. Такође, кључни аргумент држава чланица НАТО-а остаје да је НАТО и даље посвећен политици отворених врата, што је политика коју следи још од почетка разматрања проширења почетком деведесетих година, као и да свака држава има слободу да бира савезништва, укључујући војне савезе. Шведски министар одбране окарактерисао је руски предлог као покушај да створи своју сферу интереса, где би Русија могла да практикује свој утицај, чиме би онемогућила другим суседним земљама, па и Шведској и Финској, слободу избора, деловања и практиковања суверенитета, укључујући и евентуално чланство у НАТО-у, што је, по њему, супротно и међународном праву (*Sputnik International* 2021a). „Мале нације морају имати право да направе сопствене изборе поводом своје будућности. Сваки покушај да се изграде сфере интереса у којима би се сматрало да неке земље имају неку врсту супрематије над другима је неприхватљив”, наводи шведски министар одбране Хултквист (*Peter Hultqvist*) (*Sputnik International* 2021a). У том контексту, иако до тада војно неутралне,

Шведска и Финска су коначно и решиле да аплицирају за чланство у НАТО у мају 2022. године.

Русија је најавила да ће њен одговор у случају одбијања предлога о безбедносним гаранцијама бити „војно-техничке природе”, укључујући и размештање нуклеарног наоружања у Белорусији (*Sputnik International* 2021b). Сами белоруски званичници су изјавили да би, у случају озбиљног конфликта са Русијом, балтичке земље биле „збрисане са лица Земље” и позвали Русију да размести своје нуклеарно наоружање на белоруској територији уколико НАТО размести своје у Пољској (*Sputnik International* 2021b). Белорусија је усвојила и неопходне амандмане на свој Устав како би дозволила евентуално стационирање руског нуклеарног наоружања на својој територији. Такође, у складу са стратешким партнерством Кине и Русије, Кина је у фебруару 2022. године подржала захтеве Русије за гаранцијама да се НАТО неће даље ширити, док је Русија подржала Кину у погледу Тајвана, а две земље су изразиле забринутост поводом „негативног утицаја” САД у Европи и азијско-пацифичком региону, упутиле позив НАТО-у да напусти хладоратовски идеолошки приступ и изразиле забринутост око новог регионалног безбедносног савеза Аустралије, УК и САД (AUKUS) (*Al Jazeera* 2022a).

У првом званичном писаном одговору који је уследио на руске предлоге за постизање билатералних споразума о безбедносним гаранцијама 26. јануара 2022. године, САД и НАТО су навели да неће потписивати овакав вид уговора, као и да не могу да гарантују да неће бити даљег проширења НАТО-а на Украјину и Грузију, поштујући и даље НАТО политику отворених врата (*El Pais* 2022). У првој реченици писаног одговора НАТО-а наводи се да је НАТО одбрамбени савез и да не представља претњу Русији. САД и НАТО су уместо тога понудили одржавање „тематских разговора о стању односа НАТО–Русија; безбедносној ситуацији у Европи, укључујући у и око Украјине; и питања која се односе на смањивање ризика, транспарентност и контролу наоружања” (*El Pais* 2022). У погледу стања односа НАТО–Русија предложено је потпуно искоришћавање војно-војних канала комуникације за промоцију извесности, транспарентности и

смањивање ризика; поновно успостављање присуства НАТО-а у Москви и обрнуто; рад на руским предлозима да се успостави цивилна телефонска „црвена линија” за обављање позива у случају хитности. Што се тиче европске безбедности, укључујући и Украјину, предложено је да све државе изразе подршку украјинском суверенитету и територијалном интегритету, неповредивости граница и уздржавању од употребе силе; изражавање поштовања права свих држава да слободно бирају или мењају безбедносне договоре и воде спољну политику, у складу са чиме НАТО изражава подршку политици отворених врата; повлачење снага Русије из Украјине, Грузије и Молдавије, где се оне налазе без пристанака државе домаћина; конструктивно ангажовање у решавању конфликта у оквиру форума у којима учествују; уздржавање Русије од претећег размештања снага; агресивне нуклеарне реторике и малигних активности усмерених против НАТО-а и других држава. У погледу последње тематске области – смањења ризика, транспарентности и контроле наоружања – НАТО предлаже наставак праксе размене брифинга о руским и НАТО војним вежбама у оквиру Савета НАТО–Русија; конструктивно ангажовање на унапређењу Бечког документа у ОЕБС-у; повећање транспарентности вежби и спречавање опасних инцидената војне природе; одржавање реципрочних брифинга о руској и НАТО нуклеарној политици и разматрање мера за смањење ризика; консултовање о начинима смањивања ризика по системе у свемиру, укључујући напоре промовисања одговорног понашања у свемиру и уздржавања Русије од извршавања антисателитских тестова који стварају велику количину отпада у свемиру; промовисање слободног, отвореног, мирољубивог и безбедног сајбер простора; консултовање о конкретним начинима избегавања инцидената у ваздуху и на мору у циљу поновне изградње поверења и сигурности, поновно изражавање привржености свим документима из области контроле наоружања, разоружања и непролиферације, посебно конвенцијама о хемијском и биолошком наоружању; наставак примене СФЕ уговора од стране Русије. У светлу НАТО забринутости о количини руског нестратешког наоружања и развоја нових врста

ракета кратког и средњег домета и лансера, НАТО охрабрује Русију да преговара са САД будуће споразуме о контроли наоружања који би обухватили сво руско и америчко нуклеарно наоружање, укључујући нестратешко и неразмештено, као и интерконтинентална средства допремања, те да се озбиљно ангажује са САД на питању копнених ракета средњег и краћег домета и њихових лансера.

САД су у свом одговору изразиле спремност да потпишу договор са Русијом о питањима од обостраног интереса и да се ангажују у разговорима у постојећим форматима – ОЕБС, Дијалог о стратешкој стабилности САД–Русија и Савет НАТО–Русија – уз услов деескалације тензија Русије и Украјине. САД су притом изразиле спремност да разговарају о тумачењу начела „недељиве безбедности”, на којем Русија инсистира и који је садржан у документима ОЕБС-а, наглашавајући да се ово начело не може посматрати изоловано од других начела ОЕБС-а, као и да су Русија и САД, такође, потврдили инхерентно право држава да бирају или мењају своје безбедносне договоре, укључујући и уговоре о савезништвима (*El Pais* 2022). Позивајући се на начело недељиве безбедности Русија изражава противљење чланству Украјине и Грузије у НАТО-у, будући да сматра да би је то угрозило. Питања од безбедносног интереса за САД садржана у одговору су: распоред снага у Украјини, где су САД спремне да разговарају о реципрочним мерама транспарентности и уздржавању од размештања офанзивних копнених ракетних система и сталних снага са борбеном мисијом на територији Украјине; војне вежбе где је позиција САД да треба јачати мере транспарентности и радити на модернизацији Бечког документа, као и јачање режима нотификација и мера за смањење нуклеарног ризика, укључујући стратешке нуклеарне бомбардере; војни маневри где су САД спремне да разговарају о додатним мерама за превенцију инцидената на мору и у ваздуху; спремност за разговоре о копненим ракетама средњег и краћег домета и њиховим лансерима у оквиру Дијалога о стратешкој стабилности; распоред НАТО снага, САД и Русије, где САД тврде да су се придржавале обавеза из Оснивачког акта САД–Русија и да нису извршиле додатно стално стационирање значајног броја борбених снага нити нуклеарног наоружања у Источној

Европи, за разлику од Русије која је увећала своје снаге на граници са Украјином и појединим НАТО чланицама; поводом *Aegis Ashore* или противракетне одбране САД предлажу механизам транспарентности како би се потврдило одсуство офанзивних крстарећих ракета *Tomahawk* на локацијама америчког противракетног штита у Румунији и Пољској и да се реципрочно иста таква верификацији изврши и у две руске противракетне базе по америчком избору. Такође, у одговору се наводи да су САД посвећене Новом START-у, као и предлог за укључивањем нових врста интерконтиненталних средстава допремања нуклеарног наоружања, нестратешког нуклеарног наоружања и неразмештених нуклеарних бојевих глава у будући споразум о контроли *свог* нуклеарног наоружања две стране.

Министар спољних послова Русије Лавров је два дана након пријема одговора САД и НАТО тражио додатна појашњења од држава чланица НАТО-а и ЕУ о разумевању начела једнаке и недељиве безбедности. Слично као и случајевима предлога о европској безбедности из 2008/2009. године, Русија је и у овом случају инсистирала на образложеним одговорима сваке од 37 земаља Европе и Северне Америке којима је ово писмо упућено, будући да је 10. фебруара добила једино одговоре генералног секретара НАТО-а и шефа ЕЕАС у име ове две организације (*Espresso* 2022). Након оружаног сукоба Русије и Украјине, почевши од 24. фебруара 2022. године, заменик министра спољних послова Русије Рјабков је рекао да „безбедносне гаранције” које је Русија захтевала од Запада, укључујући уверавање да Украјина никада неће ући у НАТО, више не важе и да је Русија сада концентрисана на постизање ратних циљева (*NI* 2022b).

Суштинско питање које се овде понавља, а са којим се суочио и председник Јељцин деведесетих година, јесте како ограничити слободу држава да приступе савезу којем желе да приступе, а што Русија доживљава као безбедносну претњу. Руски одговор се до сада кретао у тумачењу начела недељиве безбедности тако да се призна начело Завршног хелсиншког акта да државе имају право да приступе савезу којем желе, али уважавајући безбедносне интересе и забринутости других држава. Овакво тумачење није, међутим, прихваћено од друге

стране. Јељцин је у својим говорима током деведесетих истицао неслагање Русије са проширењем НАТО-а на исток и сматрао да Договор о коначном решењу немачког питања из 1990. године предвиђа овакву гаранцију. Русија је потом своје напоре концентрисала на то да спречи ширење НАТО војних снага и капацитета, посебно нуклеарних, на територију источноевропских чланица, што је битан део Оквирног споразума Русија–НАТО из 1997. године. Данас су сви ови договори доведени у питање и док НАТО криви Русију за њихово кршење, Русија криви САД и НАТО за неуважавање њених безбедносних интереса.

Главна препрека прихватању нових-стариx руских предлога о безбедности у Европи је неповерење у њене намере, то што се она пре свега од источноевропских савезника у НАТО-у види као највећа војна претња по европске државе и што не отклања највећу бригу НАТО-а – гаранцију безбедности и слободе Украјини и Грузији. Ипак, Русија је без оклевања одмах појаснила да „у овој фази” Русија не види потребу да укључи Украјину у разговоре са НАТО-ом и САД о безбедносним гаранцијама (*Sputnik International* 2021b). И заиста, предложени уговори се могу тумачити као да су сачињени у циљу онемогућавања или умањења војне подршке САД у случају регионалног сукоба у Европи између Русије и држава које нису чланице НАТО, док је главни циљ ових држава одвраћање могућег напада Русије на Украјину и кроз што скорије чланство у НАТО и ЕУ. Уколико би руски предлози били усвојени, таквим уговором Русија би онемогућила продужено одвраћање САД у Европи засновано на дељењу нуклеарног наоружања (претпоставља се да оно постоји у пет европских држава стариx чланица НАТО), што европски савезници тешко да би прихватили јер се диспропорција у конвенционалном наоружању између Русије и европских држава чланица НАТО-а и даље перципира као претећа. Продужено одвраћање САД и даље се формално и већински у НАТО државама чланицама посматра као једна од окосница одвраћања Русије и колективне НАТО одбране. Будући да се оно налази под командом САД, док државе на чијим је територијама размештено пружају инфраструктурну и логистичку помоћ пре свега у виду авиона двоструке намене и преношења америчког нуклеарног наоружања, ове

државе сматрају да то не представља кршење режима непролиферације. У погледу размештања ракета средњег и краћег домета Русија предлаже да се оне не размештају на територији са које могу да досегну територију САД, односно држава чланица НАТО-а. Међутим, оваквим уређењем Русија у ствари не умањује забринутост НАТО земаља да би мета овог руског наоружања била Украјина, која није НАТО чланица и самим тим није обухваћена овим гаранцијама. Поред тога, имајући у виду да су се САД уз сагласност НАТО савезника повукле из INF уговора 2019. године због наводног руског кршења овог Уговора, постоји велико неповерење да ће се Русија придржавати ограничења размештања овог наоружања у Европи, што је још један разлог због којег су овакви руски предлози за њих неприхватљиви.

Током Хладног рата једно од начела којима су се руководили и САД и тадашњи СССР било је да и поред затегнутих односа они постижу договоре тамо где је то могуће и то је највећим делом била област контроле наоружања, посебно стратешког и нуклеарног. Стога је и данас видљив напор две стране да кроз састанке и дијалог о стратешкој стабилности одрже отвореним врата за постизање даљих споразума из ове области, која се никад није тицала само њих самих, већ читавог света. На тај начин две стране одржале би основна „правила игре” у својим односима, пре свега концепт стратешке стабилности, транспарентност и извесност у погледу капацитета и намера. Имајући у виду свеобухватни карактер стратешке стабилности, она би морала да укључи и нове договоре о конвенционалним снагама у Европи, транспарентности и смањењу ризика од инцидента, о противракетним системима, свемирском и сајбер домену, као и нови уговор о ракетама средњег и краћег домета, пре него што се фокусира на контролу, укључујући и даље смањење, свог нуклеарног или стратешког наоружања између САД и Русије и могућност мултилатерализације ових оквира. Стога спорна питања која се односе на наставак одржавања стратешке стабилности, као и наставак контроле стратешког наоружања између САД и Русије, укључују:

- питање контроле конвенционалних снага у Европи;

- проблематику модернизације стратешких снага (нуклеарних и конвенционалних) и нових домена ратовања (сајбер и свемир);
- однос офанзивних и дефанзивних стратешких снага и питање високо прецизних конвенционалних система и противракетне одбране;
- контролу, ограничење и елиминацију нестратешког нуклеарног наоружања;
- питања транспарентности, предвидивости и верификације;
- утицај на шири режим непролиферације.

2. Дебате о стратешкој стабилности и продужетку Новог START-а унутар САД и Русије у периоду 2010–2022. године

Најважније дебате поводом контроле стратешког наоружања одвијају се у две државе са највећим стратешким арсеналима – САД и Русији. Остале државе са стратешким наоружањем, које га имају у значајно мањем броју, до сада су биле склоне да подржавају билатерални формат контроле, ограничења и смањивања стратешког наоружања САД и Русије, као две најодговорније државе за укупно смањење нуклеарног наоружања у свету и процес нуклеарног разоружања. Ове две државе су, међутим, са даљим смањењем својих стратешких арсенала и смањењем разлике у односу на друге државе са нуклеарним наоружањем, као и развојем нових система и технологија које могу умањити ефективност њиховог одвраћања, све мање спремне да оне једине буду обавезане међународним уговорима који садрже и интензивне мере верификације, а у правцу смањења стратешког наоружања. Ипак, билатерални формат контроле наоружања и даље заузима централно место. Током свог мандата председник Трамп је више пута назвао Нови START „лошим договором” и условљавао његов продужетак укључивањем Кине у преговоре о контроли стратешког наоружања (Hitchens 2019). Поред тога, проблем је био и у његовом

обухвату – Трамп је захтевао и разговоре о свом нуклеарном наоружању, посебно укључивању руског нестратешког нуклеарног наоружања и јачање мера верификације (Billingslea 2020). С друге стране, Русија се током 2019. и 2020. године залагала за безусловни продужетак Новог START-а, иако је више пута раније претила да ће га напустити због проблема са верификацијом и поштовањем Уговора од стране САД, као и развоја америчке противракетне одбране. На Трампове позиве Кини Русија је одговорила позивима Француској и УК да се укључе у преговоре о стратешком наоружању. Трампов став поводом укључивања Кине је средином 2020. године омекшао, тако да се и он zaloжио за очување билатералне структуре контроле стратешког наоружања кроз заузимање заједничке руско-америчке позиције и стварање оквира који би касније могао да укључи Кину (The White House 2020). Долазак новог председника Бајдена и предизборна обећања Демократске партије која су се односила на оживљавање лидерске улоге САД у контроли наоружања водили су продужетку Новог START-а за још пет година, али не и повратку САД у неке друге споразуме, попут Споразума са Ираном (JCPOA) или Уговора о отвореном небу, чије су напуштање демократе критиковале.

2.1. Разумевање дебате о контроли стратешког наоружања у САД

Контрола наоружања у САД никада није пролазила без значајног критицизма, иако је досадашњи „компромис” био одржавање баланса између развоја и модернизације нуклеарног наоружања, са једне и споразума о контроли наоружања, са друге стране. Контрола наоружања, као један вид међународних институција, делила је судбину позиције владајуће администрације у односу на њих. Уколико су међународне институције биле виђене као вид ограничавања америчке слободе деловања и могућности предузимања свих мера у циљу остваривања америчких националних интереса, постојао је и критички став и одбацивање споразума о контроли наоружања. Међутим, тамо где су виђене као неопходни део очувања међународне стабилности и мира и средство увећања америчког утицаја, углавном од демократских

администрација, контрола наоружања је пропагирана. Трампова администрација представља посебно упечатљив пример негирања значаја уговора о контроли наоружања, док је и једна од одлука са најдалекосежним последицама по систем контроле наоружања на којем почива стратешка стабилност – напуштање АВМ споразума 2002. године – донета за време Бушове републиканске администрације. Председници из Демократске партије који су наслеђивали републиканске администрације, како Обама, тако и Бајден, покушавали су да оживе процес контроле наоружања и одрже стратешку стабилност са Русијом, уз наглашавање већег значаја свих међународних институција за практиковање моћи и остваривање интереса САД. Услед оваквих различитих погледа на сврху и значај међународних институција, па и контроле наоружања, ствара се посебан парадокс који се сажима у питању „Како очувати моћ, без њеног губитка?” Овај парадокс се у ствари односи на две врсте моћи, иако обе имају значај за очување вођства САД, које није упитно. Стратегија националне безбедности САД из 2015. године, на пример, наводи: „Питање није никад да ли Америка треба да води, већ како водимо” (NSS 2015, Preface). Међутим, уверење и поступање у складу са тим да се америчка тврда моћ може најбоље очувати и увећати изласком из међународних институција које црпе америчке ресурсе умањују америчку меку моћ, тј. способност да води остале државе и на тај начин мултипликује своју моћ кроз међународне институције, а не ван њих. Разлику у овим уверењима истакао је и Бајден у свом првом говору након победе на председничким изборима у новембру 2020, када је изјавио да САД треба да воде „не примером снаге, већ снагом нашег примера” (Biden 2020a).

Деловање кроз међународне институције, уз консултовање или више пажње која се придаје савезницима, било је у највећој мери део политике демократских администрација. Прелазни стратешки водич за националну безбедност САД из марта 2021. године настојао је управо да одмах након Бајденовог преузимања места председника подвуче ову разлику у односу на претходну администрацију. Међународне институције попут Уједињених нација се и у овом документу

посматрају као фактори увећања америчке моћи, који им омогућавају већи простор за деловање и предвођење (енгл. *leadership*) у успостављању агенде светске политике, вредности и норми на којима ове институције почивају, тако да се умањи галопирајући успон ауторитарних сила попут Кине у решавању кључних глобалних питања (Interim National Security Strategy Guidance 2021, 13). Борба демократија и аутократија види се као кључна борба 21. века. Ипак, овакав став према међународним институцијама никако није и не значи да демократске власти негирају сваки облик унилатералних мера и акција, поготово кад су витални национални интереси САД у питању.

Неки од честих разлога које су републиканске администрације наводиле као разлог за напуштање међународних институција су варање или немогућност верификације испуњавања уговора друге стране, тежња за стицањем релативних добитака и одрживост самих међународних институција. Трамп је, на пример, повукао САД из INF уговора 2019. године због тога што је „Русија варала годинама” (Toms et al. 2019). Из Уговора о отвореном небу САД су се званично повукле 2020. године такође наводећи као разлог руско непоштовање одредби Уговора које се огледало у тежњи да остваре војну предност кроз рестрикције на летове који би се спроводили на основу овог Уговора, као и коришћења овог Уговора за прикупљање обавештајних података, што је супротно његовој сврси (Reif and Bugos 2020d; Wolfsthal 2020, 103). И током разматрања продужетка Новог START-а јављали су се слични аргументи у корист његовог напуштања или непродужетка. Републиканска партијска платформа којом је Трамп изашао на председничке изборе 2016. године садржала је став да је Нови START толико слаб у мерама верификације и дефиницијама да је готово немогуће доказати његово кршење, што је омогућило Русији да надогради свој нуклеарни арсенал уз умањење америчког (Republican Platform 2016, 41). Такође, мотивисан жељом да САД „спаси” од даљег „искоришћавања” од европских савезника, Трамп се на почетку свог мандата жалио на неодрживост НАТО-а и захтевао веће доприносе европских партнера заједничкој одбрани кроз већа издвајања за Савез и улагања у наоружање и војну опрему (Davis 2018). „Фер расподела” је

често била Трампова кованица која се односила на услове америчког останка у међународним институцијама у различитим областима – од климатских и економских до одбрамбених.

Неретко су у оваквим одлукама значајну улогу имали и саветници за националну безбедност попут Џона Болтона, којег су поједини аутори попут Сиринђионија (Cirincione 2019) назвали „серијским убицом контроле наоружања”. Још као подсекретар за контролу наоружања и међународну безбедност у Бушовој администрацији Болтон се залагао за напуштање АВМ уговора и Договореног оквира са Северном Корејом. Као Трампов саветник за националну безбедност Болтон је био заговорник напуштања INF уговора и ЈСРОА, залажући се пре за противпролиферацијске него дипломатске непролиферацијске мере (Cirincione 2019). Трампово усвајање Болтонових ставова види се и у генералном ставу према међународним уговорима. Болтон је још 1999. године говорио да су споразуми о контроли наоружања део напора „глобалних Лилипутанаца да завежу америчког Гуливера”, а да САД, уместо да се бране парчетом папира, треба да раде на увећању своје војне моћи и „правој” непролиферацији оружја за масовно уништење (Cirincione 2019). Трамп је, на пример, говорећи о изласку или претњи изласком САД из појединих међународних организација, попут Светске здравствене организације, такође говорио о њима као „средству Лилипутанаца да ограниче употребу моћи америчког дива коју би иначе имао у билатералним преговорима” (видети Nye 2020).

У периоду када није био на власти Болтон је писао о користима од руског кршења споразума о контроли наоружања као добром поводу за одбацивање ових „застарелих хладноратовских” споразума који ограничавају амерички нуклеарни арсенал и војне способности (Bolton and Yoo 2014). Једним од таквих уговора је сматрао и INF уговор, јер он више, по његовом мишљењу, није одговарао „новој стратешкој реалности” каква данас постоји. Приликом посете Москви он је председнику Путину пар дана пре најаве изласка САД из INF-а рекао да је то „хладноратовски билатерални уговор” који се односи на балистичке ракете у свету, који је према поседовању балистичких ракета мултиполаран (Dudar and Shesgreen 2018). Посебну забринутост

у овом смислу по САД представља развој и размештање кинеских балистичких ракета средњег домета. Болтон је чак писао и о томе да би, да је довољно дуго остао у Кабинету, повукао потпис САД са Споразума о свеобухватној забрани нуклеарних проба, како би се омогућило ново тестирање нуклеарног наоружања и утврдила поузданост америчког одвраћања (Borger 2020). Ипак, Болтон је отпуштен са места саветника за националну безбедност председника Трампа, иако је претходно имао значајног утицаја и на ставове о могућем продужетку Новог START-а. Он га је од почетка сматрао мањкавим јер није покривао руске нуклеарне ракете кратког домета или нове руске системе ношења и сматрао је да га не треба продужити (Reif 2019).

Такође, републиканске власти су тежиле да потенцирају значај неограничавања америчке националне противракетне одбране и напуштање доктрине узајамно гарантованог уништења. Оне су биле склоније и да у том смислу наглашавају важност нових безбедносних изазова и претњи, попут оних асиметричних и саме пролиферације нуклеарног наоружања и средстава њиховог ношења. С друге стране, демократе су биле склоније да враћају у игру повезаност офанзивних и дефанзивних снага и уважавају значај неумањивања руских стратешких офанзивних способности кроз развој стратешке противракетне одбране, чувајући на тај начин начела стратешке стабилности. У том смислу и Трампова администрација је била привржена окончању политике узајамно гарантованог уништења, процесу значајне модернизације америчког нуклеарног арсенала, укључујући и развој нових нуклеарних опција попут крстареће ракете лансиране са мора са нуклеарним наоружањем, као и развоју вишеслојног система противракетне одбране САД и свемирских снага које су и основане 2019. године (Republican Platform 2016, 42). За разлику од ове републиканске агенде, Демократе су обећале повратак вођства у области контроле наоружања, али и смањење улоге нуклеарног наоружања у америчким одбрамбеним и безбедносним стратегијама и политици, па чак и могуће усвајање политике „не-прве употребе” и „једине сврхе” нуклеарног наоружања, као и преиспитивање програма и трошкова модернизације нуклеарног арсенала (Democratic Platform

2020, 81). Ипак, у овом смислу, до јуна 2022. године Бајденова администрација није начинила значајнија одступања нити помаке у односу на Трампову. Модернизација нуклеарног арсенала се наставља несмањеним темпом, иако се одустало од поновног увођења поморског нестратешког нуклеарног наоружања и није дошло до промене нуклеарне политике САД. Ипак, током 2021. године Нови START је продужен, извршено је преиспитивање Трампових одлука и стратегијских докумената, тако да је усвојен другачији приступ политикама према Ирану и Северној Кореји – назван прагматичнијим приступом „корак-по-корак”, за разлику од Трамповог свеобухватног приступа – иако значајнији резултати још увек нису постигнути. С друге стране, на пример, није дошло до промене одлуке о повлачењу из Уговора о отвореном небу, тако да су САД остале при одлуци да буду изван њега. Остварење Бајденових циљева у погледу усвајања политике „не-прве употребе” нуклеарног наоружања, као и промене у модернизацијским плановима и смањење улоге нуклеарног наоружања у одбрамбеној стратегији, отежано је додатним заостравањем односа САД/НАТО са Русијом услед избијања оружаног сукоба у Украјини 24. фебруара 2022. године.

2.2. Дебате око нуклеарне политике САД

Дебата око нове америчке нуклеарне политике наставиће се несмањеном жестином и у наредном периоду. Ипак, може се закључити да је око питања нуклеарне политике САД до сада постојао највећи степен консензуса и континуитета америчких администрација. У 21. веку питање усвајања политике „не-прве употребе” отварало се више пута, а Обамина администрација разматрала је њено усвајање 2009. и 2016. године. Ипак, до тога није дошло уз образложење да би усвајање ове политике могло да створи несигурности међу савезницима у погледу кредибилитета америчке нуклеарне продужене одбране, због чега би неки од њих могли да крену путем развоја сопственог нуклеарног наоружања. То би нарушило режим непролиферације

подржан од САД и могло довести до растућих претњи и употребе нуклеарног наоружања.

Обамина администрација није усвојила ни формулацију која се данас такође појављује – да је „једина сврха” (енгл. *sole purpose*) нуклеарног наоружања да одвраћа нуклеарни напад на САД и њене савезнике. За разлику од тога, а како би се ускладио са предизборним обећањима о смањењу улоге нуклеарног наоружања у одбрамбеним стратегијама, Обаин Преглед распореда нуклеарних снага усваја формулацију „основне или суштинске сврхе” (енгл. *fundamental purpose*, NPR 2010, vii), по којој је основна сврха нуклеарног наоружања САД да одвраћа нуклеарни напад на њих, њихове савезнике и партнере, што ипак оставља простора и за друге сврхе нуклеарног наоружања. На тај начин задржава се елемент неизвесности поводом употребе нуклеарног наоружања САД, што је константни део нуклеарне стратегије САД, иако се његова улога сужава. У овом Прегледу САД дају негативне безбедносне гаранције само државама чланицама НРТ-а и онима које га се придржавају, због чега NPR 2010 закључује: „Сједињене Државе стога нису у овом моменту спремне да усвоје универзалну политику по којој је одвраћање нуклеарног напада једина сврха нуклеарног наоружања, али ће радити на успостављању услова под којима би било безбедно усвојити такву политику” (NPR 2010, vi). Врховни приоритет Обаине нуклеарне политике била је борба против пролиферације нуклеарног наоружања и нуклеарног тероризма, уз очување стратешке стабилности са Русијом и Кином, које овај Преглед не дефинише као непријатеље или конкуренте (NPR 2010, v). За Обаину администрацију су увећање конвенционалних способности САД, јачање противракетне одбране у циљу супротстављања „отпадничким” државама које могу набавити балистичке ракете и релаксација односа са Русијом и Кином представљали погодно окружење за смањивање улоге нуклеарног наоружања у стратешким документима САД.

Трампова политика ће, међутим, услед припајања Крима Русији 2014. године и пораста кинеске пројекције моћи на Пацифику стратешко окружење дефинисати на потпуно другачији начин – као „такмичење великих сила” у коме Русија и Кина имају улогу

ревизионистичких актера – због чега се нуклеарно одвраћање или улога нуклеарног наоружања у стратегијама САД поново увећава. За разлику од „једине сврхе” нуклеарног оружја, Преглед распореда нуклеарних снага САД 2018. године предвиђао је четири улоге америчког нуклеарног наоружања: одвраћање нуклеарног (масовног или ограниченог) и нуклеарног напада, гаранције савезницима и партнерима САД, остваривање циљева у случају да одвраћање не успе и пружање заштите од неизвесне будућности (NPR 2018). Нуклеарно оружје било би употребљено једино у „екстремним околностима да одбрани виталне интересе САД, њихових савезника и партнера” (NPR 2018, VIII).

Настављајући Обамину политику након четири година Трамповог мандата, Бајден је током своје кампање за председничке изборе најавио да ће у консултацијама са америчком војском и пријатељима радити на усвајању политике „не-прве употребе” (Biden 2020b). То је била готово немогућа мисија ако се има у виду да је ни Русија својим новим концептом из 2020. године није усвојила, као и руско-украјински оружани сукоб од фебруара 2022. године. По речима руског званичника сада није право време да Русија усвоји политику „не-прве употребе”, јер постојеће претње и природа безбедносног окружења не охрабрују њено усвајање (EU NPDC Annual Conference 2021). Такође, ни амерички европски савезници са нуклеарним наоружањем, УК и Француска, немају намеру да усвајају политику „не-прве употребе”. Због тога и NPR донет током Бајденовог мандата (2022. године) задржава формулацију „основне сврхе” и не усваја политику „једине сврхе” или „не-прве употребе”. Бајденов Преглед распореда нуклеарних снага из 2022. године, који није објављен у целости већ само у виду сажетка, поново употребљава концепт „фундаменталне сврхе” нуклеарног оружја САД, а то је одвраћање нуклеарног напада. То и даљи значи да САД и данас задржавају своју политику калкулисане неизвесности и флексибилности одговора у зависности од претње и противника, како би противнике држали у неизвесности по питању употребе нуклеарног наоружања, што по овом уверењу доприноси улози одвраћања било ког вида агресије на САД и њене савезнике. У политици „не-прве

употребе”, сматрају противници овог концепта, ове неизвесности нема, а управо је она кључна за одржавање стабилности.

И сама политика „не-прве употребе“ нуклеарног наоружања има своје критичаре унутар и ван САД-а, са позиција левице и деснице. Критичари усвајања ове политике са позиције левице као најбољи сценарио у избегавању нуклеарног сукоба виде најпре потпуну елиминацију нуклеарног наоружања. Усвајање политике „једине сврхе” нуклеарног наоружања, у том смислу, не може представљати замену за конкретне кораке у правцу нуклеарног разоружања, нити она може бити дугорочно решење. Такође, усвајање политике „једине сврхе” би, по њима, представљало само „бацање прашине у очи”, будући да би се државе са нуклеарним наоружањем и даље ослањале на нуклеарно одвраћање (SWP 2021, 6). То се најбоље показује на примеру Кине, која иако декларативно има политику „не-прве употребе” и њен је највећи промотер, не одустаје од процеса модернизације и увећавања свог нуклеарног арсенала. На тај начин политика „не-прве употребе” смањује улогу нуклеарног наоружања у стратешким документима држава које је усвоје, али никако не мора да значи и смањивање нуклеарних капацитета и пут ка нуклеарном разоружању. Други најбољи сценарио који би допринео избегавању нуклеарног сукоба са становишта присталица нуклеарног разоружања је усвајање политике „не-прве употребе” нуклеарног наоружања, иако и сами признају да због перципиране неједнакости у конвенционалним снагама то није изванредан резултат дијалога са Русијом или Кином (Goldston 2021). Такође, не постоје гаранције да би усвајање овакве декларативне политике САД под Бајденовом администрацијом било правно обавезујуће и за будуће председнике САД, нити да би овакву политику САД следиле и друге нуклеарне државе (SWP 2021, 6). Ипак, најбоља опција за Русију су управо заговорници ове политике, који уједно заговарају и ограничење америчке противракетне одбране и одржавање стратешке стабилности засноване на узајамно загарантованом уништењу, због чега постоје веће шансе за даљу сарадњу на пољу контроле стратешког наоружања, али и обнављања дијалога са Кином који је постојао у време председника Обама. Велики број присталица

Демократа такође заговара даље смањивање руског и америчког нуклеарног арсенала, вођени циљем потпуне елиминације нуклеарног наоружања. Русија је, међутим, на пример, 2013. године одбила Обаин предлог да се број размештених стратешких бојевих глава смањи са садашњих 1.550, колико је предвиђено Новим START-ом, на 1.000. Овакви предлози поново се јављају и данас за време Бајденове администрације (Bera and Pifer 2021), али је и даље мало вероватно да ће наићи на позитиван одговор Русије, посебно у условима украјинске кризе, али и имајући у виду број циљева које би руско стратешко наоружање морало да покрије да би задао „масовно уништење” противнику (уколико следимо МекНамарину квалификацију из 1964. године, то би било око 20–33% популације и 50–75% индустријске базе САД). Такође, питање даљег квантитативног смањења нуклеарног наоружања не наводи се као циљ новопокренутог Дијалога о стратешкој стабилности, већ једино контрола постојећег.

Ставови америчких савезника и у Европи, посебно источноевропских, који Русију виде као претњу, затим оних са нуклеарним наоружањем који се боје да би америчко усвајање политике „не-прве употребе” могло утицати и на промену њихове политике и ослабило НАТО, као и источноазијских који у Кини виде највећу безбедносну претњу, противни су усвајању политике „не-прве употребе” нуклеарног наоружања САД (SWP 2021). С друге стране, поједине европске државе које су гласнији заговорници нуклеарног разоружања принципијелно подржавају усвајање политике „једине сврхе” или су око тога унутар себе значајније подељене, пре свега због утицаја који би то имало на кохезију НАТО и његову нуклеарну политику. Шведска¹⁰ и Аустрија, будући да су једне од водећих европских земаља које генерално подржавају процес нуклеарног разоружања и смањивање његове улоге у одбрамбеним стратешким документима држава, међу првима би подржале усвајање политике „једине сврхе” од стране САД (SWP 2021, 5). Чак и у погледу азијских

¹⁰ Шведска је поднела кандидатуру за чланство у НАТО, која је нуклеарна алијанса, заједно са Финском средином 2022. године, услед руске инвазије на Украјину.

савезника постоје поједини аутори, попут Грегорија Кулацког (2021, 228), који сматрају да америчко-јапанска стратегија одвраћања не даје резултате и да никада није била делотворна против одвраћања кинеског конвенционалног напада (на пример у Кореји или Тајвану), те да би делотворније било усвајање политике „не-прве употребе” и смањивање тензија, што би уједно погодновало и започињању преговора о контроли нуклеарног наоружања са Кином. Поред тога, Кулацки (2021, 17) наводи да амерички нуклеарни кишобран никада није био намењен одвраћању кинеског војног покушаја да наметне своје захтеве за сувереношћу над Тајваном или неком другом спорном територијом, већ искључиво за одвраћање напада на Јапан.

С друге стране, Републиканци настављају да одбијају усвајање концепта „не-прве употребе” или нуклеарне политике „једине сврхе” нуклеарног наоружања. Сенатор Џим Риш (Jim Risch 2021), на пример, наводи да су бројне администрације разматрале усвајање политике „не-прве употребе” нуклеарног наоружања, укључујући и Обамину два пута, али да су је сваки пут одбацивале задржавајући на снази политику „калкулисане неодређености” (енгл. *calculated ambiguity*). По њему, нуклеарно наоружање помаже одржавању стабилности у свету и усвајање политике „не-прве употребе” од САД била би најгора од свих опција, имајући у виду пораст претњи од напада конвенционалним и оружјем за масовно уништење и будући да би то „уплашило наше пријатеље, охрабрило наше непријатеље и оштетило постизање циљева непролиферације” (Risch 2021). Такође, по његовом мишљењу, што је сличност са Бајденовом политиком, нуклеарно одвраћање и даље даје резултате, а будући да је оно засновано на политици могућности прве употребе нуклеарног наоружања, постојећу нуклеарну политику треба задржати. Треба напоменути да и међу самим Републиканцима и Демократама постоји разлика у томе како виде нуклеарно наоружање. Док је код Републиканаца, на пример, бивши председник Реган као разлоге развоја Стратешке одбрамбене иницијативе наводио и елиминисање нуклеарног наоружања, поједини, попут Риша, нуклеарно оружје виде као потребно и стабилизујуће. С друге стране, и поједини званичници из Обамина и Бајденове администрације, попут Еша

Картера (*Ash Carter*), Џона Керија (*John Kerry*) и Ернија Мониза (*Ernie Moniz*), нису у потпуности наклоњени усвајању политике „не-прве употребе”, јер би то изазвало сумње америчких савезника и партнера у продужено одвраћање САД, због чега би неки од њих могли да се окрену развоју сопственог нуклеарног наоружања и тиме наруше режим непролиферације (*Heritage Foundation Factsheet 2021*). Поред тога, неки од војних званичника САД као разлоге за неусвајање политике „не-прве употребе” наводе да би то одузело опције америчком председнику (*Gen. Mark Milley*), да је будућност непредвидива и усвајање такве политике створило би окружење у којем би противник помислио да може да пређе дозвољену границу понашања а да то не узрокује амерички одговор (*Gen. John Hyten*), јер би то имало значајне негативне ефекте по америчке обавезе према савезницима (*Adm. Charles Richard*) зато што би подстакло америчке противнике да се понашају агресивно и уклонило стуб безбедности за америчке савезнике (*Gen. Robert Kehler*), будући да упрошћава процес одлучивања противника САД (*Gen. Joseph Dunford*) (*Heritage Foundation Factsheet 2021*).

Политика САД и савезника у НАТО-у, укључујући Британију и Француску, одувек је била да ће задржати одређени степен калкулисане или стратешке неодређености поводом могућности употребе нуклеарног наоружања, како би то реметило рачунице могућих непријатеља. У складу са тим могућност прве употребе нуклеарног наоружања део је калкулација одбране и одвраћања и САД и НАТО-а и тешко да ће се у скорије време променити, посебно ако се имају у виду све компетитивнији, па и конфликтнији односи са Русијом и Кином и њихове безбедносне и одбрамбене стратегије.

2.3. Дебате поводом продужетка Новог START-а у САД 2010–2022. године

Дебате око продужетка Новог START-а у САД имају извориште у ширим дебатама о националној одбрани и нуклеарној политици и концентришу се око три питања: могућности усвајања политике „не-

прве употребе” нуклеарног оружја; одржавања односа узајамне нуклеарне рањивости и гарантованог уништења или напуштања концепта стратешке стабилности уз заговарање политике прве употребе и стицања нуклеарне супериорности; селективној употреби нуклеарног наоружања (посебно ако су амерички савезници нападнути нуклеарним наоружањем) (видети Colby 2013, 49-50).

Током разматрања ратификације Новог START-а 2010. године Републиканци и независни конгресмени поднели су неколико амандмана који се односе на убрзавање модернизације нуклеарног наоружања, гаранције да ће тадашњи председник Обама разместити све четири фазе Европског фазног адаптивног приступа националној противракетној одбрани САД – ЕРАА (*John McCain, Joe Lieberman, Bob Corker*), давање гаранције председника пре него што Уговор ступи на снагу да ће у року од годину дана захтевати преговоре са Русијом о смањивању тактичког нуклеарног наоружања (*George LeMieux*) и укључивању тактичког нуклеарног наоружања у сам Уговор (*Jim Risch*), уклањање параграфа из Преамбуле Уговора у којем се наводи веза између стратешког офанзивног и стратешког дефанзивног наоружања (*Joh McCain*), повећање ограничења за средства ношења бојевих глава са 700 на 720 (*John Thune*), повећање броја инспекција на терену (*James Inhofe*) и дефинисање железничких ракетних система који носе интерконтиненталне балистичке ракете у самом Уговору (*John Ensign*) (Collina 2011). Већина ових амандмана није прихваћена, али је значајан број наведених примедби садржан у ратификацијском документу Конгреса САД. Такође, тадашњи председник Обама дао је уверавања да ће остварити процес модернизације нуклеарног наоружања, одржати индустријску базу ракетних мотора, разместити противракетни штит у све четири фазе ЕРАА и у року од годину дана започети разговоре са Русијом о укључивању тактичког наоружања у споразум о контроли наоружања (The White House 2011).

Будући да Обама није испунио многа од ових уверавања и да се Русија и Кина перципирају као ревизионистичке силе, у САД се све чешће поставља не тако ново питање: Зашто би САД пристале да буду рањиве, односно, у постојећем односу стратешке стабилности

заснованој на узајамно загарантованом уништењу са Русијом који је настао током Хладног рата? Бред Робертс (*Brad Roberts*) (2017, 68) је, на пример, питао да ли је очување такве стратешке стабилности уопште у америчком интересу и да ли је Трампова администрација по питању стратешке стабилности требало да следи исти пут као Обамина. Он наводи да је Трампова политика садржала најмање три елемента која могу реметити стратешку стабилност – концепт „Прво Америка”, преговарање са позиције силе и стицање највећег броја нуклеарног наоружања уколико крене трка у овој врсти наоружања (Roberts 2017, 70). Трампова крилатица из предизборне кампање „Прво Америка” са многих страна је протумачена као тежња САД да оствари супериорност, што би било супротно концепту стратешке стабилности. Такође, Републиканска платформа из 2016. године садржала је одредбу о поновној изградњи војске САД у најјачу силу на свету, са широким супериорношћу над било којом другом државом или групом држава (Republican Platform 2016, 46). „Које год да су њихове несугласице, и Републиканска и Демократска партија залагале су се за мир кроз снагу – а снага је значила америчку војну супериорност”, наводи се у Платформи (Republican Platform 2016, 46). Из оваквог односа према америчкој улози у свету произилази и став о стратешкој стабилности генерално и контроли наоружања посебно.

У односу конкретно на Нови START амерички председник Трамп је 2017. године изјавио да је то „лош договор”, а његов тадашњи саветник за националну безбедност Џон Болтон назвао га је „унилатералним разоружањем” (видети Hitchens 2019), као и да „САД немају никаквог интереса за продужетком Новог START-а” (Knežević 2020). Болтон је 2019. године изјавио и да није вероватно да ће се Нови START продужити за још пет година јер његове основне мањкавости и даље постоје – то што не укључује Кину, не ограничава нестратешко нуклеарно наоружање Русије и не покрива нове врсте наоружања које је Русија у међувремену развила, попут хиперсоничних ракета (Gertz 2019). Због тога је председник Трамп задужио администрацију „да започне ново поглавље кроз тражење нове ере контроле наоружања која се удаљава од билатералних уговора из прошлости” (видети Reif

and Bugos 2020a). Такође, он је у фебруару 2020. године изјавио да уколико се не постигне нови споразум о контроли нуклеарног наоружања са Русијом, САД ће створити „најмоћније нуклеарно оружје на свету” (B92 2020). То значи да САД и даље преферирају споразум о контроли стратешког наоружања, али би тај споразум морао да буде заснован на новим основама, или би се САД упустиле у трку у наоружању. Након што је Болтон отпуштен са места саветника за националну безбедност председника САД у септембру 2019. године, Трампова администрација водила је интензивније преговоре о новом споразуму о контроли наоружања са Русијом, уз донекле ублажен став о учешћу Кине (прво споразум САД–Русија, па укључивање Кине), а након доласка Бајденове администрације условљавање продужетка овог Уговора потпуно је напуштено и он је почетком фебруара 2021. године безусловно продужен за максимално могућих пет година.

Војска САД је у периоду ратификације Новог START-а снажно подржавала овај Уговор јер он омогућава увид у руске способности (видети Van Hollen 2019, 4-5), предвидивост у погледу тога како потенцијални противници САД изгледају (Van Hollen 2019, 5), транспарентност и верификацију које су од користи за безбедност САД, не поставља ограничења за противракетну одбрану САД (Van Hollen 2019, 5), да режим верификације омогућава САД „значајан увид у руске способности, бројеве и све друге ствари повезане са њиховим нуклеарним оружјем” (видети Hitchens 2019). Адмирал Чарлс Ричард, командант Стратешке команде САД, у фебруару 2020. године описујући безбедносно окружење САД као најизазовније од Хладног рата, навео је да Нови START доприноси до одређене мере националној безбедности САД, али да има и мане које се оглађају у томе да је билатералан и да не обухвата читаву класу хиљада наоружања које Русија поседује, нити нова наоружања која је Русија развила, алудирајући на то да би се могао склопити и бољи споразум који би укључивао све то (Richard 2020a). По питању Кине Ричард је навео да је у овом моменту циљ да се Кина убеди у добробити контроле наоружања уопште, изградње поверења и транспарентности и да у том смислу диспаритет или бројеви нису битни (Richard 2020a).

Што се тиче Конгреса, Представнички дом, који су у другој половини Трамповог мандата контролисале Демократе, за разлику од Сената, за фискалну 2020. годину изразио је подршку за продужетак Новог START-а и забранио употребу средстава за повлачење из овог Уговора, осим уколико га Русија буде прекршила (Reif 2020). Такође, још и раније су чланови Демократа условили подршку за финансирање планиране модернизације нуклеарног наоружања подршком администрације за контролу наоружања, укључујући и продужетак Новог START-а (Reif 2018a). Неки од сенатора су још од 2019. године почели да подносе формалне законске предлоге о продужетку Новог START-а. Члан Представничког дома САД Енгел и сенатор Менендез (*Eliot Engel, Robert Menendez*) су у свом предлогу позвали на продужетак Уговора до 2026. године, јер он доприноси националној безбедности САД тако што ограничава руски стратешки арсенал, омогућава војним планерима у САД транспарентност и извесност поводом руског стратешког наоружања, помаже у спречавању трке у наоружању и поштује ставове савезника о томе да је рестрикција руског наоружања важна и за њихову безбедност. „Сви нови споразуми које би САД могле да постигну требало би да буду додатак нашој постојећој архитектури контроле оружја, а не да је умање”, наводи се у предлогу (Menendez and Engel 2020). Такође, Енгел и конгресмен МекКол (*Michael McCaul*) поднели су предлог закона под називом „Richard G. Lugar and Ellen O. Tauscher Act to Maintain Limits on Russian Nuclear Forces”, који је позивао Трампову администрацију да задржи ограничења руских нуклеарних снага кроз продужетак Новог START-а до 2026. године, осим уколико Русија не прекрши Уговор или док се не испреговара нови споразум који пружа „иста или већа ограничења, транспарентност и мере верификације у односу на руске нуклеарне снаге” (Engel and McCaul 2019). И сенатори Јанг и Ван Холен (*Todd Young and Chirs Van Hollen*) (2019) поднели су предлог којим се ургира да Трампова администрација одржи ограничења на руско стратешко нуклеарно наоружање и позвали на продужетак Новог START-а до 2026. године, осим уколико Русија не прекрши Уговор или док нови споразум није на снази.

Један од аргумената против продужетка Новог START-а који се у САД износио било је и руско непоштовање споразума попут INF уговора и Уговора о отвореном небу. Због тога су примарни циљеви дијалога о стратешкој стабилности између САД и Русије обнова поверења у овој области, покушај да се очувају споразуми који су још увек на снази и ублажавање динамика кризе како би се смањиле тензије и постигли узајамно прихватљиви споразуми у области контроле наоружања (АСА 2020с). Русија се криви и да је одбацила напоре САД да Нови START наследи још једна рунда преговора о смањењу наоружања, као и смањење нуклеарног нестратешког наоружања (NPR 2018). Такође, сматра се да је Русија развила и да размешта низ нуклеарног наоружања које није покривено ниједним споразумом о контроли наоружања и да мења карактер свог хладноратовског нуклеарног арсенала (Thornberry 2018).

2.4. Дебате око Новог START-а у Руској Федерацији 2010–2022. године

Што се туче Русије и њеног става према Новом START-у, фактори од значаја су: размештање глобалне противракетне одбране САД, примена концепта „брзог удара” (конвенционалне снаге дугог домета и високе прецизности), смештање наоружања или делова наоружања у свемир и одређење свемира као домена у коме се може водити рат, квантитативне и квалитативне неједнакости у конвенционалном наоружању у Европи, развој и размештање нуклеарног наоружања мање снаге и усвајање нових доктрина које воде ка смањивању прага за употребу нуклеарног оружја (АСА 2020с).

Слично као и у САД, у руском парламенту постојале су примедбе на Нови START током његове ратификације. Против ратификације су биле Либералне демократе и Комунистичка партија. Комунисти су се у свом предлогу резолуције заложили за конкретне мере и ограничења: размештање не мање од 25 нових стратешких ракета годишње, амерички противракетни систем ће се сматрати опасним када САД

разместе 200 пресретача способних да пресретну руске балистичке ракете, британско и француско размештено нуклеарно наоружање не сме прећи 600 размештених бојевих глава. Ипак, највећи број примедби односио се на претходно усвојен амерички документ о ратификацији, тако да је руска Дума такође усвојила подугачку резолуцију о ратификацији Новог START-а (видети Sokov 2011). Одредбе ове резолуције одражавају исте елементе америчке резолуције. У погледу модернизације руских нуклеарних снага наглашена је веза између стратешког одбрамбеног и офанзивног наоружања, а поводом размештања америчког противракетног штита, што је одговор на тумачење садржано у резолуцији америчког Сената, да Уговор ни на који начин не ограничава противракетну одбрану САД. По ставу руске Думе изнетом у Резолуцији о ратификацији изградња било ког новог стратешког офанзивног наоружања, не само нуклеарног, требало би да се подведе под одредбе Уговора и ограничење од 700 размештених средства ношења, чиме би под ово ограничење потпадао и Брзи глобални удар САД, што је и одговор Сенату на то да конвенционално наоружано стратешко офанзивно наоружање не потпада под ограничења Уговора. Део о размени информација се у овој резолуцији односи на одредбу резолуције Сената САД о блажим мерама у погледу телеметрије, где је Русија у потпуности била против размене информација о телеметрији јер би то могло да ојача амерички противракетни систем у односу на руско стратешко офанзивно наоружање. Коначно, у односу на нестратешко наоружање, сваки будући разговори о смањењу нуклеарног наоружања морају узети у обзир напредак у примени Новог START-а и може се разматрати једино у „ширем стратешком контексту”, што је одговор на инсистирање Сената САД да разговори о руском нестратешком наоружању почну одмах како би се одговорило на велику асиметрију између САД и Русије у поседовању овог типа наоружања.

Такође, поред Резолуције о ратификацији, донете су и две декларације. Једна се односи и на будуће разговоре о стратешком наоружању и стратешкој стабилности уопштено и обавезује руску владу да строго прати развој америчке противракетне одбране,

„посебно географске локације компонената, карактеристике пресретача, и могуће елементе размештене у свемиру”, позивају се САД да повуку сво тактичко наоружање из Европе, као и инфраструктуру која би омогућила брзо поновно размештање ових снага, „даљи преговори о тактичком нуклеарном наоружању требају се спроводити само као део шире безбедносне слике и узимајући у обзир, између осталог, противракетну одбрану, конвенционално наоружање дугог домета, ’милитаризацију свемира’, и неравнотежу у конвенционалним снагама у Европи”, а засновано на начелу једнаке и недељиве безбедности за све (Sokov 2011). Друга декларација односила се на модернизацију руског нуклеарног наоружања.

У периоду примене Новог START-а Русија је замерала САД да не постоји начин да се верификује да се неке од подморница и бомбардера који носе конвенционално наоружање не могу такође користити и за нуклеарно (CNBC 2018). Русија се залагала за давање „глобалног карактера” режиму успостављеном INF уговором (или „универзализацију обавеза”) и укључивање свих нуклеарних сила у договоре и уговоре о стратешкој стабилности, јер у савременом свету она се не може ограничити само на односе и уговоре између САД и СССР/Русије. Нажалост, уместо да постану глобални или универзални тако што би им приступиле друге чланице, ови уговори су раскинути без извесности да ће ускоро бити испреговарани нови. Русија је америчко повлачење из INF уговора и Уговора о отвореном небу тумачила као жељу Вашингтона да крене у нову трку у наоружању.

Путин је 2018. године изјавио да је Русија спремна да продужи Нови START иако „имају нека питања за америчке партнере“, указујући на то да САД нису у потпуности у сагласности са уговором (CNBC 2018). Годину дана касније, 5. децембра 2019. године он је изјавио да је Русија спремна да без одлагања и услова продужи Нови START. У почетку је Русија истицала да за њу продужетак овог Уговора није „чиста формалност” и да се он не може продужити у кратком року, како је то наводила Трампова администрација, будући да то подразумева предузимање низа легислативних процедура које би трајале минимум неколико месеци (АСА 2020с). Још мање би се могло

очекивати брзо склапање и ступање на снагу новог уговора. Ипак, као што се касније показало, читава легислативна процедура поводом продужетка Новог START-а завршена је у свега пар дана у Русији – након договора два председника о продужетку Уговора 26. јануара 2021. године, акт руског председника је хитно прослеђен руској Думи, која га је разматрала већ наредног дана и једногласно донела акт о ратификацији споразума САД и Русије о продужетку Новог START-а за још пет година. Због „значаја Уговора за читав свет”, све политичке партије заступљене у руском парламенту подржале су продужетак овог Уговора (The State Duma 2021).

У периоду док Нови START још увек није био продужен неки аутори су износили аргументе због којих мисле да овај Уговор уопште ни неће бити продужен, а који могу бити релевантни за будуће преговарање уговора који би наследили Нови START. Разматрајући питање зашто до замене Новог START-а вероватно неће доћи, Линтон Брукс (*Linton F. Brooks*) (2020, 87-88) наводи неколико разлога. Прво, ту је неповерење у то да ће Руси поштовати уговор будући да су прекршили неколико других уговора, док Русија може бити скептична у вези тога да ли ће нови уговор надживети администрацију САД која га закључи. Чак и да две стране желе да закључе уговор, наводи Брукс, постоји неколико непомирљивих питања: национална противракетна одбрана, при чему Американци неће пристати ни на какво ограничавање њихове противракетне одбране, док Руси управо то желе; нестратешко нуклеарно наоружање, чије укључивање у преговоре захтевају САД, али Руси нису сагласни са тим; снаге за удар из свемира (које би могле да погоде руске стратешке циљеве); конвенционални стратешки удар, са чиме се САД не слажу а Русија предлаже. Највећи изазов, по њему, представља недостатак поверења. С друге стране, Русија је ипак безусловно продужила Нови START за још пет година, имајући у виду и да је она развила наоружања којим, како наводе њени званичници, заобилази проблем противракетне одбране САД, руско нестратешко наоружање остаје необухваћено Уговором, Русија није спречена у извођењу било које војне акције у свом окружењу и притом остаје на паритетним односима са САД и без учешћа Кине. Такође,

Русија има значајан интерес у одржавању режима верификације предвиђеног Новим START-ом како би задржала увид (у границама Уговора) у америчку модернизацију, иако и она, као и САД, има примедби на делотворност верификације. Русија такође тражи и стављање америчког Брзог глобалног удара под окриље Уговора, иако би у случају да се он заснива на интерконтиненталним балистичким ракетама он свакако био обухваћен новим уговором о контроли стратешког наоружања.

Трећи део

**СВЕОБУХВАТНОСТ КОНТРОЛЕ
СТРАТЕШКОГ НАОРУЖАЊА
ИЗМЕЂУ САД И РУСИЈЕ**

Спорна питања која се односе на наставак одржавања стратешке стабилности, као и наставак контроле стратешког наоружања између САД и Русије, укључују: питање контроле конвенционалних снага у Европи; проблематику модернизације стратешких снага (нуклеарних и конвенционалних) и нових домена ратовања (сајбер и свемир); однос офанзивних и дефанзивних стратешких снага и ограничења противракетне одбране; контролу, ограничење и елиминацију нестратешког нуклеарног наоружања; питања транспарентности, предвидивости и верификације; утицај дијалога о стратешкој стабилности и контроли наоружања између САД и Русије на шири режим непролиферације. У наставку ће се детаљније разматрати свако од ових спорних питања, као и дешавања у оквиру Дијалога о стратешкој стабилности САД и Русије, како би се сагледало актуелно стање, предуслови и могућности за постизање договора о стратешкој стабилности и контроли наоружања.

1. Контрола конвенционалних снага у Европи

Уговор о конвенционалним снагама у Европи (CFE) потписан је 19. новембра 1990. године у Паризу, када је потписана и Декларација о забрани агресије између 16 земаља чланица НАТО-а и шест чланица Варшавског пакта. Уговор је тежио стварању стабилности кроз успостављање стабилне нумеричке равнотеже између две стране на нижим нивоима него до тада у пет категорија специфичних елемената војне опреме и наоружања, елиминисању диспаритета, као и способности изненадног напада услед ограничавања концентрације великог броја снага на одређеној територији (CRS 2021a, 38). Поред тога, CFE уговор се заснива на начелу поштовања територијалног

интегритета држава чланица и неразмештања трупа на територијама других држава без њиховог пристанка. Међутим, овај Уговор је већ годину дана након потписивања доведен у питање услед распада Варшавског пакта и СССР-а, али и већ тада видљиве тенденције ширења НАТО-а на нове државе чланице које су раније биле део Варшавског пакта и потпадале под његову зону у оквиру СФЕ. У октобру 1991. године трима балтичким земљама признато је становиште да не потпадају под одредбе СФЕ уговора. Русија, Украјина, Белорусија, Казахстан, Молдавија, Јерменија, Азербејџан и Грузија потписале су 1992. године Споразум из Ташкента, којим су поделиле предвиђена ограничења СССР-а за војну опрему. Такође, Чешка и Словачка су у јануару 1993. године поделиле лимит претходно предвиђен за Чехословачку, која је била чланица Варшавског пакта. Будући да су Русија и Украјина биле једине земље СФЕ уговора које су имале и географска подограничења унутар својих националних територија за опрему ограничену Уговором, да је то стварало проблеме, пре свега финансијске и инфраструктурне, за њихово премештање ка унутрашњости њихових територија, као и да је дошло до избијања сукоба у Чеченији, који су захтевали стационарање већег броја снага Руске Федерације на том подручју, Русија и Украјина су захтевале флексибилизацију овог дела Уговора. САД су биле става да је СФЕ потребно очувати по сваку цену и изашле су у сусрет, заједно са другим чланицама Уговора, руским и украјинским захтевима, али не на такав начин да то угрози безбедност држава на југу и северу Европе, као и бивших совјетских република које потпадају под ову зону (Slocombe 1997). Такозвани „Flank Agreement” којим су поједине области Русије изузете из претходно предвиђене ободне зоне, уз успостављане нових ограничења и мера верификације и транспарентности за њих, те како би количина уговорно ограничене опреме одговарала уговорним обавезама, потписан је 1996. године на Првој прегледној конференцији СФЕ уговора. На истој конференцији отворени су преговори о даљем прилагођавању овог Уговора новонасталим околностима услед распада СССР-а и проширења НАТО-а, које је уследило 1999. године на Чешку, Мађарску и Пољску. У таквим условима Русија је захтевала да се задрже

ограничења која су била предвиђена за савезе, како би на тај начин НАТО остао на истом нивоу конвенционалног наоружања, иако са већим бројем чланица. Ипак, овакав предлог није усвојен, већ је Адаптирани СФЕ конципиран на НАТО предлогу напуштања блоковског приступа и успостављања националног и територијалног принципа ограничења¹¹ уговором ограничених елемената конвенционалног наоружања, уз јаче мере верификације и додатног смањења нивоа дозвољеног наоружања (CRS 2021a, 39). Узимајући у обзир страх Русије од окруживања наведено је да НАТО нема план, намеру или разлог да размести нуклеарне снаге и додатне борбене трупе у Источној Европи, на територији нових држава чланица. Притом, НАТО је процес проширења тежио да држи одвојеним од питања СФЕ уговора, док су нове државе чланице изједначиле национална и територијална ограничења тако да евентуално стационирање додатних трупа не повећава укупан број уговором ограничених категорија наоружања на њиховој територији. Такође, нови уговор предвидео је и могућност приступања других држава са подручја примене Уговора.

У Преамбули Адаптираног СФЕ из 1999. године, који је настао у циљу прилагођавања новој реалности у којој СССР више не постоји, али до данас није ступио на снагу, наводи се да он тежи да развије и консолидује „нови образац безбедносних односа између свих држава чланица заснован на мирољубивој сарадњи и тиме допринесе

¹¹ Територијални принцип ограничења односи се на максималан број националних плус страних стационираних тенкова, наоружаних борбених возила и артиљерије који се могу наћи на територији једне државе чланице. Ова ограничења не обухватају преостале две категорије ограничене Уговором – борбене авионе и јуришне хеликоптере – иако је Русија тражила ограничења и за њих. Став НАТО-а је био да су ове компоненте превише мобилне да би се могла извршити верификација њихове локације. Као што је виђено у предстојећем оружаном сукобу НАТО и СР Југославије 1999. године, управо ове компоненте имале су одлучујућу улогу у извршавању напада. Ипак, чак ни у тим условима Русија није успела да унесе ограничења на ове две категорије наоружања у ограничења Адаптираног СФЕ (Homan 2000, 3).

успостављању заједничког и недељивог безбедносног простора за све” (Adapted CFE 1999, Preamble). Ипак, разлике и тензије у тумачењу начела недељиве безбедности, инхерентне слободе држава да бирају савезништва, као и тога шта представља пристанак државе домаћина на стационирање страних трупа, као и њихово стационирање на сталној основи, кључни су камен спотицања и у будућим договорима о контроли наоружања у Европи. У основи неспоразума око ових питања налази се перципирана поремећена равнотежа снага између НАТО-а и сада Русије, где Русија наставља да тражи постизање и усвајање адекватне формуле успостављања строгог нумеричког паритета две стране како у домену конвенционалног, тако и у домену осталог наоружања.

Проблем ратификације Адаптираног CFE јавио се након што га је НАТО условио решавањем међуетничких конфликта и повлачењем руске војске из Молдавије и Грузије, чије је присуство на подручјима ових држава сматрао кршењем начела на којима почива CFE уговор о поштовању суверенитета и пристанка држава домаћина да на њиховој територији буду стациониране стране трупе. Став Клинтонове администрације био је да ће овај адаптирани Уговор послати Сенату на одобрење тек по смањењу руских снага у зони на северу и југу Европе, у складу са одредбама Уговора (UN National Security Strategy 1999). Русија је то схватила као да интерес НАТО-а није било успостављање прикладне контроле наоружања, већ „војно-политичко обуздавање Русије и елиминација њеног војног присуства у подручјима конфликта у Молдавији и Грузији” (Russian Mission to NATO). Русија, Белорусија, Казахстан и Украјина ратификовале су овај документ 2004. године, али НАТО земље нису. Будући да није ступио на снагу, овом Уговору нису могле да се прикључе ни балтичке земље, што је био један од руских захтева.

Русија је прогласила мораторијум на учешће у CFE уговору у децембру 2007. године, пре свега као одраз револта због одбијања осталих земаља да га ратификују, али и великог НАТО проширења на исток. Мораторијум је садржао неколико елемената: да Русија неће дозволити инспекције предвиђене Уговором нити обавештавати о

свом војном кретању; да такозване Истамбулске обавезе, у којима је садржана обавеза повлачења руских трупа из Грузије и Молдавије, нису саставни део Адаптираног СФЕ и самим тим правно обавезујуће, због чега то не треба да буде препрека за његову ратификацију; да балтичке државе и Словачка нису везане овим Уговором и да њихово чланство у НАТО-у, заједно са новим споразумима САД са Пољском, Бугарском и Румунијом о размештању војних база, представљају неприхватљиву повреду руске националне безбедности и да ће, уколико НАТО земље не ратификују овај Уговор у року од годину дана, Русија размотрити потпуно повлачење из њега (CRS 2021a, 40). У периоду 2007–2010. покушало се са преговорима о успостављању новог оквира за Уговор, али је он поново био везан за решавање међуетничких конфликта, овог пута уз захтевање повлачења руског признања Јужне Осетије и Абхазије, због чега је тај покушај заустављен средином 2011. године. Украјинска криза из 2014. практично је онемогућила било какав напредак у постизању договора о конвенционалним снагама у Европи, а још један услов за ратификацију од НАТО држава било је и повлачење руских трупа из Украјине и повратак Крима у њен састав. У марту 2015. године Русија је одлучила да суспендује своје учешће у Заједничкој консултативној групи СФЕ, преферирајући постизање новог уговора који би био базиран на равнотежи снага између НАТО-а и Русије (Russian Mission to NATO). Ипак, преговори до данас нису настављени, посебно имајући у виду и оружани сукоб у Украјини од фебруара 2022. године.

После повлачења САД из АВМ уговора, ово је био други велики ударац за постојећи систем контроле наоружања у Европи, који ће наставити да се распада и након 2015. године. Након повлачења из INF уговора 2019, Трампова администрација се повукла и из Уговора о отвореном небу 2020. године, без сагласности осталих држава савезница, наводећи као разлог руско непоштовање овог Уговора које се огледа у рестрикцијама на контролне летове изнад појединих подручја попут Калињинграда на не више од 500 км од границе, забрани летова над Русијом на не више од 10 км од руске границе са Јужном Осетијом и Абхазијом, као и коришћењу одредби Уговора

супротно његовој сврси, тј. за шпијунирање (Reif and Bugos 2021d). Сједињене Државе су пре повлачења на ове руске рестрикције такође одговориле рестрикцијама на руске прелете територије САД, коришћење две базе америчких ваздухопловних снага за „ноћење” руских авиона током спровођења мисија над територијом САД, као и несагласношћу да Русија користи нове камере на својим авионима, које је користила у сврху спровођења Уговора, иако је ту одлуку ускоро променила и летови су настављени 2019. године (CRS 2021a, 43). Ипак, Трампова администрација је одлучила да Уговор напусти, због чега је у то време, управо због негодовања савезника, Бајден био против овог потеза. Русија је након изласка САД из овог Уговора затражила писане гаранције осталих страна уговорница, а које су и савезнице САД у оквиру НАТО-а, да неће делити информације добијене кроз спровођење Уговора са САД, као и да неће ограничавати примену Уговора над базама САД у Европи, што је одбијено.

Након што је дошао на место председника, Бајден и његова администрација извршили су преиспитивање одлуке о повлачењу САД из Уговора о отвореном небу уз консултовање са НАТО савезницима, али до повратка није дошло. Крајем маја 2021. године САД су званично обавестиле Русију да се САД неће враћати у Уговор о отвореном небу, потврђујући као разлоге већ наведене тврдње претходне администрације. Такође, Бајденова администрација је руско понашање у односу на Украјину оценила као понашање које не указује на посвећеност партнера мерама изградње поверења, што би био циљ једног оваквог уговора (Lee 2021). Оваква одлука САД изазвала је реципрочну одлуку Русије, тако да се и она (заједно са Белорусијом) повукла из Уговора о отвореном небу у децембру 2021. године.

У условима постепеног круњења система контроле наоружања након двехиљадитих година, нових сукоба на ободима Русије и на Блиском истоку, уз даље проширење НАТО-а и „обојене револуције”, размештање противракетне одбране САД и додатних војних снага и инфраструктуре у источноевропским земљама, као и због уочених недостатака током свих ових дешавања, Русија је започела са активном

модернизацијом своје војске, укључујући и нове врсте стратешког и нуклеарног наоружања, док ће је САД у томе следити.

2. Модернизација стратешког наоружања САД и Русије: нове врсте наоружања и домени ратовања

Једна од „великих погодби” у америчкој администрацији односи се на постојање везе између процеса модернизације стратешког наоружања и подршке контроли наоружања. Како би задобили подршку за испреговане споразуме о контроли стратешког наоружања, амерички председници обично су обећавали и спровођење процеса његове модернизације. У последњих четрдесет година овај процес обухватао је продужавање века трајања стратешког наоружања, али не и његову замену, што би била много скупља опција. Трамп је након више деценија први председник који је довео у питање овај баланс између модернизације и контроле стратешког наоружања, будући да није било извесно да ће подржати продужетак Новог START-а, а у условима покретања значајног процеса модернизације америчких стратешких снага. Ипак, са доласком Бајденове администрације „велика погодба” наставља своје важење и процес модернизације америчког нуклеарног, па и стратешког наоружања ће се, као и пре тога руски, одвијати уз истовремено важење једног споразума о контроли стратешког наоружања – Новог START-а (продужен до 2026. године). На тај начин обезбеђује се широка подршка и Демократа и Републиканаца за процес модернизације нуклеарног наоружања и за процес контроле наоружања, чува се однос стратешке стабилности са Русијом и шаље сигнал о тежњи ка каквој-таквој контроли наоружања и намери избегавања трке у наоружању и у будућности. До момента почетка масовног процеса модернизације америчких нуклеарних и стратешких снага Русија приводи крају процес модернизације својих. Према речима руског председника Путина, руски програм модернизације стратешког наоружања подстакнут је америчким напуштањем АВМ уговора 2002. године, као и масовним увећањем

броја противбалистичких ракета САД размештених на бројним локацијама широм света, што би у једном моменту могло створити способност САД да пресретну све руске офанзивне снаге и неутралишу руске способности одвраћања (Putin 2018). Због тога је Русија развила системе који се могу надоградити на постојеће интерконтиненталне балистичке ракете, које чине окосницу руских снага одвраћања, а који омогућавају заобилажење и пробијање америчке противракетне одбране (Putin 2018). Русија је спровела велики део модернизације својих интерконтиненталних балистичких ракета и до средине две хиљаде двадесетих планира замену оних из доба Совјетског Савеза новим типовима. Такође, као одговор на повлачење САД из INF уговора 2019. године, Путин је најавио да ће Русија развити копнену верзију хиперсоничне крстареће ракете *Циркон* (CRS 2021b, 29). Такође, Русија је унапредила и своје стратешке подморнице (унапређена верзија позната као *Borei-A*), које су ушле у употребу средином 2020. године, и на њима размешта нове SLBM *Bulava*.

У процесу модернизације Русија је развила и неке нове стратешке капацитете, за које није било јасно да ли су у складу са Новим START-ом и да ли ће потпадати под његова ограничења. Члан 5 Новог START-а дозвољава модернизацију, што је, као што смо видели у првом поглављу, део концепта стратешке стабилности, али прави разлику између нових типова и нових врста стратешког наоружања, при чему нови типови постојећег наоружања потпадају под ограничења овог Уговора и предмет су разговора и консултација Билатералне консултативне комисије формиране у оквиру Новог START-а. Руски нови стратешки системи дугог домета попут *Авангард* хиперсоничне ракете (интегрисана у руске ракетне снаге од 2019. године) и тешке интерконтиненталне балистичке ракете *Сармат* укључени су у ограничења Новог START-а и показани америчким инспекторима у процесу верификације овог Уговора (Vaddi 2019).¹² Развој

¹² Русија је тестирала *Сармат* 20. априла 2022. године, у току оружаног сукоба са Украјином, али је тестирање ове тешке стратешке балистичке ракете уредно пријављено и америчкој страни, у складу са Новим START-ом.

хиперсоничних ракета и тешких ICBM које могу да носе већи број независних повратних летелица (MIRV) представља један од начина да се заобиђе или пробије америчка национална противракетна одбрана размештена након 2010. године у Европи, коју Русија види као претњу делотворности својих стратешких снага и стратешкој стабилности. Поред наведених, развијени су још и противбродна хиперсонична крстарећа ракета *Циркон* (чија се испорука морнарици очекује 2022. године), аутономно подводно возило на нуклеарни погон *Посейдон*, крстарећа ракета на нуклеарни погон *Буревџник*, балистичка ракета која се лансира из ваздуха и која може да маневрише како би избегла одбрану *Кинжал* (размештена од 2017, први пут употребљена у оружаном сукобу у Украјини у марту 2022. године), *Баргузин* ICBM постављене на железничке системе и *Рубеж* ICBM (CRS 2021b, 20-27). Такође, Русија је започела и израду бомбардера следеће генерације – *ПАК-ДА*.

Конфликт у Украјини и наводно усвајање доктрине „ескалирај ради деескалације” (енгл. *escalate to de-escalate*) од Русије, која смањује праг за употребу нуклеарног наоружања у регионалним конфликтима, као и руско размештање тада још увек забрањених ракета средњег домета у Европи, наведени су као неки од окидача да САД крену у процес свеобухватне модернизације стратешких снага (NPR 2018, 30). Ипак, један од главних разлога је и немогућност даљег продужавања века трајања свих стратешких капацитета и потреба њихове замене. САД су током Трамповог мандата наставиле да инсистирају на одржавању нуклеарне тријаде, иако су поједини предлози током Обамине администрације, па и касније, разматрали укидање једног од делова тријаде – пре свега копненог, тј. ICBMs – сматрајући их дестабилизирајућим, превазиђеним, недовољно одрживим и чија би елиминација допринела могућности укључивања Кине у преговоре о контроли наоружања и испуњавању члана VI НРТ-а. Ипак, Преглед распореда нуклеарних снага из 2010. наводи да важност одржавања све три гране америчких нуклеарних снага лежи у њиховим различитим функцијама, видљивости и способности преживљавања, као и умањењу последица могућих техничких или оперативних мањкавости

у нуклеарним снагама (Наведено према: CRS 2021c, 7-8). Такође, Преглед распореда нуклеарних снага из 2018. године наводи да постојање тријаде омогућава већу способност преживљавања, способности одвраћања противничког напада, држање у ризику већег опсега противничких мета у току кризе или конфликта, као и отежавање планирања и концентрисања ресурса и пажње противника на уништавање преостале две гране америчких нуклеарних снага (NPR 2018, X).

Поред модернизације постојећег стратешког арсенала, током Трампове администрације предвиђен је и развој две нове способности америчких нуклеарних снага. Прва од њих су нуклеарне бојеве главе мање снаге (W76-2), које су размештене на стратешким ракетама *Trident II (D-5)* почетком 2020. и у Атлантику и на Пацифику (CRS 2021c, Summary). Друга је била развој и размештање крстареће ракете краћег домета са нуклеарним наоружањем која се лансира са мора (SLCM-N) у наредних 10 година, од које је, међутим, нова администрација председника Бајдена одустала. Заговорници развоја и размештања овог наоружања, пре свега републикански представници и симпатизери, наводе да би то употпунило јаз који постоји у америчком одвраћању нуклеарним наоружањем, а које се сада готово искључиво заснива на стратешким нуклеарним способностима, као и да би то дало додатну опцију америчким снагама да држе мете под ризиком, поред оне балистичким ракетама, и додатно збунило и оптеретило противничке снаге одбране (Geller 2022). Ове нуклеарне способности би требало, по њима, да увере противнике да ће САД одговорити истом мером у случају употребе нуклеарног наоружања мањег домета и снаге од стратешког. Заговорници SLCM-N наводе и да би то био симетричан одговор на изградњу кинеских и руских нестратешких нуклеарних способности, да би пружио додатне гаранције савезницима у америчко продужено одвраћање, да би представљало међуфазу између употребе конвенционалног и тактичког нуклеарног наоружања и оног стратешког, као и да би допринело балансирању регионалних нуклеарних снага у Европи и Индо-Пацифику (Geller 2022). Такође, ове снаге, које нису ограничене попут оних стратешких Новим START-ом,

биле би једини истурени системи размештени насупрот ривалских нуклеарних система, поред оних тактичких који се налазе у Европи (Geller 2022). По присталицама размештања SLCM-N, то би могло позитивно да делује и на процес контроле наоружања, будући да би натерало Русију и Кину да размишљају или о ескалацији размештања нестартешког наоружања или о договореној контроли. Иначе, овај вид способности не би био нов за САД, будући да су га поседовале током Хладног рата и размештале у периоду од 1983–1991. године ради одвраћања совјетског напада у Европи. С друге стране, противници развоја и размештања SLCM-N наводе да су постојећи нуклеарни стратешки капацитети САД довољни за одвраћање противника, да би то допринело смањењу прага за употребу нуклеарног наоружања и подстакло нову трку у нуклеарном наоружању. Смањење прага за употребу нуклеарног наоружања је заједнички аргумент обе стране, будући да они који се залажу за развој ове способности сматрају да би њено одсуство представљало јаз у одвраћању, због чега би противници САД могли сматрати да поседују предност на нижим нивоима сукоба, што би могао бити подстицај за њих да употребе овај тип наоружања (Bugos 2022a). С друге стране, противници ове способности наводе да би то смањило праг за употребу нуклеарног наоружања тако што би оно могло да завара САД и њихове ривале да могу да воде рат на нестратешком нивоу и без ескалације тоталног нуклеарног рата, а што би могло да их наведе на лакшу употребу нестартешког нуклеарног наоружања.

У процесу модернизације САД ће до 2031. године заменити још *Ohio* класу подморница које носе стратешко наоружање новом *Columbia* класом (њих 12, од којих се испорука прве очекује 2028. године), постојећи систем ICBM ракета *Minuteman III* новим системом копненог стратешког одвраћања – најпре названог *Ground Based Strategic Deterrent*, а од априла 2022. преименованог у *Sentinel* – почевши од 2029. године, од 2017. врши замену постојећих SLBM *Trident II D5* унапређеном верзијом познатом као *D5LE*, која је опремљена новим системом навођења (замениће и британске стратешке ракете), увешће у службу нови бомбардер *B-21 Raider* почевши од средине две хиљаде

двадесетих (очекује се набавка укупно 100), који ће бити двоструке намене и носити и конвенционално и нуклеарно наоружање, те разместити нове *B61-12* нуклеарне бомбе и наоружање дугог домета (крстареће ракете) (*Long-Range Stand Off Weapon – LRSO*) (NPR 2018, X). Буџет Бајденове администрације предвиђа и наставак рада на производњи нове нуклеарне бојеве главе велике снаге *W-93* за SLBMs, која би се од 2039. године налазила на још напреднијим стратешким ракетама *Trident II D5LE2*, што је од посебног значаја, као што ће се видети у наредном поглављу, и за модернизацију британских нуклеарних снага (Bugos 2022a). Такође, модернизоваће се и инфраструктура за нуклеарно наоружање и објекти, као и систем команде, контроле и комуникација (NC3), где је посебна тема од интереса употреба вештачке интелигенције. Процена је да ће до 2024. године трошкови модернизације нуклеарног наоружања САД износити око 7% буџета одбране, при чему се највећа издвајања очекују крајем двадесетих и почетком тридесетих година (Reif and Bugos 2020b). Поред тога, САД раде и на модернизацији и замени борбених авиона двоструке намене које користе европски савезници, у којима је распоређено америчко тактичко нуклеарно наоружање, па би тако садашњи борбени авиони били замењени америчким *F-35* борбеним авионима двоструке намене (NPR 2018, X). Иначе, за борбене авионе *F-35* наводи се да су једини невидљиви за руске радаре, а страх од губитка ове способности, након турске набавке руског противваздухопловног система *C-400* 2017. године, водио је избацивању ове земље из конзорцијума *F-35* (White 2021).¹³

¹³ Ови авиони су до сада купљени или у процесу набавке од 14 земаља: Аустралија (72 *F-35A*), Сингапур (4 *F-35B*), Јапан (27 *F-35A* и 18 *F-35B*), Јужна Кореја (40 *F-35A*), Израел (75), УК (138 *F-35B*), Италија (само *F-35B*), Холандија (46 *F-35A*), Белгија (34 *F-35A*), Норвешка (52 *F-35A*), Данска (27 *F-35A*), Финска (64), Пољска (32 *F-35A*). Разматрају се и захтеви за куповином Уједињених Арапских Емирата и Саудијске Арабије, а и Швајцарска, Шпанија и Чешка су следеће европске земље које су изразиле жељу за куповином ових авиона.

Битно је имати у виду да у стратешке офанзивне снаге спадају и конвенционално наоружане балистичке ракете стратешког, тј. интерконтиненталног домета и да лимит од 700 размештених средстава ношења (ICBMs, SLBMs и тешких бомбардера) повлачи и питање адекватне комбинације конвенционално и нуклеарно наоружаних стратешких балистичких ракета. Развој америчког Брзог глобалног удара, који умањује ефективност одмазде или другог удара, посебно је забрињавајући за Русију. Такође, број од 1.550 размештених нуклеарних бојевих глава обухвата само оне размештене на овим средствима ношења, тј. балистичким ракетама и бомбардерима стратешког домета, али не и, на пример, нуклеарне бојеве главе на крстарећим ракетама које би се лансирале са мора (опција коју NPR 2018 (XII) наводи као дугорочни план). Према руском тумачењу, преамбула Новог START-а, поред везе између стратешког офанзивног и дефанзивног наоружања, садржи и везу између Брзог глобалног удара САД (конвенционалне снаге дугог домета) и стратешке стабилности. Она гласи да су стране уговорнице свесне утицаја конвенционално наоружаних ICBM и SLBM на стратешку стабилност (New START 2010, 2). Ова веза је такође бринула неке америчке конгресмене који су сматрали да ограничења предвиђена Уговором треба да се односе само на нуклеарно наоружане ракете интерконтиненталног домета и да ни на који начин не могу ограничити развој система Брзог глобалног удара. Наставак редукције стратешког наоружања у овом смислу отвара нове дилеме за преговоре будућег уговора, који би наследио Нови START. Поставља се питање да ли би он требало да се ограничи само на системе са нуклеарним бојевим главама, како то заговара САД, или да обухвати и нуклеарно и нуклеарно наоружање које има стратешке ефекте, тј. може да умањи способности другог удара или одвраћања, како то заговара Русија.

Поред нових типова и врсти наоружања насталих у процесу модернизације, процес модернизације стратешког наоружања повезан је и са питањем нових домена ратовања, али и нуклеарног тестирања. Током процеса модернизације и у Русији и у САД доста се говори о новим доменима ратовања који укључују сајбер и свемирски простор. Увођење дигитализације и вештачке интелигенције у оружане системе

и НСЗ отвара посебну претњу од могућих сајбер напада, који су, на пример, на НАТО самиту у јуну 2021. године виђени као оружја коју могу произвести одговор Алијансе у складу са чланом 5 (NATO Communiqué 2021). Ваздушне и свемирске снаге, као посебна грана руских оружаних снага, формиране су 1. августа 2015. године (рус. *Воздушно-космические силы Вооружённых сил Российской Федерации*), док је посебна Свемирска команда (енгл. *US Space Force*) у Ваздушним снагама САД поново успостављена 29. августа 2019, након 17 година. Имајући у виду развој руског и кинеског хиперсоничног наоружања, САД раде на развоју нових сензора који би били размештени у оквиру констелације сателита и пратили лансирање и путању балистичких и хиперсоничних ракета (енгл. *Hypersonic and Ballistic Tracking Space Sensor – HBTSS*) (H.R. 6395 2020, 18-19). Развој сателита у оквиру овог програма је већ завршен, а у 2023. години планира се лансирање у орбиту два прототипа сензора за праћење хиперсоничних и балистичких ракета (Bugos 2022b).

Кључни проблем у овом домену за САД представља развој антисателитског наоружања Русије и Кине, чије је ограничење предвиђено и у америчком одговору на руске предлоге о безбедносним гаранцијама из фебруара 2022. године. САД су у мају 2022. прогласиле забрану тестирања антисателитског наоружања и заложиле се за стварање међународних норми у овом правцу. Основни аргумент који користе заступници забране тестирања антисателитског наоружања је да се његовом употребом ствара значајна количина остатака погођених објеката у орбити (енгл. *debris*), за које се не може предвидети где могу пасти на Земљиној површини и које ће друге објекте у орбити можда погодити, чиме су сви угрожени.¹⁴ Кина је реаговала на ово самообавезивање САД позивајући их да ревидирају „негативне активности” у спољном свемиру, прекину „лицемерну праксу” ширења војне супериорности под изговором контроле наоружања и прекину блокирање процеса координације постизања правних докумената

¹⁴ Од 2007. године тестове антисателитског наоружања извршиле су све четири земље са овим способностима – Кина, Индија, САД и Русија.

контроле наоружања у свемиру (*The EurAsian Times* 2022). Русија је такође реаговала тиме што је позвала САД да усвоје руски предлог о мораторијуму на размештање ракетних система средњег домета, да се врате преговорима о забрани размештања оружја или делова оружја у свемир и навела да су САД већ завршиле своје тестирање антисателитског наоружања (*The EurAsian Times* 2022). С друге стране, Русија и Кина су највише забринуте за развој америчке противракетне одбране и смештање његових компоненти у свемир – односно милитаризацију свемира. Кина и Русија су још 2008. године Конференцији за разоружање поднеле заједничку иницијативу у виду нацрта Уговора о „Превенцији смештања наоружања у свемир, претњи или употреби силе против објеката у свемиру”, која међутим није наишла на одобравање САД или њених савезника и партнера. У јулу 2020. САД су оптужиле Русију за тестирање направе – „новог свемирског оружја”, које би се могло користити против других сателита у орбити (РТС 2020).

У погледу нуклеарног тестирања такође постоје узајамне оптужбе САД и Русије за кршење међународног права. Како би потврдиле кредибилитет својих стратешких снага поједини у САД, укључујући и бившег Трамповог саветника за националну безбедност Болтона, па и самог Трампа који је ту могућност навео (Hudson and Sonne 2020), разматрали су опцију повратка САД на нуклеарно тестирање. Такође, одбијање даље модернизације нуклеарног наоружања би, по некима, натерало САД да се врати нуклеарном тестирању, што се наводило и као аргумент у прилог свеобухватне модернизације тријаде (Grossman 2008). Ипак, званична нуклеарна политика САД по питању тестирања нуклеарног наоружања остаје да САД неће поново наставити са тестирањем нуклеарног наоружања путем експлозија, „осим уколико је то неопходно да би се осигурала безбедност и делотворност америчког нуклеарног арсенала” (NPR 2018, XVII). Русија, као чланица режима свеобухватне забране нуклеарних проба, негира да је до сада извршила пробу нуклеарног наоружања, иако су је САД за то оптужиле (BBC 2019).

3. Противракетна одбрана

Питање повезаности офанзивних и дефанзивних снага јављало се од почетка преговора о ограничењу стратешког офанзивног наоружања, тако да је 1972. године, заједно са „Прелазним споразумом” који ограничава стратешке офанзивне снаге, потписан и Уговор о противракетној одбрани (АВМ) којим је ограничена стратешка противракетна одбрана. Да би Прелазни споразум могао да ступи на снагу, АВМ је морао да буде ратификован. Ова веза јављала се и у свим каснијим уговорима, али не само у њима, већ и унилатералним изјавама две стране, као и у ратификационим документима које су усвајали парламенти САД и СССР/Русије. Суштина односа стратешких офанзивних и дефанзивних снага огледа се у одржавању концепта стратешке стабилности засноване на узајамно загарантованом уништењу, тј. кредибилности одвраћања и другог удара. У случају када би стратешка противракетна одбрана била развијена у тој мери да може да анулира стратешке офанзивне способности друге стране, овај концепт стратешке стабилности престао би да важи, а једна од страна стекла би супериорност и могући подстицај за први нуклеарни удар. Поред овог стандардног тумачења односа стратешких офанзивних и дефанзивних капацитета, има и становишта по којима би Русија и САД требало да напусте хладноратовски концепт стратешке стабилности заснован на узајамно загарантованом уништењу и окрену се стварању максималне противракетне одбране. Председник САД Роналд Реган изнео је у марту 1983. године предлог да се уместо стратегије нуклеарне одмазде усвоји стратегија одбране земље технологијом која би омогућила пресретање и уништење балистичких ракета пре него што доспеју до тла САД (Romano 2014, 28). Овакав концепт, међутим, до данас није у потпуности усвојен, а САД настављају да уверавају Русију да постојећи противракетни систем САД не може да наруши способност одвраћања Русије, већ да је ограниченог домета и капацитета (само против мањег броја балистичких ракета „отпадничких држава”). И поред тога напуштање АВМ-а од САД и размештање америчког противракетног

штита били су кључни подстицаји за модернизацију и развој руских стратешких офанзивних снага.

Крај Хладног рата и развој нових асиметричних безбедносних претњи који се више не фокусирају на однос САД–Русија водили су две стране ка развијању нових механизма одбране и борбе против нових непријатеља – пре свега на Блиском истоку и у виду слабијих држава које развијају балистичке ракете и терористичких организација које могу употребити и оружје за масовно уништење. Ови нови трендови и природа претњи навеле су САД да усвоје нову војну доктрину, која више није била фокусирана на глобални совјетско-амерички конфликт, већ на регионалне претње миру (NSA 1991b, 4). Процењено је да је у то време бар 15 држава поседовало балистичке ракете, да ће их до 2000. године вероватно бити бар 20, што се ипак није десило. Балистичке ракете су виђене као „највреднија” врста оружја за земље трећег света, које су коришћене више пута у сукобима на Блиском истоку (NSA 1991b, 5). Имајући у виду повољне односе са СССР-ом почетком 1991. године председник Џорџ Х. В. Буш донео је одлуку да се Стратешка одбрамбена иницијатива (која је прво била замишљена као одбрамбени противракетни систем великих размера) преоријентише на развој противракетног одбрамбеног система ограничених размера, тиме чувајући однос стратешке стабилности са СССР-ом. Према Гремовим (*Douglas Graham*) речима, тада из канцеларије секретара за одбрану САД: „Према новом SDI концепту, антиракетни одбрамбени систем мора осигурати заштиту од ограничених удара, бранити америчке снаге у различитим регионима света, територију САД, њихове пријатеље и савезнике. У исто време, такав систем не би требало да осигура заштиту од масивног нуклеарног напада и самим тим не би подрио делотворност совјетских способности одвраћања.” (NSA 1991b, 5).

Према америчкој процени са почетка деведесетих година, пролиферација балистичких ракета представља глобалну опасност која прети и САД и СССР-у. Уверење САД је било да су у том моменту америчке снаге биле под претњом ракетног напада и да ће у будућности таква претња појачано утицати на територију САД, будући да су у неколико наврата лидери трећих земаља које их поседују изразили

спремност да их употребе (као што и јесу употребљене у ирачко-иранском рату, Авганистану, 1986. у Либији и рату у Персијском заливу 1991. од стране Ирака) (NSA 1991b, 5). Посебан страх постојао је у вези са тим да балистичке ракете могу носити оружје за масовно уништење које би било употребљавано у регионалним конфликтима и против САД. Противракетни систем имао би своје копнене, свемирске и покретне базе. Ови тактички антиракетни системи, попут система *Patriot*, били би постављени ради заштите америчких савезника и трупа на терену, а томе би претходило повлачење САД и Русије из АВМ уговора (NSA 1991b, 6).

Неповерење СССР-а у односу на овакав сценарио произилазило је из тога што тада нису могли бити сигурни, а није ни Русија сада, да се ови АВМ системи „неће претворити у нешто друго”, како је то формулисао генерал Рогов (*Сергей Рогов*) из совјетског Министарства спољних послова, те да су они стварно намењени против „ограничених” напада. Посебан проблем је био што САД нису желеле да ову технологију размене са Совјетима, већ само неklasификоване информације. Због тога су Совјети предложили да се уместо система одбране од балистичких ракета трећих земаља размишља у правцу онемогућавања да оне дођу у посед оваквог наоружања. То би, по Совјетима, било и јефтиније, али су САД ипак остале при комбинованом моделу – и спречавање ширења ракетне технологије и наоружања и размештање ограничених АВМ система (NSA 1991b, 7). С друге стране, предлог СССР-а је био да се успостави заједнички систем за рано упозоравање од ракетног напада (предлог који ће се задржати до данашњих дана). Ипак, Горбачов је прихватио да разговара о предлогу Буша и постављању ограничених АВМ система, на несрећу Француске и Британије, које су сматрале да ће се тиме умањити њихови стратешки капацитети (NSA 1991a, 19). САД су остале посвећене развоју система за пружање Глобалне заштите против ограничених удара (GPALS), али су на јунском самиту 1992. године Буш и Јељцин договорили заједнички рад на развоју концепта за Глобални систем заштите (GPS). На истом самиту Буш и Јељцин потписали су документ о заједничком разумевању о даљем смањивању стратешког наоружања.

У јануару 1993. председници Буш и Јељцин су потписали нови Уговор о смањењу стратешког наоружања (START II), иако први још није ни ступио на снагу, према коме би две земље ограничиле своје нуклеарне капацитете на 3.000–3.500 нуклеарних бојевих глава. Буш је овај Уговор одмах упутио у Конгрес на одобрење, док је Јељцин то учинио око две и по године касније. Амерички конгрес ратификовао је START II већ у јануару 1996, док је његово одобравање у руској Думи наилазило на одуговлачења. Јељцин је у марту 1997, на самиту у Хелсинкију, са тадашњим америчким председником Билом Клинтоном (*William Clinton*) подржао овај уговор, а договорене су и смернице за наредни START III, уговор који би додатно умањио нуклеарно наоружање и олакшао Русији ратификацију START II. Тада су договорени и нови рокови за испуњење START II и начелна сагласност са демаркацијом система против стратешких балистичких ракета од оних против тактичких балистичких ракета домета између 300 и 3.500 километара. Њихов договор је конкретизован на састанку Јевгенија Примакова (*Евгѐний Примакóв*), тада на позицији министра спољних послова Руске Федерације и Медлин Олбрајт (*Madeleine Albright*), министарке спољних послова САД у септембру 1997, када је потписан и Меморандум о разумевању по коме су Русија, Казахстан, Украјина и Белорусија сукцесори СССР-а за потребе АВМ уговора, тако да ниједна од ових држава не може самостално да размести АВМ систем, већ заједно чине јединствену територију на којој се може разместити 100 пресретача. Клинтонова администрација навела је да ће ове споразуме доставити Сенату на ратификацију у форми амандмана на АВМ уговор након што руски парламент ратификује START II (CRS 2000, Summary). Овај Уговор (са протоколом о продужетку рокова) је, међутим, у руској Државној думи ратификован тек у априлу 2000. године, будући да је претходно долазило до одлагања гласања и он није ни стављен у оригиналној форми на гласање најпре због НАТО проширења на исток, а затим и бомбардовања Ирака у децембру 1998. године и СР Југославије у марту 1999. године. Тек ће подршка новог руског председника Путина и промена састава руског парламента омогућити ратификацију START II, правећи нову везу са АВМ уговором, тако да

је Резолуцијом о ратификацији овог документа предвиђено да ће се инструменти о ратификацији разменити тек када амерички Сенат одобри све договоре из 1997. године – Протокол о продужетку рокова, али и договоре о АВМ уговору. Веза је била таква да у случају да САД ипак одлуче да се повуку из АВМ уговора и разместе противракетну одбрану на читавој територији, Русија неће омогућити ступање на снагу START II. Клинтон је 1. септембра 2000. године изјавио да док је технологија ограниченог Националног противракетног система обећавајућа, сам систем није још увек потврђен, због чега он неће ићи на његово размештање, већ на додатни развој и тестирање (NSS 2000, National Missile Defence). За разлику од Клинтонове администрације која је желела наставак разговора са Русијом у правцу постизања измена АВМ уговора и одржавања стратешке стабилности, нова Бушова (*George W. Bush*) администрација након 2000. године одлучила се на повлачење САД из АВМ уговора у децембру 2001, чему је у значајној мери допринео терористички напад 11. септембра те године. Путин ће, након ступања на снагу ове америчке одлуке у јуну 2002, објавити да потпис на START II више не обавезује Русију. Обамина администрација је 2009. одустала од Бушовог програма свеобухватне националне противракетне одбране и усвојила фазни приступ размештања регионалног противракетног система у Европи, у циљу одбране од ракетних претњи Ирана. Копнени делови система противракетне одбране САД размештени су на Аљасци, у Калифорнији, Пољској и Румунији, што је значајно урушило односе САД и Русије, као и читаву архитектуру контроле наоружања у Европи.

Међузависност стратешког офанзивног и стратешког дефанзивног наоружања наведена је и у преамбули Новог START-а 2010. године, који је ипак потписан у условима непостојања уговорног ограничења противракетне одбране, а услед одустајања Обамина администрације да распореди и четврту фазу ЕРАА. Наставак непостојања уговорног ограничења или договора око противракетне одбране у Европи и Азији може, међутим, негативно утицати на наставак разговора о даљој контроли или смањењу стратешких офанзивних снага две стране. Могуће смештање компоненти овог система у свемир додатно је

закомпликовало питање будуће контроле стратешког офанзивног наоружања. Током Трамповог мандата 2018. године амерички Конгрес тражио је од Министарства одбране да размотри технолошке и финансијске аспекте постављања делова противракетне одбране у свемиру (NDA 2017). Ипак, Бајденова администрација се чини вољнијом да се упусти у преговоре са Русијом и Кином око неке врсте ограничења противракетне одбране како би се одржала стратешка стабилност. У циљу одржавања стратешке стабилности и као реакција на америчке планове размештања делова противракетне одбране у свемиру, Русија је спровела и низ тестова антисателитског наоружања, укључујући наводно ново оружје у свемиру (PTC 2020). Русија и Кина су 2008. године поднеле и заједничку иницијативу у УН за спречавање милитаризације свемира, која међутим није добила потребну подршку.

Током потписивања Новог START-а 2010. године САД и Русија су дале и унилатералне изјаве по питању противракетне одбране. На инсистирање Русије одредба о вези између стратешког офанзивног и дефанзивног наоружања унета је у Преамбулу Уговора. Али у самом тексту Уговора једино што је забрањено јесте конверзија лансера стратешких офанзивних снага у лансере ракета пресретача противракетне одбране и обрнуто, на чему је Русија посебно инсистирала, јер су САД већ извршиле овакву конверзију пет лансера за потребе противракетне одбране у Ванденбергу 2002. године. Представници америчког Министарства одбране, као и тадашњи министар одбране Роберт Гејтс (*Robert Gates*), изјавили су да то више није план САД, будући да је оваква конверзија веома скупа и неделотворна, иако бржа, док је изградња нових лансера противракетне одбране јефтинија (Treaty Doc. 111–5 2010, 108). Ово је посебно важно питање јер се у случају конверзије овакви лансери изузимају из ограничења предвиђених Уговором, а постоји и бојазан Русије да се лансери противракетне одбране који су, на пример, размештени у Европи могу конвертовати у лансере офанзивног наоружања. Од 2018. године Русија, ипак, оптужује САД за кршење ове одредбе, постављајући питање нереверзибилности конверзије лансера на појединим подморницама и тешким бомбардерима (Trevithick 2019).

Размештање противракетне одбране САД и НАТО-а у Европи такође је повезано са руским сталним захтевима за ограничењем проширења НАТО-а, као и неразмештањем НАТО војне инфраструктуре или нуклеарног наоружања источно од некадашње СР Немачке, или на сталној основи значајног броја страних трупа на територији источноевропских земаља које су чланице НАТО-а.

Ови руски страхови наводили су америчке председнике да константно уверавају Русију како систем противракетне одбране који се почео успостављати након 2002. године није усмерен против Русије, већ претњи које могу доћи од ракетних напада Ирана и Северне Кореје. Такође, амерички званичници уверавали су Русију да противракетни систем нема капацитета да умањи кредибилитет и делотворност руских стратешких офанзивних снага, да би за то морао бити постављен ближе америчким границама и да би пресретачи морали имати већу брзину сагоревања, као и да је делотворан једино против ограничених напада ракетама краћег и средњег домета и мањег броја ракета дугог домета које немају снагу пробијања као руске ИСВМ. Као потврду ових уверавања председник Обама је 2013. године одустао и од реализације четврте фазе ЕРАА, који је заменио првобитне Бушове планове. Поред тога, проблем за Русију је такође и да лансери размештени у оквиру америчке противракетне одбране у Европи могу бити употребљени за офанзивне намене, посебно лансирање крстарећих ракета, као и да сами пресретачи могу бити конвертовани у балистичке ракете које би могле да имају за мету циљеве на земљи, иако је Русија добила бројна уверавања америчких институција да ови лансери немају потребне елементе за извршавање офанзивних функција, као и да је њихова искључиво одбрамбена сврха садржана и у уговорима са земљама у којима су распоређени (Румунија и Пољска) (Acton et al. 2021, 42). Због тога одговор САД на руске предлоге за давање безбедносних гаранција Русији и безбедност у Европи из фебруара 2022. године садржи и предлог за јачање транспарентности тиме што би две стране верификовале одсуство крстарећих офанзивних ракета типа *Tomahawk*, способних да досегну територију Русије из противракетних база у

Пољској и Румунији, односно из две базе на територији Русије по америчком избору.

Главнина дебате која наставља да се одвија у САД поводом противракетне одбране одвија се између оних који сматрају да развој и размештање америчке противракетне одбране не сме бити ничим ограничено и да она треба бити способна да пресреће и руске стратешке ракете, те оних који сматрају да треба да се очува стратешка стабилност заснована на узајамно загарантованом уништењу са Русијом и у том смислу постојати одређена ограничења америчке противракетне одбране. Развој америчке противракетне одбране значајно је допринео развоју нових оружаних система у Русији и Кини, посебно хиперсоничних ракета, тешких ИСВМ које могу носити већи број нуклеарних бојевих глава и антисателитског наоружања. Евентуално одустајање Русије од ограничења противракетне одбране био би велики проблем за европске савезнике САД у НАТО-у са нуклеарним наоружањем, будући да се кредибилитет њиховог одвраћања заснива на условима ограничења руске противракетне одбране. Амерички савезници су и током Хладног рата, када је предложен Реганов концепт „ратова звезда“, као и након њега, били против размештања америчке противракетне одбране која би нарушавала стратешку стабилност. Ипак, европске државе чланице НАТО-а, као и САД, дају свој допринос противракетном штиту НАТО-а у Европи и противракетна одбрана чини један од стубова НАТО стратешког одвраћања, поред конвенционалних и стратешких офанзивних снага (NATO Communiqué 2021).

4. Нестратешко нуклеарно наоружање у Европи и Азији

Једна од главних замерки републиканаца Новом START-у, која је уједно наведена и као један од разлога за непродужавање овог Уговора током Трамповог мандата, било је и то што он не обухвата и не ограничава руско нестратешко нуклеарно наоружање, а у којем Русија има значајну предност у односу на САД. По уверењу САД, Русија има до 2.000 нуклеарних бојевих глава за нестратешка средства допремања, док САД поседују око 230 (Acton et al. 2021, 99). С друге стране, САД имају предност у већем броју нуклеарних бојевих глава у резерви за стратешко наоружање. Због овог различитог фокуса Русије и САД, у будућим преговорима о контроли наоружања све више се говори о контроли *свог* нуклеарног наоружања, а не само стратешког. Будући да је ограничавање руских нестратешких нуклеарних снага вишедеценијски захтев пре свега Републиканаца у САД, председник Обама није могао да рачуна на њихову подршку за ратификацију Новог START-а 2010. године док није обећао да ће ово питање постати део будућих преговора о контроли стратешког наоружања са Русијом. Тадашња државна секретарка Хилари Клинтон (*Hillary Clinton*) је на јавном слушању у Конгресу поводом ратификације Новог START-а изјавила да ће САД тражити укључивање нестратешког и неразмештеног нуклеарног наоружања у будуће преговоре, како би Русија повећала транспарентност у вези са својим нестратешким нуклеарним способностима у Европи и преместила ово наоружање што даље од територија држава чланица НАТО-а (Treaty Doc. 111-5 2010, 123). Такође, у новембру 2018. чланица Конгреса Лиз Чејни (*Liz Cheney*) и сенатор Том Котон (*Tom Cotton*) поднели су предлог акта под називом „Стоп руској нуклеарној агресији” (Cheney 2018, 5-6), којим се предлагала забрана алокације фондова за фискалну 2019. и 2020. годину за сврху продужетка примене Новог START-а након 2021, осим уколико председник не гарантује одговарајућим комитетима Конгреса да је продужетак овог Уговора у националном интересу САД и да се Русија сложила да укључи све до сада прикривене системе под

ограничења Новог START-а и уђе у споразум о залихама нестратешког нуклеарног наоружања на верификован начин. Преговарачи САД су, како у току преговарања продужетка Новог START-а 2019. и 2020, тако и након његовог продужетка 2021, наставили да наводе да је ограничавање руског нестратешког нуклеарног наоружања једно од питања које се мора разматрати у оквиру даљег стратешког дијалога САД и Русије и евентуалног новог споразума о смањењу стратешких снага (Bugos 2021a).

С друге стране, Русија има своје услове за укључивање нестратешког нуклеарног наоружања у преговоре о контроли наоружања. Када је у октобру 2020. године изасланик председника Трампа Маршал Билингсли објавио да су САД и Русија постигле начелни договор о продужетку Новог START-а на одређени период у замену за „замрзавање“ нуклеарних арсенала две стране, Русија је то одбацила и демантовала (Tucker 2020). Русија инсистира да њено нестратешко наоружање може бити део преговора о контроли наоружања са САД једино као део договора о ограничењима противракетне одбране САД и уклањања дисбаланса у конвенционалним снагама између Русије и НАТО-а (Meier and Lunn 2014). Такође, пре постизања оваквог споразума САД би требало да повуку своје тактичко наоружање из Европе на основу начела националног распоређивања, тј. да свака нуклеарна држава треба да размешта своје нуклеарно наоружање само на својој територији (Welt 2015, 11). Овај предлог садржан је и у новим руским предлозима о безбедносним гаранцијама са САД, односно мерама безбедности са НАТО-ом. У њима се захтева враћање свог распоређеног страног нуклеарног наоружања у земљу порекла и уништавање инфраструктуре створене за ту намену (MID 2021a, Article 7). Ово начело, на пример, важи у случају Новог START-а и размештања стратешких офанзивних снага.

Питање броја и намене руског нестратешког наоружања увек је било актуелно, али посебно је дошло до изражаја након сукоба у Украјини 2014. године и наводног руског усвајања доктрине „ескалације ради деескалације“, а која по уверењу САД и њених савезника у Европи снижава праг за употребу нуклеарног оружја у

Европи. То је навело САД да започну развој додатних нуклеарних опција, попут SLCM-N, од чега се, међутим, за сада одустало. Путин је јасно нагласио да би свака употреба нуклеарног наоружања, па и нестартешког, водила ка масовној одмазди и ескалацији (TASS 2018). Поред тога, Русија је оптужена и за размештање неких ракетних система (конкретно за развој и размештање ракетног система 9M729) у Европи, за које су НАТО савезници тврдили да крши тада важећи INF уговор и представља значајан ризик за евроатлантску безбедност (NATO 2019). Проблематика кршења INF уговора се овде везује и за проблематику одређивања тактичког (домета испод 500 км) и наоружања средњег и краћег домета како је то одређено Уговором (између 500 и 5.500 км). Након најаве САД да ће напустити INF уговор, руски председник Путин је у писму од 18. септембра 2018. године изразио приврженост неразмештању ракета „земља-ваздух” средњег и краћег домета у Европи и другим регионима све док се САД тога придржавају (АСА 2020b). Предлог о мораторијуму на размештање ових система Путин је проширио 2020. године тако да укључи и узајамне мере верификације фокусиране на *Aegis Ashore* системе противракетне одбране размештене у НАТО базама у Европи, као и руска војна постројења у Калињинграду, како би се утврдило одсуство крстарећих ракета 9M729 (АСА 2020b). Ипак, ни овај руски предлог није усвојен. Завршни документ НАТО самита из 2021. године, на пример, наводи да ће НАТО одговорити на размештање руског нестратешког наоружања и да руски предлог о мораторијуму на размештање нестратешког наоружања у Европи сматра неконзистентним са руским унилатералним и текућим размештањем таквих система у Европи. Државе чланице НАТО-а такође су навеле да мораторијум не би спречио Русију да гради такве ракете ван територије Европе и самим тим да је овај предлог не кредибилан и неприхватљив. Ипак, НАТО остаје отворен за дискусију о контроли наоружања и реципрочним мерама транспарентности и изградње поверења, која би узела у обзир интересе Алијансе (NATO Communiqué 2021). Након напуштања INF уговора САД су започеле

развој сопствених снага средњег домета – конвенционалних копнених ракета названих *Strategic Mid-Range Fires Program* (Bugos 2022a).

У децембру 2021. године руски заменик министра спољних послова Сергеј Рјабков изјавио је да ће Русија можда бити приморана да распореди нуклеарне ракете средњег домета у Европи као одговор на оно што види као НАТО планове, иако НАТО тврди да неће бити нових америчких пројектила у Европи и да је спреман да одврати нове руске ракете одговором који би укључивао само конвенционално оружје (*Europenews* 2021). Амерички одговор на руске предлоге за давање безбедносних гаранција Русији и безбедност у Европи из фебруара 2022. године садржао је и предлог за постизањем договора око контроле ракета средњег и краћег домета и њихових лансера (нови INF уговор), уздржавања од размештања офанзивних копнених ракетних система и сталних снага са борбеном мисијом на територији Украјине и јачање мера транспарентности, као и укључивање нових лансера, нестратешког наоружања и неразмештених нуклеарних бојевих глава у будући споразум о контроли свог нуклеарног наоружања две стране. Ипак, три дана након почетка инвазије на Украјину, 27. фебруара 2022, Русија је своје нуклеарне снаге ставила у стање посебне борбене готовости, на шта су САД и НАТО одговорили да неће мењати свој постојећи статус нуклеарних снага нити подизати статус реаговања (CRS 2022, 3). Такође, након почетка оружаног сукоба са Украјином фебруара 2022, Русија је практично повукла своје предлоге о безбедности у Европи.

Имајући у виду хронологију којом се дошло до уговора о смањењу стратешких снага САД и Русије, тек након што је регулисано или елиминисано питање стратешке противракетне одбране, ракета средњег и краћег домета у Европи и контроле конвенционалног наоружања, чини се немогућим постизање новог уговора о контроли нуклеарног наоружања који би наследио Нови START без претходног или заједничког регулисања и ових питања.

5. Транспарентност и верификација

Транспарентност и верификација поводом намера и способности једне државе један су од суштинских делова споразума о контроли наоружања који доприносе повећању поверења и стабилности односа уговорних страна. Изградња оружаних способности, посебно нуклеарних, на прикривен начин, уз недовољно јасне или исказане намере тог наоружавања, изазивају сумњичавост других држава и могу се видети као претња. За овакво наоружавање данас се највише криви Кина, због чега су и учесталији позиви да се она укључи у контролу стратешког наоружања и буде транспарентнија поводом својих намера и способности. Кина, међутим, наводи да су разлози мање транспарентности поводом њених нуклеарних способности у томе што она има мање стратешке снаге које морају очувати свој кредибилитет и да не може имати исти степен отворености као две државе са највећим нуклеарним арсеналима (видети више у наредном поглављу). Поред захтева за укључивање у преговоре о контроли наоружања и позива на већу транспарентност Кине, САД су, на пример, у оквиру буџета одбране предвиделе и финансирање истраживачког и развојног центра који би издавао анализе о страним нуклеарним програмима, пре свега кинеским, севернокорејским и руским, а које би биле отвореног типа и доступне на интернету (H.R. 6395 2020, 4).¹⁵

Не садрже сви споразуми о контроли наоружања исти спектар мера верификације. Неки од уговора задржавају се само на мерама верификације националним техничким средствима, а други садрже и одредбе и детаљна упутства о спровођењу верификацијских мисија – инспекција на терену. Како наводи Ола Далман (*Ola Dahlman*) (2010, 4), верификацијске мере треба да буду дизајниране тако да омогуће странама да детектују доказе о могућем непоштовању споразума пре него што такве активности запрете безбедносним интересима страна

¹⁵ Више података о томе шта би било садржано у таквим истраживањима може се наћи у: Summary of the FY21 National defense Authorization Bill 2020, 13-14.

уговорница. У погледу верификације Нови START, на пример, предвиђа стварање свеобухватне базе података о капацитетима две стране, нотификације, јединствене идентификационе бројеве за сва средства ношења (размештена и неразмештена) и инспекције на терену. Те инспекције често су се наводиле у разматрањима у САД и Русији о продужетку Новог START-а као главни аргумент за продужетак, јер пружају два странама увид у способности, реално стање на терену, размештање снага и доктрину употребе нуклеарног наоружања. Уколико оваквог система верификације не би било, дошло би до ослањања само на национална техничка средства, тј. обавештајне мере и капацитете, како би се утврдило стање ствари на терену, а што је по проценама скупља опција. Ипак, није све тако савршено по питању овог система верификације и две стране су често износиле и примедбе и указивале на његове мањкавости. Председник САД Трамп и његов главни преговарач за продужетак Новог START-а Билингсли су током 2019. и 2020. године наводили мањкавости поводом верификације Новог START-а као један од елемента који би требало унапредити и као трећи услов за његов продужетак, поред укључивања Кине и ограничења руског нестратешког наоружања (Pifer 2020).

Неке од примедби поводом верификације у току ратификације Новог START-а у САД односиле су се на нови начин бројања бојевих глава, где су се тешки бомбардери бројали као једна бојева глава, као и изузимање железничких система који носе ИСВМ из ограничења средстава ношења, будући да би било спорно да ли би они, уколико се у међувремену поново развију, били укључени под ограничења (Treaty Doc. 111-5 2010, 86). У овом случају амерички преговарачи Уговора објаснили су да ако се ови системи поново појаве, будући да их ниједна од страна није поседовала у моменту закључења Уговора, они би потпадали под режим контроле наоружања предвиђен Новим START-ом (Treaty Doc. 111-5 2010, 97-98). Ове дилеме биле су посебно подстакнуте тврдњама да Русија поново развија железничке системе који могу да носе ИСВМ, а који се називају *Баргузин* (Kristensen and Korda 2019, 73). Поред ових критика, неке су се односиле и на укидање сталне америчке посматрачке мисије у Воткинску, фабрици која производи ИСВМ у Русији (*Ярс, Тополь-М*,

Искандер и Булава) (Treaty Doc. 111-5 2010, 98). Но оваква посматрачка мисија ни на који начин више није могла бити прихваћена у Русији, а слична руска мисија у Јути, САД, претходно је престала да постоји због прекида производње ИСВМ. Уместо тога предвиђена је мера нотификација у оквиру 48 сати пре него што било које ново наоружање напусти Воткинск. Критицизам се односио и на размену информација о телеметрији, која је искључена из Новог START-а, а постојала је у START споразуму. Преговарачи су одговорили да је то из разлога што нови уговор није предвиђао мерење снаге бојевих глава, нити је више ограничавао овај параметар. Ипак, остала је одредба о нотификацијама до пет лансирања балистичких ракета годишње. За руску страну је искључивање размене информација о телеметрији било важно због размештања америчког противракетног система.

Једна од мера коју су САД, на пример, предложиле као вид јачања поверења током најновијих разматрања руских предлога о безбедносним гаранцијама јесте реципрочна верификација одсуства америчких *Tomahawk* крстарећих ракета способних да досегну територију Русије на противракетним системима у Пољској и Румунији, односно сличних руских система у противракетним базама на руској територији по америчком избору (*El Pais* 2022). Због значајног поремећаја у односима између САД и Русије услед руско-украјинског оружаног сукоба а који се огледају у немогућности да руски инспекцијски тимови обаве инспекције америчких стратешких снага у складу са Новим START-ом, као и жеље америчких инспекцијских тимова да у кратком року изврше контролу руских стратешких објеката предвиђених за то Уговором, Русија је у августу 2022. године суспендовала инспекције својих објеката на терену. У исто време, остали елементи верификационог механизма предвиђеног Новим START-ом попут размене података, нотификација и договора око састанка Билатералне консултативне комисије настављају да функционишу.

Имајући у виду нове врсте наоружања и домене ратовања, као и нове актере са нуклеарним наоружањем и увећање арсенала неких од постојећих држава са нуклеарним наоружањем, које међутим нису

укључене у уговорна ограничења, питање верификације заузима значајно место у разматрањима будућности стратешке стабилности и контроле стратешког наоружања, билатералне и посебно евентуално мултилатералне.

6. Последице контроле стратешког наоружања САД и Русије и продужетка Новог START-а на шири режим непролиферације

За разлику од осталих, начело око којег се све државе са нуклеарним наоружањем слажу јесте непролиферација нуклеарног наоружања. И поред обустављања разговора о стратешкој стабилности услед руске интервенције на Криму 2014. године, сарадња САД и Русије одвијала се у оквиру преговора о иранском нуклеарном програму и сиријском програму хемијског наоружања. Подсетимо се да је прва пролиферацијска криза настала након Хладног рата била везана за распад Совјетског Савеза, када се нуклеарно наоружање нашло на територији четири новонастале државе – Русије, Белорусије, Украјине и Казахстана. САД су процес централизовања контроле над овим арсеналом виделе као кључан и помогле су Русији да успостави јединствену контролу, као и да обезбеди сигурност инфраструктуре за нуклеарно наоружање. Својим безбедносним гаранцијама САД су помогле да преостале три државе са совјетским нуклеарним наоружањем пристану на његово упућивање у Русију, што се завршило до 1994. године, као и да постану чланице NPT-а као државе без нуклеарног наоружања. Такође, САД су и кроз такозвани Нан–Лугар програм помогле Русији да побољша безбедност свог нуклеарног материјала и обавезале се на откуп високо обогаћеног уранијума. Даље пролиферацијске кризе дешавале су се пре свега због регионалних безбедносних динамика, али и достизања статуса великих сила или супротстављања јачем непријатељу, што је био случај са Индијом и Пакистаном 1998, односно Северном Корејом 2006. године.

Иако званично, пре свега у оквиру NPT-а, непролиферација стоји у истој равни са нуклеарним разоружањем и мирољубивом употребом нуклеарне енергије, чини се да она заузима централно место у политикама признатих нуклеарних држава. Ипак, поједине државе попут Индије или групације попут Покрета несврстаних земаља инсистирају на равноправној улози и паралелном спровођењу непролиферације и разоружања, уз инхерентно право сваке државе без дискриминације да користи нуклеарну енергију у мирољубиве сврхе. Такође, оне инсистирају на томе да NPT не уводи трајно признање статуса или права на нуклеарно оружје одређеној групи држава, већ да подразумева њихов константан рад и преговарање у доброј вери о нуклеарном разоружању (Kostić 2021b, 680). Уговори о контроли стратешког наоружања између САД и Русије често су служили као пример који су ове две државе наводиле за поштовање члана VI NPT-а (овакве формулације су и наведене у преамбулама уговора о контроли стратешког наоружања), због чега је такође било битно продужити важење Новог START-а, али и успоставити нови дијалог о његовом наследнику. Такође, доношене су и бројне декларације признатих држава са нуклеарним наоружањем о посвећености нуклеарном разоружању. Међутим, ненуклеарне државе често замерају нуклеарним да то није довољно и да служи само као покриће за наставак поседовања нуклеарног оружја. То је резултирало и реакцијама у два правца. Прво, дошло је до развоја додатних инструмената универзалног нуклеарног разоружања попут Уговора о забрани нуклеарног наоружања, за који његови поборници наводе да представља допуну и ојачава стуб разоружања NPT-а. Друго, поједине државе, попут Индије, јесу кренуле путем развоја сопственог арсенала нуклеарног наоружања, иако настављају да позивају све државе са нуклеарним наоружањем да учине више у процесу разоружања. Поред држава које не поседују нуклеарно наоружање, и оне са мањим нуклеарним арсеналима пре свега стављају акценат на неопходност смањивања нуклеарних арсенала два највећа поседника – САД и Русије. У том смислу постојање споразума о контроли наоружања између ове две силе и режим

непролиферације налазе се у односу узајамне међузависности и представљају једну од основа стратешке стабилности.

Посебно питање у односу на пролиферацију јесте такозвана продужена одбрана, будући да по САД она не представља случај пролиферације јер се сво америчко нуклеарно наоружање ван територије САД налази под контролом САД. Такође, аргументација САД је да се кроз продужену одбрану у ствари умањује подстицај појединих европских земаља, пре свега Немачке, да развију сопствено нуклеарно наоружање. Међутим, утицај размештања америчког нуклеарног наоружања у Европи на непролиферацију зависи од кредибилности америчких гаранција, што европске државе и лидери често истичу као могући проблем. Да ли би САД ушле у нуклеарни сукоб са Русијом због европских држава остаје до данас актуелно питање, али пример реакције САД на руску инвазију у Украјини 2022. године, која додуше није НАТО чланица, о томе доста говори. САД су у овом случају одбиле да разместе војне снаге у Украјини и нису подигле степен борбене готовости својих нуклеарних снага као одговор на овакав потез Русије (CRS 2022, 3). Питање кредибилитета америчке одбране подстакнуто је и током Трампове и Бајденове администрације. Док је Трамп довео у питање делотворност и одрживост НАТО-а због недовољног доприноса европских савезника, Бајденова администрација суочена је са очувањем кредибилности и делотворности америчких гаранција очувања територијалног интегритета Украјине у условима даљих руских признања независности једнострано отцепљених република на територији Украјине (Крим 2014. и Доњецка и Луганска Народна Република 2022. године) и руске инвазије на шири простор Украјине, ван територија самопроглашених република. Комбиновано, ова два фактора довела су до значајног повећања нивоа оружаних снага НАТО-а и Русије на подручју од Атлантика до Урала, распоређивања додатних снага и оружаних система САД у Европи, ближе границама Русије, значајног подизања одбрамбених буџета држава чланица НАТО-а и модернизације њихових, као и руских оружаних снага, али и додатне кризе и препрека за одржавање постојећих и постизање нових споразума о контроли

наоружања на тлу Европе и између САД и Русије. Поред безбедносних гаранција, допринос постојања америчког продуженог одвраћања у Европи је и у одржавању својеврсне равнотеже снага у којој две европске државе поседују нуклеарно наоружање, а њих пет, како се верује, на својим територијама распоређују америчко тактичко нуклеарно наоружање.

С друге стране, Русија и Кина су до сада сматрале да размештање нуклеарног наоружања ван граница једне државе представља случајеве пролиферације и затражиле поштовање националног принципа размештања ових снага. Последњи пример оваквог становишта су руски захтеви садржани у нацртима уговора о безбедносним гаранцијама и мерама за јачање поверења између Русије и САД, односно Русије и НАТО-а, из децембра 2021. године, где се захтева повлачење америчких нуклеарних снага из Европе и поштовање националног принципа. Ипак, будући да Русија од 2007. креира политику „одраза у огледалу”, тј. опонаша наротив и мере САД и НАТО-а у остваривању својих интереса (више у Костић 2019, 278), није искључено да она може усвојити америчко становиште о размештању нуклеарног наоружања у суседним државама. Слично Сједињеним Државама, и Русија би се могла правдати да евентуално распоређивање њених ракетних система и нуклеарног наоружања у некој од бивших совјетских република које се осећају угрожено због акција „Запада”, представља производ тежње за непролиферацијом. Белорусија је, на пример, 27. фебруара 2022. усвојила амандман на свој устав којим се дозвољава да белоруске базе буду домаћин руског наоружања, чиме би се створила својеврсна руска продужена одбрана. Како је председник Белорусије Лукашенко навео, он би могао да затражи од Путина да „врати” Белорусији нуклеарно наоружање, уколико би НАТО „пренео” (енгл. *transfer*) нуклеарно наоружање Пољској или Литванији (*Reuters* 2022a). Ипак, сасвим је извесно да Русија никад не би пренела контролу или дала у посед нуклеарно наоружање другим државама, већ би се слично продуженој одбрани САД, оно могло наћи на територији Белорусије, или неке друге постсовјетске државе, али под руском контролом.

Најновији случај који изазива недоумице поводом пролиферације јесте део договора о сарадњи Аустралије, Уједињеног Краљевства и Сједињених Држава из септембра 2021. године по коме би Аустралија требало да добије подморнице на нуклеарни погон. Док чланице овог партнерства сматрају да то није супротно НПТ-у, будући да високо обогаћени уранијум који би се нашао у подморницама није у власништву Аустралије и да Аустралија не поседује капацитете које би од тог нуклеарног горива могле направити нуклеарно наоружање, Кина и Русија изражавају забринутост и виде то као случај пролиферације и двоструких стандарда Аустралије, УК и САД. По њима тај договор урушава кредибилитет режима непролиферације, посебно доводећи у питање покушаје ограничавања Ирана у обогаћивању уранијума.

На крају, за разлику од аргумената по којима непостојање даљих преговора и уговора о контроли нуклеарног наоружања има пролиферацијски ефекат, налази се аргументација по којој управо даље смањење нуклеарних арсенала САД и Русије може имати пролиферацијски ефекат на државе са значајном економском снагом а малим нуклеарним арсеналима да крену у стварање односа паритета са САД и Русијом. Као што смо видели на почетку, одржавање одређеног степена разлике у нуклеарним арсеналима САД и Русије у односу на друге државе са нуклеарним наоружањем један је од елемената њихове стратешке стабилности, те би намера или кретање у правцу достизања паритета од стране других држава са нуклеарним арсеналима имало пролиферацијски ефекат и на САД и Русију. У том смислу се показује да би се за САД и Русију нуклеарно разоружање могло вршити једино у правцу „одоздо на горе“, а не обрнуто.

7. Дијалог о стратешкој стабилности САД и Русије након продужетка Новог START-а

Први самит новоизабраног председника САД Џозефа Бајдена и руског председника Путина одржао се 16. јуна 2021. године у Женеви, у склопу Бајденове посете Европи, а након састанка са британским премијером Борисом Џонсоном и НАТО самита. Резултат овог сусрета била је и заједничка председничка изјава о стратешкој стабилности и договор о наставку билатералног дијалога о стратешкој стабилности између САД и Русије.

И пре овог самита Дијалог о стратешкој стабилности водио се под администрацијом председника Трампа. У јануару 2019. у Бечу и јулу исте године у Женеви састали су се представници САД и Русије како би разматрали питања контроле наоружања, безбедности свемира и хиперсоничног наоружања, као и могућег продужетка Новог START-а кроз долажење до свеобухватнијег споразума који покрива додатне врсте наоружања и укључује Кину (Reif and Bugos 2020e). У јануару 2020. одржана је још једна рунда стратешког дијалога САД–Русија у Бечу, где се разговарало о резервама нуклеарног наоружања и стратегији, кризној и стабилности трке у наоружању, улози и будућности контроле наоружања, укључујући значај кретања изван само билатералног формата (Reif and Bugos 2020e). На састанку у Бечу између САД и Русије о продужетку Новог START-а у јуну 2020. године на једној страни стола стајале су и кинеске заставице, али су та места ипак остала празна. Маршал Билингсли, изасланик председника Трампа за ове преговоре, навео је тада да САД желе трилатерални споразум са Кином, док Русија жели мултилатерални, уз укључивање и Француске и Уједињеног Краљевства. Такође, Билингсли је тада навео да следећи споразум о контроли наоружања мора да обухвати сво нуклеарно, а не само такозвано стратешко нуклеарно наоружање, да има јак верификациони механизам и да укључује Кину (CBC 2020). У јуну 2020. САД и Русија су се сложиле да формирају три радне групе: о нуклеарном наоружању и доктрини, верификацији и свемирским системима (Reif and Bugos 2021b). Радне групе за техничке преговоре

имале су крајем јула 2020. године састанак у Бечу о безбедности у свемиру. Такође, дошло је до ублажавања позиције САД по питању укључивања Кине у разговоре о Новом START-у, при чему је нова позиција председника Трампа била да је прво потребно да САД и Русија постигну споразум, а потом заједнички, са усвојеном заједничком позицијом, наступе према Кини, која би се у неком моменту укључила у преговоре (The White House 2020). Ипак, за време Трамповог мандата Нови START није продужен, већ је то учињено безусловно за максимално предвиђени временски период од пет година по ступању на дужност новог председника САД, а само два дана пре предвиђеног рока за истицање важења Уговора.

На јунском самиту у Женеви 2021. године Бајден и Путин су потписали Заједничку изјаву САД–Русија о стратешкој стабилности, у којој су се обавезали на наставак Дијалога о стратешкој стабилности. Овај документ је такође потврдио приврженост две стране контроли нуклеарног наоружања и начелу да у нуклеарном рату не може да се победи и да он никада не сме да се води. Како је заједничком изјавом предвиђено, Дијалог о стратешкој стабилности ће се водити на интегрисан, делиберативан и робустан начин. Он ће настојати да успостави оквир за будућу контролу наоружања и мере за смањење ризика (WH Joint Statement 2021), што је управо правац којим се наставља водећа улога две државе у контроли стратешког наоружања и одржавању стратешке стабилности којем би друге државе евентуално могле да се придруже.

Имајући у виду ставове и разговоре вођене током 2019. и 2020. године у оквиру разматрања продужетка Новог START-а, као и претходне преговоре о контроли стратешког наоружања, одредбе садржане у Заједничкој председничкој изјави указују на неколико дилема које се тичу начела и циљева будуће контроле наоружања и способности са стратешким ефектима. Прво, у тексту Заједничке изјаве наводи се да су стране посвећене контроли нуклеарног наоружања, те се, имајући у виду способности и претходне дилеме две стране, поставља питање да ли ће се контрола наоружања убудуће односити само на нуклеарно наоружање или и конвенционално наоружање са

стратешким карактером? Такође, уколико се ради о посвећености контроли нуклеарног, а не више стратешког наоружања (које би могло да укључује и конвенционалне снаге стратешког домета), да ли ће будући разговори укључивати контролу и смањивање свих типова нуклеарног наоружања, укључујући и нестратешко и резерве које нису размештене. Ово питање се поставља јер је током Трамповог председничког мандата изасланик за преговоре о продужетку Новог START-а Маршал Билингсли у једном моменту изјавио како су две стране постигле споразум да замрзну сав нуклеарни арсенал, што је Русија демантовала (Gould 2020). Ипак, чини се да ће се будући преговори о контроли наоружања фокусирати на сво нуклеарно наоружање, укључујући нестратешко и стратешко. Питање обухвата свог нуклеарног наоружања од посебног је значаја за САД будући да верују да би на тај начин могли да обухвате и руско нестратешко нуклеарно наоружање и уклоне значајну неравнотежу у том домену. У случају обухвата свог нуклеарног наоружања у преговорима о контроли наоружања руска страна би свакако захтевала и уклањање тактичког наоружања САД из европских држава у којима је оно распоређено у оквиру америчког продуженог одвраћања (Smetana, Onderko and Etienne 2021). Такође, од посебног интереса за Русију је питање да ли би конвенционални стратешки систем Брзог глобалног удара САД био обухваћен будућом контролом наоружања и да ли би паралелно са тиме могла бити договорена контрола/ограничење стратешке противракетне одбране САД.

Друго питање које се поставља након анализе Заједничке изјаве председника САД и Русије о стратешкој стабилности из јуна 2021. године јесте шта тачно значи да ће будући дијалог о стратешкој стабилности бити вођен на интегративан, делиберативан и робустан начин. Да ли то значи да ће се поред нуклеарног или стратешког наоружања ту наћи и друге врсте наоружања за које ће се процењивати да ли имају стратешки ефекат, као што назив једне од радних група формираних у оквиру Дијалога о стратешкој стабилности сугерише? То би онда значило и разматрање контроле конвенционалног наоружања, противракетне одбране и могућих делова који би били

размештени у свемиру, хиперсоничног наоружања и других врста средстава допремања нуклеарног наоружања, вештачке интелигенције и сајбер система. Имајући у виду досадашње преговоре о контроли стратешког наоружања, као и ставове по овом питању, свакако да ће све ове врсте наоружања на неки начин морати да буду стављене под контролу и/или њихова употреба ограничена тако да се омогући будуће ограничење и смањење нуклеарног наоружања две стране. То је једно од основних начела стратешке стабилности између САД и Русије будући да у постојећем концепту стратешке стабилности све оно што умањује способност и кредибилитет снага одвраћања две стране мора бити ограничено или елиминисано. У оквиру радне групе која ће се бавити питањима способности са стратешким последицама може се очекивати разговор о повезаности офанзивних и дефанзивних система, укључујући размештање елемената противракетне одбране у свемиру, домете и стратешке последице америчког конвенционалног система Брзог глобалног удара, нестратешког наоружања и сајбер активности и вештачке интелигенције, који могу утицати на стратешке и нуклеарне системе пре свега у домену команде и контроле. То ће значајно подсећати на такозване Нуклеарне и свемирске разговоре вођене током 1985. године који су повезивали START, INF и преговоре о наоружавању свемира (видети Dietl 2018). Овакав свеобухватни приступ контроли наоружања може водити постизању неколико споразума о контроли наоружања – који би се бавили сваким од наведених система са стратешким ефектима – што је сличан приступ оном током Хладног рата и знатно практичнији будући да би било тешко једним споразумом испреговарати све елементе неопходне за стратешку стабилност. У јуну 2021. године руски министар спољних послова Лавров је, на пример, изјавио да „све што утиче на стратешку стабилност мора бити предмет дискусије током дијалога укључујући нуклеарно и нуклеарно, као и офанзивно и дефанзивно наоружање“ (Reif and Bugos 2021b). Његов заменик Рјабков је тада додао да стране, ако је потребно, могу одлучити да усвоје пакет међуповезаних споразума и/или споразуме који могу имати другачији статус, тако да омогуће и евентуално прикључивање осталих, уколико то желе (Reif

and Bugos 2021b.). Овде се тежило да се направи простор за могућу мултилатерализацију преговора о контроли стратешког наоружања, али на такав начин да САД и Русија и даље остану предводници у уређивању услова контроле и/или смањења стратешког наоружања. Такође, на конференцији за медије на јунском самиту 2021. године председник Бајден је навео да ће Дијалог радити тако да може водити контроли новог, опасног и софистицираног наоружања које смањује време за одговор и повећава могућност случајног рата (Reif and Bugos 2021c).

Треће питање које се јавља је очигледан изостанак помињања мултилатерализације преговора о контроли стратешког наоружања и стратешкој стабилности, иако се оваква намера може ишчитати из разних изјава званичника САД и Русије даваних током претходних преговора и разматрања продужетка Новог START-а. Намера САД и НАТО-а да у даље преговоре укључе Кину остаје и даље изразита и често понављана, али то би се десило тек након што САД и Русија „поставе темељ за будућу контролу наоружања”, како се то наводи у Заједничкој изјави. На тај начин и даље за њих важи одржавање начела „паритет–диспаратитет” и одбијање да на једнаким основама разговарају о успостављању начела будуће контроле наоружања, уз истовремено очекивање да се остали придруже контроли наоружања тек након што је две стране утврде. Ово је, међутим, у супротности са предусловима учешћа у контроли стратешког и нуклеарног наоружања које остали – Кина, УК и Француска – наводе, а међу којима је и равноправно учешће у успостављању начела и циљева такве контроле или смањења наоружања (ово питање ће бити обрађено у наставку књиге).

Након јунског самита Бајдена и Путина и Заједничке изјаве, заменици министара спољних послова САД и Русије састали су се 28. јула 2021. и одржали „садржајне и професионалне” разговоре о контроли наоружања и другим стратешким питањима и договорили наредни састанак за септембар те године (*Al Jazeera* 2021b). Други састанак је, како је и договорено, одржан 30. септембра и две стране су се сагласиле да формирају две радне групе које ће се бавити питањима

начела и циљева будуће контроле наоружања, односно способностима и активностима са стратешким ефектима, а оне ће се састати уочи трећег пленарног састанка, чије је одржавање било предвиђено за јануар 2022. године.

Нека од начела руског виђења будуће контроле наоружања садржана су и у руским предлозима о безбедносним гаранцијама са САД и НАТО из децембра 2021. године, попут: једнаке, недељиве и неумањене безбедности за све стране уговорнице; нуклеарни рат се не може добити и никад се не сме водити; националног принципа распоређивања нуклеарног наоружања и копнених ракета средњег и краћег домета и повлачење свог нуклеарног наоружања у Европи у државу поседника, тј. САД. Такође, и амерички одговор на руске предлоге за давање безбедносних гаранција Русији и безбедност у Европи садржи неколико елемената битних за будућу контролу наоружања. То су предлог за постизање договора око контроле ракета кратког и средњег домета и њихових лансера (нови INF уговор), уздржавање од размештања офанзивних копнених ракетних система и сталних снага са борбеном мисијом на територији Украјине и јачање мера транспарентности, као и укључивање нових врста руских нуклеарних интерконтиненталних средстава допремања, нестратешког нуклеарног наоружања и неразмештених нуклеарних бојевих глава у будући споразум о контроли свог нуклеарног наоружања две стране (*El Pais* 2022). Одговор САД на руске предлоге за безбедносне гаранције наводио је Дијалог о стратешкој стабилности САД и Русије као могући оквир за разговоре по готово свим предложеним питањима од интереса за САД (распоред снага у Украјини, војне вежбе, војни маневри, копнене ракете средњег и краћег домета, распоред снага САД, Русије и НАТО, *Aegis Ashore* и споразум о контроли нуклеарног наоружања који би следио након Новог START-а).

Посебан састанак представника САД и Русије у оквиру Дијалога о стратешкој стабилности одржан је 10. јануара 2022, будући да су се односи већ значајно заоштрили око украјинске кризе и да се две експертске радне групе формиране на претходном састанку ипак нису састале. Америчка делегација је представила своје забринутости и

предлоге за унапређење стратешке стабилности, позвала на дипломатско решавање кризе у Украјини, упозорила на увођење санкција Русији у случају даље ескалације и изразила спремност да разговара о европској безбедности само уз учешће америчких савезника и партнера, те у одговарајућем мултилатералном формату (US DoS 2022b). На том састанку САД су покренуле питање размештања ракета и будућности појединих ракетних система у Европи, што би се уредило по узору на некадашњи INF, из којег су САД изашле 2019. године. Такође, америчка делегација је изразила спремност за разговоре о начинима реципрочног ограничавања величине и обухвата војних вежби и унапређења транспарентности у вези са њима, као и обухвата нестратешког нуклеарног наоружања споразумом о контроли наоружања. Будући да је једна од тема састанка коју је руска страна потенцијала била и нови руски предлози о безбедносним гаранцијама, америчка делегација је одбила да одустане од политике отворених врата за проширење НАТО или билатералне сарадње са појединим земљама које желе сарадњу са САД, разговоре о европској безбедности без Европе и Украјини без Украјине (US DoS 2022b). Након руске оружане интервенције у Украјини од 24. фебруара 2022. САД су зауставиле дијалог о контроли наоружања са Русијом, и због тога што је „дијалог углавном постао арена за Русију да износи своје жалбе о подизању НАТО војних снага у Европи и другим темама којима Кремљ није задовољан” (Detsch 2022).

Дијалог о стратешкој стабилности највероватније се неће наставити док траје оружани сукоб у Украјини, а поред застоја у овом дијалогу, једна од далекосежнијих последица оружаног сукоба Русије и Украјине по сам режим успостављен Новим START-ом је и блокада Москве да амерички тимови изврше инспекције руских стратешких снага на терену од августа 2022. године.¹⁶ Као разлог овог „паузирања“ Русија је навела настојање САД да брзо пошаљу инспекцијске тимове руског стратешког наоружања усред високих руско-америчких тензија и

¹⁶ Инспекције су већ уз обострану сагласност биле замрзнуте од пролећа 2020. године због пандемије корона вируса.

Десете прегледне конференције НПТ, што је Москва доживела као провокацију, као и препреке које постоје за путовање руских инспекцијских тимова у САД (санкције руским летовима САД и њихових савезника, визна ограничења и друге препреке) што занемарује постојећу реалност, ствара унилатералну предност за САД и одступа од начела једнакости и паритета страна (*TASS 2022*). Замрзавање инспекција на терену може довести чак и до повлачења страна из самог Уговора и пре 2026. године и практично би укинуло постојање стратешке стабилности између САД и Русије тј. значајно подигло могућности за нуклеарни сукоб. Ипак, контакти и разговори се засигурно одвијају, што се може закључити и из обављеног разговора америчког амбасадора у Москви Џона Саливена (*John Sullivan*) и заменика министра спољних послова Русије Сергеја Рјабкова, који је до сада увек био задужен за питања контроле наоружања и дијалога о стратешкој стабилности (*Reuters 2022b*). Такође, спровођење других механизма имплементације Новог START-а попут размене података, нотификација па и договора око могућег састанка Билатералне консултативне комисије и даље функционишу.

Четврти део

МОГУЋНОСТИ
МУЛТИЛАТЕРАЛИЗАЦИЈЕ
КОНТРОЛЕ СТРАТЕШКОГ
НАОРУЖАЊА

КИНА

ПОЛИТИКА УПОТРЕБЕ НУКЛЕАРНОГ НАОРУЖАЊА (China's National Defense in the New Era 2019, 9)

Кина је званично посвећена политици „не-прве употребе” нуклеарног наоружања у било које доба и под било каквим околностима, и неће употребити или претити употребом нуклеарног наоружања против државе која не поседује ову врсту наоружања или зоне слободне од нуклеарног наоружања. Као и друге државе чланице Р5, Кина се залаже за забрану и елиминацију нуклеарног наоружања у крајњој инстанци. Она наводи да се неће ангажовати у трци у нуклеарном наоружању, као и да ће задржати своје нуклеарне снаге на минималном нивоу потребном за очување националне безбедности. Кина спроводи нуклеарну стратегију самоодбране, чији је циљ очување националне безбедности кроз одвраћање других држава од употребе или претње употребом нуклеарног оружја против Кине.

НУКЛЕАРНЕ СПОСОБНОСТИ (SIPRI Yearbook 2022, 380-382)

Нуклеарне бојеве главе (укупно): 350

Стратешке нуклеарне бојеве главе (оперативне): до 200

ICBMs: око 100

SSBNs: шест оперативних *Type 094*

SLBMs: до 72 (*Julang-2* или *JL-2*)

Тешки бомбардери са нуклеарном улогом: 20 (*H-6*, током двадесетих година очекује се њихова допуна и замена бомбардерима *H-20*)

ФРАНЦУСКА

ПОЛИТИКА УПОТРЕБЕ НУКЛЕАРНОГ НАОРУЖАЊА (SIPRI Yearbook 2022, 375)

Француска има политику „калкулисане неизвесности” поводом тачних услова употребе нуклеарног наоружања. Ипак, француски званичници наводили су да би Француска употребила нуклеарно оружје у случајевима агресије против њених виталних интереса, која год средства да су употребљена. Француска не би употребила или претила употребом овог наоружања против било које државе која не поседује нуклеарно наоружање, али задржава политику двосмислености поводом употребе нуклеарног наоружања уколико би се против ње и њених савезника употребило било које од оружја за масовно уништење.

НУКЛЕАРНЕ СПОСОБНОСТИ (SIPRI Yearbook 2022, 376)

Нуклеарне бојеве главе (укупно): 290

Стратешке нуклеарне бојеве главе (у оперативној употреби): 280

Нуклеарне бојеве главе (резерва): 10

SSBNs: четири класе *Triomphant*

SLBMs: до 48 *M51.2*

Тешки бомбардери са нуклеарном улогом: 40 *Rafale BF3* и 10 *Rafale MF3*
(носе 50 ALCMs)

УЈЕДИЊЕНО КРАЉЕВСТВО

ПОЛИТИКА УПОТРЕБЕ НУКЛЕАРНОГ НАОРУЖАЊА

(SIPRI Yearbook 2022, 369)

Уједињено Краљевство има политику „намерне двосмислености” по питању тачних услова (када, како и у ком обиму) под којим би употребило нуклеарно оружје. Ипак, према наводима британске владе, УК би нуклеарно оружје употребило једино у екстремним условима, када би то било неопходно за самоодбрану, али и одбрану НАТО савезника. УК не би употребило нити претило употребом овог наоружања против било које државе која не поседује нуклеарно наоружање, али задржава политику двосмислености поводом употребе нуклеарног наоружања уколико будуће претње другим оружјем за масовно уништење – хемијским, биолошким, али и технологијама у развоју које могу имати ефекат сличан ефекту који би проузроковала употреба оружја за масовно уништење – то буду захтевале.

НУКЛЕАРНЕ СПОСОБНОСТИ

(SIPRI Yearbook 2022, 370)

Нуклеарне бојеве главе (укупно): 225

Стратешке нуклеарне бојеве главе (оперативних и доступних): 120 (од тога 40 размештено на једној SSBN која је увек у патроли)

Нуклеарне бојеве главе (резерва и у процесу надоградње): 105

SSBNs: четири класе *Vanguard*

SLBMs: до 48 *Trident II D-5*

Једна од ретких ствари око којих се свих пет држава признатих као државе са нуклеарним наоружањем према Уговору о непролиферацији из 1968. године слажу јесте да овај Уговор представља основ и кључни оквир нуклеарног разоружања. Ниједна од ових пет држава није учествовала у преговарању, нити има намеру да потпише Уговор о забрани нуклеарног наоружања, који је ступио на снагу у јануару 2021. године. Заједничке изјаве пет држава са нуклеарним наоружањем из децембра 2021. и јануара 2022, окупљених у формату P5, последица су увиђања у последњем моменту да оне нешто морају да понуде као доказ да раде на спровођењу члана VI NPT-а (кретање ка нуклеарном разоружању), а у условима спровођења свеобухватних програма модернизације, па чак и увећања и диверзификације својих нуклеарних капацитета. У супротном ове државе би тешко могле да одрже било какав кредибилитет начела непролиферације и биле би суочене са изузетним критицизмом држава без нуклеарног наоружања.

Обе изјаве донете су готово непосредно пред планирано одржавање десете Прегледне конференције NPT (планирана да почне 4. јануара 2022, али четврти пут одложена услед пандемије корона вируса, овога пута за август 2022, када се и одржала) и неколико месеци пред прво планирано окупљање држава потписница TPNW (планирано за јануар, затим одложено за март и поново одложено за јун 2022. године у Бечу, када се одржало). У Завршном документу конференције P5 (P5 Joint Communiqué 2021), која је одржана почетком децембра 2021. у Паризу, током француског председавања овим процесом, у циљу разговора о предстојећој десетој Прегледној конференцији NPT, све стране су се сложиле о централном месту које NPT има у процесу непролиферације и разоружања. Такође, истакнут је значај самог процеса P5 као „кључног механизма за унапређење бољег узајамног разумевања између држава са нуклеарним наоружањем” и остваривања циљева

NPT. У оквиру овог процеса стране размењују податке о својим нуклеарним доктринама и политикама и препознају значај заједничког рада на смањивању ризика од избијања нуклеарног сукоба. У циљу бољег разумевања и поверења, признате државе са нуклеарним наоружањем су у оквиру процеса P5 усвојиле и речник кључних појмова у области нуклеарне политике и енергије и изразиле подршку постојећим зонама слободним од нуклеарног наоружања, као и за успостављање зоне слободне од оружја за масовно уништење и средстава њиховог допремања на Блиском истоку. Чланице P5 такође су изразиле подршку за преговарање „недискриминаторског, мултилатералног и међународно и делотворно проверљивог Уговора о смањењу физионог материјала”. Друго окупљање представника P5 3. јануара 2022. донело је нову Заједничку изјаву (P5 Joint Statement 2022), којом пет држава са нуклеарним наоружањем препознају своју првенствену одговорност у стварању услова за избегавање нуклеарног рата и смањивање стратегијских ризика. У тој изјави стране истичу и чувену формулацију да нуклеарни рат не може да се добије и не сме никада да се води, да нуклеарно наоружање треба да има једино одбрамбену улогу – да одврати агресију и спречи рат, потврђују да ниједно нуклеарно оружје било које од њих није усмерено против друге стране или било које друге државе, као и да остају привржене спровођењу члана VI NPT-а.

Ипак, проблем са спровођењем члана VI NPT-а је, за разлику од непролиферације, у верификацији. Док се много више пажње посвећује процесу непролиферације, за који су развијени и бројни механизми контроле и гаранција, првенствено у оквиру Међународне агенције за атомску енергију (IAEA), процес разоружања и спровођење члана VI NPT-а нема овакав механизам. То је био и један од подстицаја за доношење TPNW, којег његови заговорници посматрају као допуну и подстицај спровођењу члана VI NPT, а не као замену и подривање NPT-а, како то виде свих пет признатих држава са нуклеарним наоружањем. Руски званичник је чак TPNW назвао „политичком грешком”, будући да је намера за усвајање оваквог уговора била добра, али да је пут који су

његови заступници изабрали лош и неће их водити ка жељеном циљу (EU NPDC Annual Conference 2021).

Посебну пажњу, међутим, овде завређује и не само поменута мањкавост у верификационим механизмима и правним инструментима контроле између држава са нуклеарним и без нуклеарног наоружања већ и између саме петорке држава са нуклеарним наоружањем. Међу њима САД и Русија су уговорно обавезане у контроли и редукацији стратешког и нуклеарног наоружања, где постоји и развијен систем билатералне контроле и верификације, док су друге државе обавезане једино мултилатералним споразумима општијег карактера, без предвиђених мера верификације, или политичким изјавама у којима изражавају своје намере поводом количине и статуса њихових нуклеарних снага. Поред тога, постоје и оне државе које су у целости ван система NPT-а (Индија, Пакистан, Северна Кореја и Израел) и које посредно утичу на читав систем стратешке стабилности. Русија и САД, и поред тога што се не слажу око тога ко све треба да буде укључен у контролу стратешког наоружања, истичу да оваква ситуација билатералне правно обавезујуће контроле за њих више није одржива и да је потребно размотрити и опције укључивања других држава у контролу стратешког наоружања. Међутим, ове државе и саме имају своје предуслове за учешће у контроли стратешког наоружања, при чему се најчешће истиче велика диспропорција у нуклеарним снагама између САД и Русије, са једне те Кине, Француске и УК, са друге стране, као и примарна одговорност САД и Русије за смањење свеукупног глобалног нуклеарног арсенала. У наредном делу књиге биће размотрени управо стратешки капацитети ових држава и изражени предуслови и могућности њиховог укључивања у контролу стратешког наоружања.

1. Могућности укључивања Кине у контролу стратешког наоружања

1.1. Стратешка стабилност и однос САД и Кине (шири контекст односа САД–Кина)

Амерички стратешки документи означавају Кину као највећи стратешки изазов и претњу САД у будућности. Директор Федералног бироа за истраживање Сједињених Држава Кристофер Вреј (*Christopher A. Wray*) изјавио је у јулу 2020, на пример, да Кина ради на томе да постане једина светска суперсила, „и то по сваку цену” (*NI 2020a*). Током Трамповог мандата у политички дискурс ушла је кованица „ново такмичење великих сила” (*NPR 2018*), која је означила и постојање новог светског поретка, док Бајденова администрација наглашава разлику између демократија и аутократија и уверење да ће се ова два система, оличена у САД, са једне, те Кини и Русији, са друге стране, борити да „добију 21. век” (*Biden 2021*). Оваква перцепција стратешког окружења и претњи отежава признање односа стратешке стабилности засноване на узајамној рањивости између САД и Кине.

Обамина администрација посебно је разматрала питања да ли САД треба да признају да се налазе у односу стратешке стабилности засноване на узајамној рањивости са Кином, јер признање тог односа значи и признање могућности да Кина ефективно одвраћа САД и самим тим води мање спутану спољну, безбедносну и одбрамбену политику у региону. Признање односа стратешке стабилности са Кином у коме би оне биле једнако рањиве био би посебно проблематичан за америчке источноазијске савезнике, пре свега Јапан, Јужну Кореју или Вијетнам, јер би то умањило америчку способност одвраћања могућег кинеског напада или интервенисања. Без америчке предности у односу на Кину, тј. уз постојање односа узајамно гарантованог уништења САД и Кине, сличног ономе са Русијом, амерички савезници се плаше да може доћи до такозваног парадокса стабилност/нестабилност. То значи да док се избегава директан и шири сукоб Кине и САД, Кина може постати агресивнија

на локалном, регионалном плану. Поједини аутори као пример овог парадокса наводе руски напад на Украјину из фебруара 2022. године (Hautescouverture 2022). Јапански амбасадор Јукио Сато (*Yukio Satoh*) је, на пример, навео да јапанска јавност може изгубити поверење у безбедносне гаранције САД уколико стратешко нуклеарно наоружање Кине и Русије заједно бројчано премаши такво наоружање САД (видети Manzo 2019, 107-108). Јапан је такође захтевао да се чак појача значај нуклеарног наоружања у америчкој стратегији безбедности и одбране због јачања кинеских конвенционалних способности и противио се потписивању Уговора о забрани нуклеарног наоружања иако је велики заговорник нуклеарног разоружања (Brooks 2017, 38-39). Признање рањивости САД од кинеског другог нукларног удара за Јапан значи сумњу у кредибилност америчких гаранција да ће узвратити уколико Јапан буде био нападнут (Kulacki 2021, 229).¹⁷ Поред Јапана, и други амерички савезници (Јужна Кореја, Аустралија, УК, Француска) су изразили противљење усвајању политике „не-прве употребе“ нуклеарног наоружања током разматрања Обаине администрације да је усваји 2009. и 2016. године, као и током 2020. и 2021, када су кандидат за председника Бајден, а касније и његова администрација, најављивали и разматрали усвајање ове политике (Heritage Foundation Factsheet 2021). Под оваквим утицајима администрација Барака Обаме одлучила је 2016. године, а Бајденова 2022, да не призна отворено однос узајамне рањивости са Кином и не усвоји политику да неће прва употребити нуклеарно наоружање, иако је настојала да постигне услове за избегавање нуклеарног рата са Кином. У том смислу стратешка стабилност САД са Русијом, заснована на узајамно

¹⁷ Иако подржава америчку нуклеарну супериорност у односу на Кину, Јапан је одбио да размести два америчка *Aegis Ashore* система противбалистичке одбране (наводно против ракета из Северне Кореје) „због растућих финансијских трошкова, нерешених техничких питања и локалне опозиције” (АСА 2020а). Такође, у Јапану постоји и велика опозиција размештању америчког тактичког нуклеарног наоружања на његовој територији (*Japan Times* 2020).

загарантованом уништењу и паритету, као и стратешка стабилност са Кином, која почива на значајном диспаритету нуклеарних снага, нису истог карактера, иако имају исти циљ – избегавање нуклеарног сукоба.

С друге стране, постоје становишта по којима је једини „стабилни стратешки еквилибријум” између САД и Кине онај у коме Кина има сигурну способност другог нуклеарног удара, коју Вашингтон не оспорава и у којем САД задржавају квантитативну предност у нуклеарном наоружању, коју Кина не оспорава (Kronig 2017, 47). Ипак, у овом случају, иако би САД прихватиле да су рањиве на кинески други нуклеарни удар, Кина би прихватила однос значајне квантитативне неједнакости у броју нуклеарних снага. Овакав закључак говори у прилог вероватноће да САД неће пристати на смањење свог нуклеарног арсенала на кинески ниво како би се постигао однос једнакости, што је услов под којим би Кина учествовала у преговорима о контроли стратешког наоружања. Природу и улогу предности САД у стратешком наоружању Ли Бин (Li Bin) (2016, 11) види у томе да одврати нуклеарне нападе, победи у нуклеарном рату и одржи америчку хегемонију. Он наводи да се огромна разлика у нуклеарним арсеналима САД и Кине не може објаснити само кроз одвраћање, већ да је главни разлог толике разлике у томе што САД воде политику базирану пре свега на супериорности, тј. победи у нуклеарном рату и одржавању хегемоније, док се Кина пре свега руководи само политиком одвраћања и другог удара, због чега има значајно мањи нуклеарни арсенал (Bin 2016). Такође, Пан Женђијанг (*Pan Zhenqiang*) (2016, 57) наводи да је америчка стратегија нуклеарног одвраћања у ствари стуб моћи који подупире америчку хегемонију. По овом аутору основна разлика између кинеског и америчког приступа нуклеарном оружју је у томе што Кина не користи нуклеарно оружје за вођење међународних односа и унапређење сопствених националних интереса, за разлику од САД које своје нуклеарно оружје користе да контролишу своје савезнике кроз такозвани „нуклеарни кишобран”, спречавајући их да „створе сопствено нуклеарно оружје и истовремено стварајући глобални безбедносни систем који предводе САД” (Zhenqiang 2016, 62). И САД и Русија, за разлику од Кине, по овом аутору, имају стратегије засноване

на преемптивној употреби нуклеарног оружја, због чега никада не могу да одреде колики им је нуклеарни арсенал довољан, а нуклеарне снаге морају увек да буду у стању приправности (Zhenqiang 2016, 63). У суштини америчка заштита кинеских суседа погодује и Кини јер спречава пролиферацију нуклеарног наоружања (пре свега Јапана и Јужне Кореје) у Источној Азији, слично као што има улогу превенције ширења нуклеарног наоружања у Европи пре свега на Немачку.

Кина види непризнавање узајамне рањивости као доказ жеље САД да доминирају Кином и господаре Пацификом, док се савези који се под вођством САД формирају око Кине, посебно након њиховог ребалансирања ка Пацифику, виде као покушаји спровођења превазиђеног хладноратовског концепта обуздавања. Без америчког мешања у територијалне спорове у Јужном и Источном кинеском мору и подршке независности Тајвана тензије не би биле толико високе, сматра Кина (Tong 2017, 17). Поред интензивирања сарадње у оквиру Квадрилатералног безбедносног дијалога (QUAD), а у коме сарадња Индије и САД посебно додатно подстиче незадовољство Кине, трилатерални безбедносни савез Аустралије, УК и САД (AUKUS) из септембра 2021. године додатно отежава смиривање компетитивности и трку у наоружању на Пацифику. Овај трилатерални савез укључује сарадњу у четири области напредних способности – сајбер, вештачку интелигенцију, квантне технологије и подводне способности, укључујући и продају конвенционално наоружаних подморница на нуклеарни погон Аустралији. У априлу 2022. године чланице AUKUS-а договориле су сарадњу и у развоју хиперсоничних и противхиперсоничних способности, способности електронског ратовања, размене информација и сарадње у области иновација у систему одбране и наставиће партнерство на развоју нових технологија (AUKUS 2022).

По кинеском виђењу, AUKUS подрива регионални мир и безбедност и у супротности је са NPT-ом и системом успостављеним у оквиру ИАЕА, јер не постоје гаранције да Аустралија неће искористити нуклеарно гориво из подморница за стварање нуклеарног наоружања (Kong 2021). Самим тим AUKUS, по званичним

ставовима Кине, представља одраз „двоструких стандарда” држава чланица према начелу непролиферације, који урушава кредибилитет захтева ових држава по питању Ирана или Северне Кореје (Kong 2021). Кина је става да стварање АУКУС-а није ствар само држава чланица овог савеза, већ свих, и затражила је да се формира посебан комитет ИАЕА који ће расправљати о том питању (Kong 2021). Међутим, позиција чланица овог савеза је да продаја подморница на нуклеарни погон Аустралији не представља кршење НРТ-а и режима непролиферације, јер би нуклеарно гориво (са високо обогаћеним уранијумом од преко 90%) било запечаћено, а Аустралија не поседује нуклеарне објекте у којима би могло да се врши његово репроцесуирање. Такође, наводи се и јасно изузеће овакве употребе нуклеарног горива, које није за експлозивне сврхе, од контроле ИАЕА, у складу са прописима ове Агенције (Pedrozo 2021).

Аутори попут Тонг Жаоа (Zhao 2021) сматрају да је прави циљ кинеске нуклеарне експанзије управо покушај да натера САД да признају однос узајамне рањивости, тј. стратешке стабилности сличне оној са Русијом, у којој САД не би имале могућност ескалације нуклеарног сукоба без изазивања масовне, а не само ограничене штете по њу. И Извештај америчког Министарства одбране о кинеској војној моћи наводи да је циљ Кине да створи 1.000 нуклеарних бојевих глава, односно да поједини пензионисани официри Кинеске народне армије сматрају да Кина треба да поседује способност за узајамно осигурано уништење (DoD Report 2021, 92). Кина, наводи да су њене нуклеарне способности кључно средство очувања националне безбедности и суверенитета, али и средство одржавања међународне стратешке стабилности (China's National Defense in the New Era 2019, III). По кинеском уверењу САД и њени савезници и партнери у региону нарушавају ову стабилност кроз етикетирање Кине као главног такмаца или противника, значајну модернизацију оружаних снага, размештање противракетне одбране и ракетних система средњег домета у региону Пацифика (Kong 2021). У том смислу, по Кини, њена нуклеарна модернизација и прикривеност ових програма и процеса неопходан су део ефикасног одвраћања у условима великог диспаритета нуклеарних

снага и погоршања безбедносног окружења. Међутим, Кина овим и оваквим развојем онемогућава одржање стратешке стабилности између САД и Русије, будући да њена модернизација и увећање нуклеарног наоружања нарушава део једначине који се односи на однос паритет/диспаратитет и онемогућава остатак на постојећем нивоу снага предвиђеним Новим START-ом или даљу редукацију. Један од разлога је и што се САД у својој одбрани и одвраћању, као и одбрани савезника на истоку Азије, ослања готово искључиво на стратешке нуклеарне снаге, које су у овом моменту ограничене на 1.550 бојевих глава и 700 размештених стратешких балистичких ракета и тешких бомбардера са нуклеарним наоружањем (NPR 2018, 37), док Русија има значајнији број нестратешког нуклеарног наоружања како би одговорила на претње у свом окружењу.

1.2. Контроверзе кинеске „не-прве употребе” нуклеарног наоружања, транспарентности и нуклеарних способности

Проблематика кинеске политике употребе нуклеарног наоружања

Развој кинеских нуклеарних способности – у квантитативном и квалитативном смислу – на нетранспарентан начин подрива поверење и у кинеску политику поводом употребе нуклеарног наоружања, и у кинеске тврдње да поседује минималне нуклеарне снаге неопходне за делотворан други удар. С једне стране, Кина декларативно усваја политику „не-прве употребе” нуклеарних снага, али са друге она исто тако јасно наводи да је спремна да употреби сва средства у одбрани свог територијалног интегритета. У Стратегији националне одбране из 2019. године (China's National Defense in the New Era 2019, II) сажета је прва намера: „Кина је увек привржена политици да неће прва употребити нуклеарно наоружање у било које време и под било којим околностима, и неће употребити или претити употребом нуклеарног оружја против држава које не поседују нуклеарно наоружање или зона слободних од нуклеарног наоружања... Кина се не ангажује у било каквој форми трке у нуклеарном наоружању са било којом другом државом и држи своје

нуклеарне способности на минималном потребном нивоу за националну безбедност”. Шта више, Пекинг предлаже потписивање глобалног споразума о томе да државе са нуклеарним наоружањем неће прве употребити ово оружје (Cunningham and Fravel 2015, 46). С друге стране, у истој Стратегији (China’s National Defense in the New Era 2019, II) наводи се да Кина „има чврсту решеност и способност да очува национални суверенитет и територијални интегритет и никада неће дозволити никоме, било којој организацији или политичкој партији, сецесију било ког дела своје територије, било којим средствима, у било које време. Ми не обећавамо да ћемо се одрећи употребе силе и задржавамо опцију употребе свих потребних средстава.” У „сва потребна средства” свакако се може сврстати и нуклеарно наоружање, што онда у ствари јасно говори о томе да у случају претње по територијални интегритет Кине, она може употребити и нуклеарно оружје, будући да оно у оваквој формулацији није изузето.

Поводом сталног кинеског наглашавања политике „не-прве употребе” Арбатов (2014) упозорава да оно може имати супротан ефекат од жељеног и да може указивати на то да Кина у ствари нешто крије, будући да је једина од пет сталних чланица Савета безбедности УН која не доставља званичне податке о својим нуклеарним снагама и развојним програмима. Он наводи да су друге силе толерисале ово стање у периоду када су БДП, војни буџет и нуклеарне снаге Кине били умерени, али да данас, с обзиром на кинески економски развој и програме модернизације нуклеарног и конвенционалног наоружања великог обима, мирољубиве декларације о политици „не-прве употребе” имају супротан ефекат, јер ће у великој мери бити интерпретиране као „покушаји да се сакрију праве чињенице на терену и заварају друге земље у лажан осећај сигурности”. Свесна оваквих оптужби Кина у својој Стратегији одбране (China’s National Defense in the New Era 2019, V) наводи да се 2007. године придружила Стандардизованом инструменту за извештавање о војним трошковима УН и да подноси редовне годишње извештаје, као и да је самим тим кинеско издвајање за одбрану отворено и транспарентно.

Ипак треба имати у виду посебан однос Кине према транспарентности својих нуклеарних способности. Кина сматра да, будући да има мањи нуклеарни арсенал од две нуклеарне суперсиле, она не може да има исти степен транспарентности, већ одговарајући својим способностима и доктрини, у складу са начелом неумањене безбедности за све (Riqiang 2016, 229-230). Због тога се у овом истраживању кинески приступ транспарентности назива *контигентном транспарентношћу*, јер Кина открива само онолико својих способности колико сматра да неће нарушити њено ефективно одвраћање. Кинеска делегација на Женевској конференцији 2008. и 2009. године је, на пример, говорећи о начелима транспарентности у наоружању, навела да државе треба да буду слободне да изаберу врсту мера транспарентности у односу на околности у којима се налазе, као и да је „транспарентност у наоружању само форма мере изградње поверења која не доноси нужно међународну безбедност” (наведено према Riqiang 2016, 230). Поједини аутори попут Лоре Салман (*Lora Saalman*) (2013, 345-346) сматрају да се термин транспарентност не треба користити у разговорима са кинеским званичницима, јер се он у Кини види као смишљен начин САД да подрију кинеске способности и подрже америчку супрематију. Канингем (Cunningham and Fravel 2015, 46) сматра да је разумљиво и мудро што Кина не показује своје праве способности. Такође, Фишер (Richard D. Fisher, Jr. 2020, 181-182) наводи да је циљ Кинеске народне армије да контролише страно разумевање распореда кинеских војних снага, а не да прошири то разумевање, због чега је већина информација које се могу наћи у кинеским изворима контролисана. Уз то, сумњи додатно доприносе намере изражене у кинеским стратешким документима да се до средине овог века оствари неки вид паритета са САД, као и изградња додатних нуклеарних способности и типова наоружања. У кинеској Стратегији одбране из 2019. године наводи се да „Кина тежи да сузи јаз између своје војске и водећих војски у свету и надокнади недостатке у војним способностима у модерном ратовању” (China’s National Defense in the New Era 2019, V). Такође, наводи се и да ће „кинеска национална одбрана у новој ери корачати напред својим путем да изгради јаку

војску и настојати да постигне велики циљ развоја снага светске класе на свеобухватан начин” (China’s National Defense in the New Era 2019, Closing Remarks). Циљ руководства Кине да се до 2050. године развију „оружане снаге светске класе у сваком погледу” отвара питање да ли ће Кина ићи у паритет са САД и Русијом и по питању стратешког нуклеарног наоружања и какве ће то имати импликације по стратешку стабилност, па и контролу стратешког наоружања. Тиме је поверење у кинеску политику „малих али ефектних снага” пољуљано, посебно у условима нетранспарентности изградње таквих снага „светског нивоа”. То додатно изазива забринутост суседа, али и две највеће нуклеарне суперсиле, не толико у погледу тренутних способности већ пре свега свеукупне кинеске моћи да произведе додатне снаге које би биле на нивоу САД и Русије. Такође, питање транспарентности је и једно од оних где се прави разлика између руског и кинеског приступа одбрамбеним питањима. Командант Стратешке команде САД адмирал Ричардс (*Charles Richard*) (2020b) описао је ову разлику речима: „Руси ће вам рећи тачно шта раде, али Кина неће”.

Стратешке способности Кине

По неким проценама Кина поседује око 280 копнених ракетних система средњег и краћег домета који могу да носе нуклеарно наоружање (домета између 500 и 5.500 км који покрива некадашњи INF уговор) (SIPRI Yearbook 2022, 382). Она се наводи и као прави или још један разлог, поред руског наводног непоштовања одредби INF уговора, за иступање САД из овог уговора 2019. године (Reif 2018b). Такође, Кина никада није званично навела колико нуклеарног наоружања поседује, већ свој нуклеарни арсенал описује синтагмом „мале, али делотворне” (енгл. *lean, but effective*), или као „минималне за потребе националне безбедности”, што значи способне да задају други удар непријатељу. Међутим, по неким проценама то може бити око 300, али и преко 1.000 нуклеарних бојевих глава (Arbatov 2014), што онда доводи у питање кинеску приврженост поседовању минималних снага одвраћања. Садашњи кинески стратешки капацитети процењују се на 50–75 лансера и 75–100 ИСВМ (Cordesman and Burke 2018, 117). Кина

поседује шест *Туре 094* нуклеарних подморница које могу да носе до 12 балистичких ракета, док се почетак конструкције нових *Туре 096* очекује у раним двадесетим годинама, као и бомбардера који могу да носе нуклеарно оружје (DoD Report 2021, 91). Кина је формирала нуклеарну тријаду након што су 2017. ваздушне снаге НР Кине добиле и нуклеарну мисију и размештања бомбардера који могу да носе нуклеарно наоружање (Cordesman and Burke 2018, 79).

Поред постојећих снага, Кина има најактивнији програм развоја балистичких ракета, модернизује своје ИСВМ, увећава њихов број и унапређује њихове способности и поседује хиперсоничне ракете. Она, такође, размешта и нову флоту SSBN (Cordesman and Burke 2018, 86). Актон (2021, 17) наводи и како званични извори САД сматрају да Кина развија нове ракете дугог домета, да је разместила ИСВМс са вишеструким бојевим главама и тежи поседовању крстарећих ракета и торпеда на нуклеарни погон (које Русија развија). Према наводима медија, Кина је развила и у јулу 2021. године тестирала хиперсоничну ракету способну да носи нуклеарно наоружање, која је летела око Земље, док је она навела да је у ствари тестирала свемирску летелицу (VOA 2021).

Процене Министарства одбране САД су да Кина намерава да модернизује, диверзификује и прошири свој нуклеарни арсенал. Током 2020. процене Пентагона су биле да Кина тежи најмање да удвостручи своје нуклеарне капацитете, док је у извештају из новембра 2021. о кинеској војној снази наведена могућност да намерава да достигне најмање 1.000 бојевих глава до 2030. године, као и да је изградила бар 250 нових силоса за ИСВМ на три локације на северозападу земље (Bugos 2021b). То би било у складу са усвајањем распореда нуклеарних снага за лансирања током упозорења или напада (енгл. *launch-on-warning or launch-under-attack*), што поред јачања копнених нуклеарних снага изискује и јачање система раног упозоравања, који подразумевају и слање сателита за рано упозоравање у орбиту и у чему им Русија значајно помаже (DoD Report 2021, 93-94). Кина је, међутим, у јануару 2022. демантовала да увећава свој нуклеарни арсенал, позивајући САД да не суде о величини кинеског нуклеарног арсенала само кроз

употребу сателитских слика, али и потврдила да ради на његовој модернизацији. Такође, директор Сектора за контролу наоружања у кинеском Министарству спољних послова Фу Конг није желео ни да потврди, ни да оповргне да ли се у случају оптужби за изградњу нових силоса ради заиста о томе, како то амерички медији наводе, или о изградњи ветрогенератора, како су известили поједини кинески медији (*Sputnik International* 2022), одржавајући на тај начин неизвесност по питању пораста кинеских копнених стратешких снага. У погледу ваздушне компоненте кинеске нуклеарне тријаде, модернизација је у току и очекује се да нови бомбардери *H-20* средином двадесетих година уђу у употребу, уз постојеће *H-6* (Fisher 2020, 192).

Када су у питању мотиви за овакву кинеску експанзију, аутори углавном процењују да је она начин да Кина одржи делотворност својих снага одвраћања и одмазде у условима постојања америчког противракетног штита око њених поморских граница, кроз повећање њихове способности „преживљавања” (мобилност) и продирања (MIRV, хиперсоничне) (Acton et al. 2021, 17). Такође, Кина види и амерички конвенционални глобални удар као претећи по кредибилитет свог нуклеарног одвраћања, али и процесе модернизације нуклеарног наоружања који су већ практично окончани или се тек спроводе у Русији, односно САД (Manzo 2019, 100). У том смислу кинеске снаге могу расти и унапређивати се не само у условима нумеричког раста америчких и руских нуклеарних снага већ и у условима побољшања квалитета њиховог нуклеарног, али и конвенционалног наоружања (већа прецизност, брзина, покретљивост, мање колатералне штете за цивиле), као и географског размештања (Zhao 2019, 122). Такође, кинески званичник Фу Конг навео је да је разлог за кинеско унапређење нуклеарних снага и стварање непријатељског безбедносног окружења у региону азијског Пацифика, најаву САД о могућем размештању континенталних ракета средњег дмета и лобирање њихових појединих савезника у региону да разместе ове ракете близу кинеских граница (*Sputnik International* 2022). Оваква модернизација кинеских нуклеарних снага, међутим, води САД, али и њене савезнице окупљене око НАТО-а и оне у Азији, ка све одлучнијим

захтевима да се Кина укључи у процес контроле наоружања и на неки начин ограничи у свом расту.

Сједињене Државе верују да су мотиви кинеског увећања и унапређења нуклеарног наоружања у тежњи Кине да оствари регионалну хегемонију и глобални утицај (DiNanno 2019). То се не односи само на копнени, поморски и ваздушни домен већ и на домен свемира. Генерал Рејмонд (*John Raymond*) (2020) је, на пример, у свом сведочењу у фебруару 2020. године пред Поткомитетом за стратешке снаге у Конгресу изјавио да САД не могу више да сматрају своју супериорност у свемиру као дату, већ да морају да се боре за одржавање те супериорности будући да Кина и Русија настављају да изграђују и модернизују своје свемирске способности и отклањају предности које САД и њихови савезници данас имају у том домену. Билингсли (*Press Briefing* 2020) је описао америчку дилему по питању кинеског наоружања тврдњом да Кина жели да свет верује да она има само неколико стотина нуклеарног наоружања, а да је право питање зашто никада није признала колико у ствари нуклеарног оружја има данас и колико још планира да направи у будућности. У том смислу америчко уверење је да Кина одступа од концепта „малих, али делотворних” снага и минималног одвраћања и да се креће ка ограниченом одвраћању, које се налази између минималног и максималног (Bugos 2021b). Као што ће бити показано и у наредном делу, посвећеност наставку поседовања само минималних стратешких снага Кине, УК и Француске неопходан је услов одржавања стратешке стабилности и постојећих или евентуално мањих нуклеарних арсенала САД и Русије.

Када се говори о количини и увећању кинеског нуклеарног наоружања на нетранспарентан начин, такође треба напоменути и наводе појединих аутора да није могуће да значајно повећање кинеског нуклеарног арсенала прође неопажено због техничких разлога, потребе команде и контроле, нишањења и вежби, као и немогућности да се у тој мери сакрију нуклеарни објекти и набавке (Cordesman 2018, 16). Због тога америчке оптужбе по питању стварних кинеских способности можда делују преувеличано. Поред тога, процене америчке војне обавештајне агенције су да Кина нема довољно

фисионог материјала како би произвела паритетан број нуклеарних бојевих глава са САД, већ да би њихов максимум могао бити нешто више од 600 (наведено према Acton et al. 2021, 48). Међутим, чињеница јесте да Кина није потписник Уговора о ограничавању фисионог материјала, ни на који начин није обавезана да га више неће производити и наставља да развија цивилни програм за репроцесуирање, где се плутонијум издвојен у овим електранама може употребити у кинеском програму нуклеарног наоружања (Acton et al. 2021, 49). Такође, стране експерте забрињава и могућност кинеског увођења система раног упозоравања, будући да доводе у питање поузданост оваквог система, што у комбинацији са усвајањем распореда нуклеарних снага по принципу „launch-under-attack” може водити погрешној калкулацији и употреби нуклеарног оружја.

Безбедносно окружење које карактерише висок степен неповерења у способности и намере кључних актера, као и висока идеолошка нетрпељивост, идеалан су основ за стварање режима контроле наоружања, како би се умањио ризик од избијања сукоба и остварила каква-таква стабилност. Захтеви и услови САД поводом учешћа Кине у контроли стратешког наоружања показали су се, међутим, безуспешним, а кинески услови за учешће у овој контроли биће детаљније сагледани у наставку.

1.3. Предуслови и могућности кинеског учешћа у контроли стратешког наоружања

Иако су одустале од признања односа стратешке стабилности засноване на узајамно загарантованом уништењу са Кином, САД су под Трамповом администрацијом условиле продужетак Новог START-а укључивањем Кине у преговоре о контроли стратешког наоружања. Трампова администрација је од почетка јасно наглашавала да је једини начин да се настави контрола стратешког наоружања након фебруара 2021. укључивање Кине у трилатералне преговоре. САД су се тада посебно позивале на потребу поштовања члана VI NPT-а, по коме су

пет чланица Уговора које поседују нуклеарно наоружање дужне да у доброј вери учествују у преговорима којима се обуставља трка у нуклеарном наоружању и предузимају мере ка нуклеарном разоружању. Русија је, са друге стране, на америчке захтеве за укључивањем Кине у преговоре о контроли стратешког наоружања одговорила да не жели да утиче на Кину да дође за преговарачки сто, али и затражила да у случају укључивања Кине, Француска и УК буду такође укључене (TASS 2020). Будући да се споразуми о контроли стратешког наоружања обично склапају између потенцијалних противника, Русија није желела да притиском на Кину да учествује у овим преговорима створи слику евентуалног ривалства у условима постојања стабилне сарадње две земље. Такође, разлози да Русија не тежи у тој мери укључивању Кине су и могућа тежња да задржи паритет са САД на билатералном нивоу, али и намерно искључивање Кине из преговора док се у њих не укључе и Француска и УК, чувајући је тако и даље као „карту” за даљу мултилатерализацију, а не само трилатерализацију преговора о контроли стратешког наоружања. Поред тога, Кина и Русија од 1994. године имају договор о ненишањењу стратешким офанзивним наоружањем, као и да неће прве употребити нуклеарно оружје, што такође умањује интерес Русије за трилатералним преговорима.

Под утицајем изборне кампање и великог притиска експертских организација и јавног мњења, као и са отпуштањем саветника за националну безбедност Болтона у септембру 2019. године, који је био један од главних заговорника непродужетка Новог START-а, став Трампове администрације је средином 2020. омекшао, тако да продужетак овог Уговора више није био условљен укључивањем Кине. Тежило се, пре свега, постизању заједничког става са Русијом и договору о оквиру за *будућу* контролу наоружања, која би *могла* да укључи и Кину (Billingslea 2020). То значи да неки будући уговор о контроли стратешког наоружања не би био заснован на ексклузивном односу САД–Русија, већ би био отвореног типа и омогућио приступање Кине (трилатерални уговор), што је важно за САД, али и осталих попут Француске и УК, на чему у овом случају инсистира Русија. У том смислу

би САД и Русија били предводници у мултилатерализацији контроле стратешког наоружања тако што би осмислили и поставили оквир будуће контроле којем би се могли прикључити и остали [створили би „архитектуру контроле свог нуклеарног наоружања” (Billingslea 2020)]. Слична намера изражена је и у заједничкој председничкој изјави Путина и Бајдена у јуну 2021. године. Још једном треба нагласити да се говори о новој архитектури контроле *укупног нуклеарног* наоружања, а не само стратешког офанзивног наоружања, што је предмет који регулише садашњи Нови START, а што је од посебног значаја за Русију, јер би изоставило амерички Брзи глобални удар, а укључило руске нестратешке нуклеарне снаге. Ипак, компромис би се огледао у томе што би нови уговор укључивао и значајне резерве нуклеарног наоружања САД, а вероватно би Русија покушала да издејствује и одређена ограничења америчке противракетне одбране.

Кина, међутим, има генерално негативан став према контроли наоружања на начин на који је то решено између САД и Русије, пре свега у погледу транспарентности, строге верификације и, наравно, самог предмета регулисања једног таквог уговора, који би од ње евентуално тражио додатно смањивање већ, по кинеском мишљењу, минималних стратешких и нуклеарних снага. У Стратегији националне одбране Кине из 2019. године (China’s National Defense in the New Era 2019, I) наводи се да су напори ка међународној контроли наоружања и разоружању назадовали уз растуће сигнале трке у наоружању, да неширење оружја за масово уништење остаје „проблематично, као и да је међународни режим неширења компромитован прагматизмом и дуплим стандардима”. Због тога је први циљ САД постао да убеди Кину у добробити контроле наоружања уопште (Richard 2020b). Билингсли (2020) наводи неке од ових добробити: тиме би Кина допринела отклањању сумње по питању својих способности и намера, била би виђена као велика сила, и то она која се одговорно понаша, успоставио би се сличан аранжман као постојећи између САД и Русије који предвиђа „вруће линије”, центре за смањење нуклеарног ризика, транспарентност и мере изградње поверења између две армије. Кина, међутим, позива САД и Русију да као највеће поседнице нуклеарног

наоружања прво оне редукују своје нуклеарне снаге, пре него што позову друге у преговоре о смањењу нуклеарног наоружања, док САД оптужују Кину да одбија да у доброј вери учествује у преговорима о контроли нуклеарног наоружања.

Неки од до сада изношених предуслова за кинеско учествовање у преговорима о контроли стратешког наоружања су: 1. квантитативно смањење броја стратешког наоружања САД и Русије до нивоа који има Кина, 2. умањење улоге коју нуклеарно оружје има у војним и безбедносним стратегијама (једина улога коју оно треба да има је у одвраћању нуклеарног напада), 3. умањење улоге нуклеарног наоружања као статусног симбола суперсиле или велике силе, 4. постизање међународног споразума (а не трилатералног) о ограничавању употребе нуклеарног наоружања, посебно обавезивање на политику „не-прве употребе”, што би, по Кини, олакшало нуклеарно разоружање.

Што се тиче прве тачке, док прихватају однос узајамно осигураног уништења са Русијом, САД теже да одрже диспаратан однос снага са другима. Метју Крониг (2018, 2) наводи да и данас амерички званичници и експерти наводе да је неопходно задржати бројчану супериорност над Кином и даје пример изјава Хилари Клинтон, тадашњег државног секретара САД, као и америчког председника Доналда Трампа. Клинтон је 2010. изјавила „бићемо јачи него ико у свету као што смо увек и били са вишеструко више нуклеарног оружја него што је потребно”, док је Трамп изјавио „ако ће државе да поседују нуклеарке, ми ћемо их имати највише”. Овим и демократска и републиканска администрација САД настоје да покажу да је боље ући у преговоре са САД о контроли стратешког наоружања под њиховим условима, него ићи у трку у наоружању у којој ће САД сигурно победити. С друге стране, стално кинеско потенцирање америчке предности служи и као аргумент Кине да не учествује у контроли и ограничавању свог „малог, али делотворног” нуклеарног арсенала, који се међутим увећава. Генерални директор Сектора за контролу наоружања и разоружање кинеског Министарства спољних послова Фу Конг, на пример, наводи да уколико су САД спремне да смање број нуклеарног наоружања на кинески ниво, Кина би већ следећег дана

учествовала у преговорима, али да САД то неће учинити и да је Кина спремна да разговара о свим питањима стратешке стабилности и смањења нуклеарног ризика у оквиру формата P5 (Сталне чланице Савета безбедности УН) (NI 2020b). Он је, такође, након објављене фотографије Маршала Билингслија са преговора у Бечу око продужетка Новог START-а, на којој се виде кинеске заставице и празна места, написао: „Каква чудна сцена... Срећно са продужетком Новог START-а! Питама се колико НИСКО можете да идете?” (Reif and Bugos 2020c).

Напоре САД и председника Трампа да се Кина укључи у преговоре о контроли стратешког наоружања, а поводом истицања Новог START-а, кинеска страна је сматрала неозбиљним и смишљеним са циљем да САД пронађу изговор за непродужетак овог Уговора пред тада најављен почетак десете Прегледне конференције NPT. Такође, Кина је ово америчко инсистирање видела и као покушај ограничавања само кинеских способности, које би довело до јачања америчке глобалне и регионалне предности, а не као намеру да две државе преговарају са позиција једнакости (Zhao 2020). Кина сматра да две највеће нуклеарне силе носе посебну и примарну одговорност за нуклеарно разоружање, због чега су оне те које прво морају драстично да смање своје нуклеарне арсенале како би омогућиле да им се касније придруже и друге државе у форми мултилатералних преговора о нуклеарном разоружању (*Sputnik International* 2021). У условима када не би више постојао споразум између САД и Русије о смањењу и ограничењу стратешког наоружања и када би оне задржале офанзивно размештање нуклеарних снага, Кина би свакако имала оправдање да увећава своје нуклеарне капацитете, иако би то радила под изговором јачања својих одбрамбених капацитета, тј. способности одмазде или другог удара. Међутим, шта уколико би САД и Русија заиста спустиле ниво нуклеарног наоружања на кинески ниво, а она ипак не буде желела да учествује у преговорима о контроли стратешког наоружања или разоружању?

У погледу положаја нуклеарног наоружања у стратегијама безбедности и одбране, у Стратегији националне одбране из 2019.

године (China's National Defense in the New Era, I) Кина описује стратешко окружење као изузетно компетитивно, при чему: САД воде унилатералну политику и интензивирају трку у наоружању, подривајући тако глобалну стратешку стабилност, НАТО наставља своје ширење и размештање војних снага у Централној и Источној Европи, Русија јача своје нуклеарне и нуклеарне способности и тежи да очува свој стратешки простор и интересе, док Европска унија убрзава своју безбедносну и одбрамбену интеграцију како би постала независнији безбедносни актер. Будући да перципира стратешко окружење као изузетно компетитивно и конфликтно, Кина уместо учешћа у контроли стратешког наоружања под садашњим условима, настоји да задржи корак у војној модернизацији и створи капацитете који ће јој дати довољан степен ефективности одбране и одвраћања, али који ће у исто време бити довољно мали да може да и даље има изговор за неучешће у контроли стратешког или нуклеарног наоружања.

У погледу статуса велике силе, уколико се поседовање нуклеарног наоружања везује за статус велике силе, Кина раздвајањем ова два појма жели да избегне оно за шта је САД оптужују, а то је одговорност за очување стратешке стабилности и нуклеарне непролиферације, тј. Кина би да буде третирана као велика сила, али без учешћа у контроли стратешког наоружања. Амерички изасланик за преговоре око продужетка Новог START-а Билингсли је 9. јуна 2020, позивајући Кину да учествује у преговорима, изјавио: „Постизање статуса велике силе захтева понашање у складу са одговорношћу велике силе. Нема више Великог зида тајновитости над њеном изградњом нуклеарног наоружања”. (Reif and Bugos August 2020).

На крају, Кина је један од највећих заговорника постизања међународног споразума о ограничавању употребе нуклеарног наоружања, посебно политике „не-прве употребе” нуклеарног наоружања. Ипак, као што је већ наговештено, постоје многе дилеме и контроверзе усвајања ове политике, које се пре свега тичу поверења између страна и кредибилитета преузетих обавеза кроз политичке декларације. Такође, уколико би се започели разговори о начелима примене нуклеарног разоружања и обавезивања на политику „не-прве

употребе”, то би такође довело Кину у позицију да мора да преговара, будући да константно истиче важност овог начела. Наравно, за Кину би то било прихватљиво једино у ширем мултилатералном формату, а не у трилатералним преговорима како то САД предлажу. С друге стране, као аргумент за пре свега трилатералну а не мултилатералну контролу стратешког наоружања Билингсли наводи да изградња нуклеарних капацитета Кине у овом моменту представља „много већу претњу него нуклеарни арсенали УК и Француске” (Reif and Bugos August 2020). Оваква аргументација америчког преговарача поткрепљена је и сличним наводима теоретичара попут Арбатова. Он наводи да је Кина једина земља на свету која има економску и техничку способност да спроведе такву надоградњу и модернизацију нуклеарног програма да за 10–15 година достигне САД и Русију. Како Арбатов (2014) наводи, „Због тога је неопходно урачунати кинеске нуклеарне снаге и развојне програме када се преговара било који споразум о ограничењу стратешког наоружања између САД и Русије који би могао да наследи... Нови START. Француска и Уједињено Краљевство су другачији; њихове нуклеарне снаге су смањене, они су прилично транспарентни и предвидљиви, и немају способности или намере да брзо увећају своје нуклеарне снаге у будућности”.

Подстицај за Кину да учествује у преговорима о стратешком наоружању, поред договора око политике „не-прве употребе”, свакако би било преговарање о стратешким одбрамбеним системима, али је мало вероватно да ће САД пристати да преговарају о томе. За сада кинеска позиција према контроли нуклеарног наоружања остаје да САД и Русија својим билатералним договорима треба да воде и имају примарну улогу у фазном процесу смањивања нуклеарног наоружања и све до нивоа који имају остале државе са нуклеарним наоружањем, које би онда и саме биле охрабрене да учествују у даљем процесу смањења све до коначног нуклеарног разоружања. Начелно, Кина се залаже за потпуну забрану и уништење нуклеарног оружја, ограничава раст свог нуклеарног арсенала, не учествује у трци у нуклеарном наоружању, неће прва употребити нуклеарно наоружање у било које време и под било којим околностима, залаже се за постизање

мултилатералног споразума о „не-првој употреби” нуклеарног наоружања и не размешта нуклеарно наоружање ван своје територије (People 2020). За Кину NPT остаје окосница ових процеса, због чега је и бојкотовала преговоре и није потписник Уговора о забрани нуклеарног наоружања из 2017. године, који, као и друге признате државе са нуклеарним наоружањем, види као алтернативу а не допуну NPT-а, иако је константно позивала на постизање правно обавезујућег споразума којим би се забранило нуклеарно оружје. Кина није ратификовала ни Уговор о свеобухватној забрани нуклеарних проба. Поједини аутори, попут Актона (et al. 2021, 49), предлажу да се САД и Кина обавезу на транспарентност поводом својих физионих материјала и на његово ограничавање. Међутим, тешко да би Кина пристала на то будући да би се тиме задржао постојећи, непаритетни однос снага, а то не би допринело значајној мотивацији Кине да учествује у преговорима о контроли стратешког и нуклеарног наоружања.

Розе Готемилер (Bulletin of Atomic Scientists 2021), амерички главни преговарач за Нови START, заступа став да се Кина може ангажовати у разговорима о контроли наоружања бар на три нивоа. Прво, то је повратак или оживљавање Дијалога о стратешкој стабилности између САД и Кине, који се одвијао за време Обаине администрације на више нивоа (војно-војни, ниво подсекретара, затим кабинета, саветника за националну безбедност, па и самих председника). Саветник за националну безбедност председника САД Бајдена Џејк Саливен (Brunnstrom 2021) је, на пример, навео да су председници Бајден и Си (Xi Jinping) на виртуелном самиту одржаном средином новембра 2021. говорили о могућности одржавања разговора о контроли наоружања и о наставку дијалога о стратешкој стабилности, наглашавајући да овај дијалог није на истом нивоу зрелости као онај са Русијом, али да се разматрају правци за кретање напред. Други оквир могућег ангажовања Кине, по Готемилер, јесте америчка Иницијатива за стварање свеобухватног окружења за спровођење нуклеарног разоружања (CEND), за коју су се Кинези изјаснили позитивно. На крају, ту је оквир P5, који је активиран од 2009. и у коме државе са

нуклеарним наоружањем активно учествују (последњи састанак одржан је 3. јануара 2022. године). На његовој агенди би, по мишљењу Кине, требало да се нађу сва она питања која нарушавају поверење, као и мере за избегавање нуклеарног сукоба између држава чланица овог процеса – питање нуклеарних доктрина, ракета, милитаризације свемира, употребе сајбер простора и вештачке интелигенције (Kong 2021). Ипак, мора се нагласити да ниједан од ових оквира не предвиђа уговорни однос и оквир контроле наоружања који би подразумевао конкретна смањења нуклеарног наоружања свих држава чланица ових иницијатива и посебно не уз верификационе мере попут инспекција на терену, а што предвиђају билатерални споразуми о контроли стратешког наоружања између САД и Русије.

На крају, може се закључити да непостојање намере САД и Русије да даље редукују своје стратешке снаге и умање улогу нуклеарног наоружања у својим одбрамбеним стратегијама, непостојање сагласности око тога ко све треба да буде укључен у будуће преговоре о контроли наоружања и кинеско генерално неповерење у транспарентност и делотворност контроле наоружања, утичу на то да Кина и у наредном периоду остане ван било ког вида контроле стратешког и другог нуклеарног наоружања. Кина ће свакако и у наредном периоду наставити да инсистира на даљем смањењу нуклеарних арсенала САД и Русије, иако сама неће бити део контроле стратешког или нуклеарног наоружања. С друге стране, константно кинеско одбијање да учествује у преговорима о контроли стратешког наоружања може изазвати сумње у погледу њених намера и способности и водити даљем заштравању односа у источној Азији и на Пацифику.

2. Могућности укључивања Француске и Уједињеног Краљевства у контролу стратешког наоружања

2.1. Стратешке способности Француске и Уједињеног Краљевства и питање транспарентности

Политика употребе нуклеарног наоружања Француске и УК остаје „калкулисана неизвесност” и противљење усвајању политике „не-прве употребе”, како у својим националним оквирима, тако и у односу на САД и генерално НАТО. Француски естаблишмент противи се оваквој опцији за САД и НАТО, верујући да би то ослабило нуклеарно одвраћање, послало погрешне сигнале и пријатељима и противницима, те створило притиске да се и сама француска политика промени у том правцу (SWP 2021). Такође, и Влада УК противи се усвајању овакве политике од стране САД, јер би то охрабрило Русију, ослабило кохезију НАТО-а по питању нуклеарне политике и стратегије и извршило утицај на саму Британију да промени своју политику стратешке неизвесности (SWP 2021). Због тога и једна и друга земља остају намерно нејасне по питању тога када би, како и у којој мери разматрале употребу нуклеарног наоружања.

Нуклеарно наоружање има кључну улогу у безбедносним стратегијама и Француске и Британије, и поред генерално гласних гласова, посебно унутар грађанског друштва у УК, да се смањи улога нуклеарног наоружања. Према садашњим стратегијским оквирима УК би употребило нуклеарно наоружање у екстремним околностима самоодбране, укључујући и одбрану НАТО савезника, а Француска у случајевима агресије против њених виталних интереса, која год средства да су употребљена (Tertrais 2007, 6). Ни Француска ни УК не би употребили или претили употребом овог наоружања против било које државе која не поседује нуклеарно наоружање, али задржавају политику „калкулисане неизвесности” уколико би се против њих и њихових савезника употребило било које од оружја за масовно уништење (Xiaobing and Ritchie 2012, 21). Поред тога, британски Преглед безбедности, одбране, развоја и спољне политике (Global

Britain 2021, 77) наводи да Британија задржава право да употреби нуклеарно наоружање ако будуће претње оружјем за масовно уништење – хемијског, биолошког, али и технологија у развоју које могу имати ефекат сличан ефекту који би проузроковала употреба овог наоружања – то буду захтевале.

С обзиром на постојећи модел стратешке стабилности и једна и друга држава кроз политичко обавезивање, али не и правно, изражавају приврженост поседовању минималних кредибилних нуклеарних способности неопходних за ефективно одвраћање и националну и колективну одбрану предвиђену чланом 5 Северноатлантског уговора, а у складу са стратегијским окружењем и проценом претњи (Teutates Treaty 2010, Preamble). Како процена претњи и перцепција стратешког окружења утиче на повећање нуклеарних капацитета показало се, између осталог, и у новој британској одлуци да одустане од планираног даљег унилатералног смањења својих нуклеарних капацитета на 180 нуклеарних бојевих глава до средине двадесетих година и горњу границу постави на 260, као и да смањи степен транспарентности о својим нуклеарним снагама (Global Britain 2021, 76-77, Reif and Bugos 2021a). Као главне промене у стратешком окружењу које су довеле до овакве одлуке наводи се одржавање ефективности и кредибилности њихових снага одвраћања и другог удара у условима све већег заостравања односа са Русијом, развоја нових врста руског стратешког наоружања и, како је то навео британски министар одбране Бен Валас (*Ben Wallace*), размештања шире и модернизоване противбалистичке одбране око Москве (*BBC* 2021). Помињање противбалистичке одбране око Москве као разлога за повећање горње границе британских нуклеарних снага може указивати на то да у НАТО калкулацијама употребе нуклеарног наоружања и таргетирања и даље важи такозвани „Московски критеријум”, по коме је током Хладног рата британско нуклеарно наоружање циљало Москву. Ипак, не сме се занемарити ни развој британске спољне политике након „Брегзита”, која се заснива на већој глобалној ангажованости и улози Велике Британије као велике силе, али и одржавање паритета са Француском и Кином у броју нуклеарних

бојевих глава. Имајући у виду велику зависност УК од САД у погледу одржавања нуклеарног арсенала и генерално нуклеарне политике, амерички модернизацијски планови и развој додатних опција нуклеарног наоружања свакако су имали удела у британској калкулацији будућих нуклеарних способности. По питању смањивања степена транспарентности о својим нуклеарним снагама одлука Британије се може посматрати и у контексту све заостренијих односа са Кином. Ова одлука у ствари није новина, већ представља повратак Британије стратегијама из деведесетих година прошлог века, по којима је задржавање степена неизвесности у погледу тачног одређивања снага неопходан елемент кредибилног одвраћања (UK Strategic Defence Review 1998, Point 15). Слично као и у случају Кине, овај приступ се може назвати контингентном транспарентношћу, по којој држава са минималним нуклеарним снагама неопходним за одвраћање и одбрану не може имати исти степен транспарентности поводом својих нуклеарних снага као државе са значајно већим нуклеарним арсеналима. По овој логици, што је нижи степен снага, нижи је и степен транспарентности поводом њих и њихове могуће употребе. Овакав приступ отвара посебно питање верификације ових снага, због чега су све три државе (Кина, УК и Француска) мање склоне да прихвате учешће у контроли стратешког наоружања по узору на билатералну уговорну контролу САД и Русије, а посебно не верификацијске мере попут инспекција на терену.

Однос према САД у погледу своје безбедносне и одбрамбене политике, укључујући и развој нуклеарног наоружања и политику његове употребе, главна су разлика између УК и Француске. Британске нуклеарне снаге се у појединим случајевима описују као „међузависне” (Heuser 1997, 63) или чак „зависне” до те мере да без подршке САД УК не би могло да одржи своје нуклеарне способности (Ritchie 2012, 92-93). САД и УК сарађују у области нуклеарног наоружања на основу Споразума о узајамној одбрани из 1958, а који је до сада више пута обнављан и по последњој обнови биће на снази до 2024. године. Такође, ове две земље сарађују и на основу Споразума о продаји *Polaris* ракета из 1963. и Уговора о трговинској сарадњи у области одбране из 2007.

године. Две земље остварују значајну сарадњу у свим елементима нуклеарних снага [програм развоја и замене нуклеарних бојевих глава (посебно је контроверзно питање израде нових бојевих глава W93), продужетак животног века британских балистичких ракета које се лансирају са стратешких подморница (*Trident II D-5 (LE/LE2)*), заједничка производња нове класе подморница *Columbia* и *Dreadnought* (чије се увођење у службу очекује почетком тридесетих година) и очување заједничких залиха нуклеарног наоружања које се налазе у САД]. Влада УК ипак тврди да задржава „пуну оперативну независност” по питању својих нуклеарних снага (*National Security Strategy and Strategic Defence Review 2015*, 35). Поред значајне увезаности нуклеарних политика и способности УК и САД, британске нуклеарне снаге су званично посвећене НАТО нуклеарном одвраћању на основу Споразума из Насауа из 1962. године. По овом споразуму британске нуклеарне снаге ће бити додељене НАТО-у и усмерене у складу са НАТО плановима, осим у случајевима када британска влада буде сматрала да су угрожени британски врховни национални интереси (наведено према: Xiaobing and Ritchie 2012, 25-26).

За разлику од Британије, Француска је одувек желела већу независност у односу на Вашингтон и Москву, и чак једнакост са њима, те пре свега била је револтирана неједнаким третманом унутар НАТО. Поред тога некадашњи француски председник Де Гол (*Charles de Gaulle*) није желео да Француска у својој одбрани у потпуности зависи од Англосаксонаца и тежила је развоју стратешке аутономије (*Tertrais 2009*, 5-6). Она је одржала пуну независност у погледу основних елемената неопходних за одржавање кредибилних нуклеарних снага – бојевих глава, ракета, лансера и платформи – и одлучила да се не може суштински ослањати на САД у остваривању својих националних интереса. Такође, САД нису у почетку подржавале развој француских нуклеарних снага, иако су Совјети француски нуклеарни тест из 1960. године посматрали као тестирање америчког и британског нуклеарног наоружања (*Luthi 2016*, 122). Будући да је тежила позицији једнакости или бар третирању на једнаким основама, Француска је од почетка развијала тријадну нуклеарних снага, укључујући стратешко и

нестратешко наоружање (Granholm and Rudqvist 2018, 40), али је, имајући у виду окончање Хладног рата, 1996. године елиминисала копнене интерконтиненталне балистичке ракете и задржала нуклеарну дијаду. Поред тога Француска не учествује у НАТО нуклеарном планирању, иако са овом организацијом блиско координира своју политику, способности и распоред снага. Француски председник Емануел Макрон (Emmanuel Macron) (2020) је, на пример, у свом говору о статусу француских нуклеарних снага и одвраћања навео да Француска није узела учешћа у механизмима нуклеарног планирања НАТО-а и да то неће учинити ни у будућности, али да ће наставити да доприноси дискусијама на политичком нивоу усмереним ка јачању његове нуклеарне културе.

Француска и УК даље наглашавају своју приврженост одржавању минималних нуклеарних снага и никада нису биле део преговора о контроли и смањењу стратешких снага, већ су своје нуклеарне снаге смањивале унилатералним мерама у условима кооперативнијег стратешког окружења деведесетих година. Према подацима из јануара 2022, УК поседује укупно 225 нуклеарних бојевих глава, а Француска 290, што их ставља на четврто и пето место, иза Русије, САД и Кине (АСА 2022). Обе државе имају распоред нуклеарних снага константног одвраћања на мору, по којем, у случају Британије, је сво односно огромна већина нуклеарног наоружања, у случају Француске, смештена на по четири стратешке подморнице, од којих бар једна врши константно патролирање. Француска настоји да до 2035. године замени све своје кључне нуклеарне системе (NATO Parliamentary Assembly 2021, 23). Она је инсталирала нове SLBMs у фебруару 2021, покренула програм допуне и коначне замене постојеће *Le Triomphant* класе SSBN новом класом *SNLE 3G* (прва би ушла у употребу до 2035. године), у потпуности заменила своју ваздушну компоненту тријаде (*Mirage 2000N* су наследили нови *Rafale B* бомбардери), развија четврту генерацију ракета ваздух-земља са нуклеарним наоружањем, која би стекла почетну оперативну способност 2035. године и увећава своју нуклеарну спремност кроз регуларне вежбе својих поморских и ваздушних нуклеарних снага (NATO Parliamentary Assembly 2021, 23).

Поред сличности и разлика које постоје у домену нуклеарног наоружања, Француска и УК остварују значајну узајамну сарадњу и посвећене су узајамној одбрани. Ова сарадња и узајамна одбрана учвршћене су кроз билатералне уговоре као и чланство у НАТО-у. Након формирања Европске уније почетком деведесетих година прошлог века две државе успоставиле су Заједничку комисију о нуклеарној политици и доктрини и своју безбедносну и одбрамбену сарадњу даље формализовале 2010. кроз споразуме потписане у кући Ланкастер у Лондону – Уговор о одбрамбеној и безбедносној сарадњи (Treaty on UK-France Cooperation 2010) и Уговор који се односи на заједничке радиографске/хидродинамичне објекте, назван још и уговор „Теутатес”. Циљ ових уговора је да стране побољшају поузданост и сигурност својих нуклеарних способности кроз дељење трошкова, материјала и опреме и изградњу заједничких објеката у којима ће омогућити боље одржавање британског и француског нуклеарног наоружања и залиха, приступ тржиштима две стране у области одбране, борбу против тероризма, који би укључивао употребу нуклеарног или радиолошког наоружања, као и стварање и одржавање базе научника способних за стварање и одржавање нуклеарног наоружања. Заједнички објекти за одржавање нуклеарних капацитета у наредних 50 година су заједнички објекат за радиографско/хидродинамично тестирање нуклеарног наоружања у лабораторијским условима назван *Expérimentations de Physique Utilisant la Radiographie Eclair* (EPURE), који се налази на локацији у поседу Сектора за војну примену Француске комисије за алтернативне енергије и атомску енергију (*Direction des Applications Militaires – DAM du Commissariat à l'énergie atomique et aux énergies alternatives – CEA*) у Валдуку у Француској и заједнички Технолошко-развојни центар лоциран у Постројењу за атомско оружје (*Atomic Weapons Establishment – AWE*) у Алдермастону у УК задужен за развој и конструкцију инструмената мерења (Teutates Treaty 2010, члан 1.2). И поред изградње ових заједничких објеката, дељења материјала и опреме и појединих заједничких тимова, важно је напоменути да постоје одвојени делови постројења намењени припреми експеримената једне или друге стране и да се прикупљени подаци из експеримената не деле,

како би се очувала независност и суверенитет француских и британских нуклеарних способности (Teutates 2022).

Према наводима британске владе сви циљеви предвиђени уговорима из Лондона су испуњени, укључујући изградњу заједничког нуклеарног постројења, појачану сарадњу око носача авиона, развој комплексних оружаних система и успостављање Комбинованих здружених експедиционих снага које су достигле пуну оперативну способност у новембру 2020. године (Brader 2021). Ипак, слично оценама константног обнављања Уговора о узајамној одбрани између САД и УК, склапање француско-британских уговора 2010. активистима и организацијама, па и државама, промотерима нуклеарног разоружања указује на то да ове две државе са нуклеарним наоружањем немају намеру да бар у наредних педесет година, на колико су ови уговори потписани, приступе озбиљнијем процесу нуклеарног разоружања у складу са чланом VI NPT-а (Bazley 2011). Штавише, имајући у виду развој заједничких објеката, изражава се и страх од обнављања нуклеарног тестирања, супротно одредбама СТВТ-а (Bazley 2011). Ипак, званични Лондон и Париз константно истичу да су заједнички француско-британски објекти изграђени и функционишу у потпуности у складу са СТВТ-ом, будући да се у њима не спровode никакви тестови који укључују експлозије нуклеарног наоружања или било коју другу нуклеарну експлозију (Teutates 2022).

2.2. Предуслови укључивања Француске и Уједињеног Краљевства у контролу стратешког наоружања

У досадашњим преговорима о контроли стратешког наоружања између САД и СССР-а, а касније Русије, совјетски захтеви за укључивањем Француске и УК, као дела НАТО-а, били су константни, а посебно истицани када су САД предлагале укључивање Кине. Такође, преговори око предужетка Новог START-а током 2019. и 2020. године указали су да се овакав тренд наставља. Из изјава званичника, докумената, унилатералних изјава уз уговоре и самих уговора о

контроли стратешког наоружања могу се донети закључци о предусловима мултилатерализације контроле стратешког наоружања и посебним условима које у том циљу постављају како САД и Русија, тако и Француска и УК. Имајући у виду стално истицање да након Новог START-а мора да уследи мултилатерализација контроле стратешког наоружања, ово питање је, слично разматрању укључивања Кине, посебно важно.

2.2.1. Чланство у НАТО-у и ставови САД као фактори утицаја на француско и британско учешће у контроли стратешког наоружања

Чланство Француске и УК у НАТО, као и међузависни или чак зависни карактер британских нуклеарних снага од САД, представљају значајне ограничавајуће факторе њиховог учешћа у контроли стратешког наоружања. Током преговора о контроли стратешког наоружања између САД и СССР/Русије, како у хладноратовском, тако и у постхладноратовском периоду, стране су желеле да у систем контроле уведу и перципиране могуће противничке стране или и оне које могу утицати на ефективност и кредибилитет стратешког одвраћања САД и СССР/Русије. Имајући у виду тадашњи карактер комунистичке претње и перцепцију претње, за САД је то била Кина, док су за СССР/Русију то биле француске и британске стратешке снаге, будући да би оне у случају сукоба биле усмерене против Русије. Током 2020. године и разговора о продужетку Новог START-а Трампова администрација је захтевала укључивање Кине у ове преговоре како би се обуздала модернизација и увећање кинеског нуклеарног арсенала у условима све оштрије конфронтације у региону Пацифика. Руски одговор је био да докле год САД желе да изађу изван традиционалног оквира руско-америчке контроле стратешког наоружања кроз укључивање Кине, руски приоритет је да се УК и Француска, као најближи амерички савезници у оквиру НАТО-а, укључе у овај процес (TASS 2020). Ипак, САД и НАТО позиција су по овом питању такве да захтевају укључивање једино Кине, уз искључивање Француске и УК

из било ког споразума који се тиче контроле стратешког наоружања (RT 2020a; NATO 2021b). Као главни разлог углавном се наводи то да Кина увећава своје стратешке снаге на нетранспарентан и прикривен начин, док УК и Француска то не чине и немају капацитет да крену у паритет са САД и Русијом.

Док су британске нуклеарне снаге посвећене НАТО-у од Споразума из Насау из 1962. године, Француска иако не учествује у НАТО нуклеарном планирању чланица је Савеза и обавезана је његовом колективном одбраном. То значи да би у случају напада неку од држава чланица НАТО-а и француске и британске снаге могле бити једнако ангазоване. Логика држања британских и француских снага ван контроле наоружања јесте одржавање одређеног степена неизвесности поводом њихове употребе, као и компликовање процеса одлучивања противника о могућем нападу (NATO 2021b).

Постојање француских и британских стратешких нуклеарних снага је за Совјете, а касније и Русе, створило неколико дилема. Прва се односи на одређивање паритета снага са којима совјетске/руске снаге треба да се равнају (САД или НАТО). Друга се односи на улогу коју Британија и Француска могу имати у могућем заобилажењу америчких обавеза о ограничењима преузетих споразумима о контроли наоружања и трећа на природу британских и француских нуклеарних снага. Совјети су током Хладног рата покушавали да разреше ове дилеме кроз: а) укључивање француских и британских стратешких снага као дела снага САД које би онда представљале јединствени субјекат за успостављање паритета и б) одржавање одвојених билатералних преговора са УК, односно Француском (Schoereder 1987, 26). У оба ова случаја Совјети су били неуспешни, те су могли да рачунају једино на: а) давање унилатералних изјава поводом важности укључивања британских и француских нуклеарних снага у контролу наоружања, независно или као дела снага САД, б) обавезивање САД кроз одредбе уговора да неће вршити додатни трансфер стратешког наоружања савезницима у Европи и в) предузимање политичких обавеза Француске и УК да ће одржавати минималне стратешке снаге.

У погледу субјекта паритета и првог покушаја да Совјети укључе британске и француске снаге у контролу стратешког наоружања издвајају се преговори око споразума о ограничењу стратешког наоружања SALT I из 1972. године. Тада је СССР у својој унилатералној изјави (SALT I 1972, Unilateral Statements) навео да уколико током трајања SALT I уговора НАТО савезници САД повећају број својих модерних подморница тако да он премаши број оперативних и подморница које се конструишу на дан потписивања Уговора, СССР ће имати право на одговарајуће повећање броја својих подморница. САД, међутим, нису прихватиле валидност ове совјетске изјаве. Такође, руске дилеме и покушаји да остваре паритет у снагама не само са САД већ са САД плус Француска и УК, појавили су се и током преговора око Уговора о ракетама средњег и краћег домета (INF), када је 1982. године СССР предложио да се француске и британске стратешке снаге укључе у америчка ограничења. И овај предлог су САД одбиле, уз навођење да су британске и француске снаге независне и да неће бити део било какве контроле наоружања (FAS, INF Chronology).

Што се тиче могућности заобилажења обавеза преузетих уговорима о контроли стратешког наоружања од САД, Совјети су се плашили да би САД могле да се претварају или привидно испуњавају уговорне обавезе, док би у реалности део својих снага могле пребацити на територију НАТО савезница, пре свега УК. Због тога су Совјети инсистирали на уношењу забране оваквих трансфера у Уговор о ограничењу стратешких снага, па тако члан XII SALT II уговора (који никад није ступио на снагу, али су га се стране придржавале) гласи: „у циљу осигурања важења и делотворности овог Уговора, свака страна предузима обавезу да не заобилази одредбе Уговора кроз било коју другу државу или државе, или на било који други начин”. Такође, Прва усаглашена изјава у вези са чланом XVI START-а I наводила је да су стране сагласне да не врше трансфер стратешког офанзивног наоружања које је предмет Уговора трећим странама. САД су поводом овог питања 29. јула 1991. издале и саопштење да оне имају овакав вид сарадње једино са УК, као и да овим британским „независним снагама

одвраћања” придају велики значај „у одржавању светског мира” (START I 1991, First Agreed Statement).

Коначно, трећа дилема Совјета о природи француских и британских нуклеарних снага полазила је од саме дефиниције „стратешког.” За Совјете је сваки систем који може да досегне до стратешких снага САД и/или СССР-а и утиче на њихову делотворност био стратешки и требало је да буде укључен у преговоре о контроли стратешког наоружања. То би, међутим, за последицу имало искључивање совјетског нестратешког наоружања које може да погоди циљеве на територији НАТО савезника у Европи, али не и САД, и укључивало британске и француске стратешке снаге које могу да погоде стратешке снаге на совјетској територији (Schroeder 1987, 25). Ипак, оваква дефиниција „стратешког” није усвојена, већ само она која се односи на домет балистичких ракета, при чему су оне са интерконтиненталним дометом постале кључна одредница за дефинисање стратешког наоружања као предмета контроле [(домети који превазилазе најкраћу дистанцу између североисточне границе континенталних САД и северозападне границе континенталног СССР-а, што је око 5.500 км и дуже (SALT I 1972, Agreed Statements)].

Став Сједињених Држава и њихових НАТО савезника увек је био да треба задржати француске и британске нуклеарне снаге независним и искљученим из било каквих преговора САД и Совјетског Савеза/Русије о контроли наоружања (Lebovic 2013, 151; Gottemoeller 2019). Осамдесетих година прошлог века један од америчких критеријума за закључење INF уговора, са којим су се савезници сложили, био је „искључивање снага нуклеарног одвраћања трећих земаља (тј. УК и Француске) из било каквог (нагласак додат) споразума” (FAS, INF Chronology). Сер Лоренс Фридман (2009, 46) такође је приметио да је „увек постојала јасна решеност да се британске нуклеарне снаге заштите од контроле наоружања”. Током дебате о продужетку Новог START-а 2020. године специјални изасланик САД Маршал Билингсли потврдио је овај став рекавши да „када се говори о будућем споразуму, требало би да имамо на уму трипартитни споразум” и додао да ће „Вашингтон задржати Велику Британију и

Француску ван споразума, јер ниједна од њих активно не развија или размешта нуклеарно наоружање у истој мери као Кина (RT 2020b).

Неслагање између САД и Русије око актера који би требало да се укључе у контролу стратешког наоружања резултирало је наставком билатералног формата контроле стратешког наоружања и политичким обавезама других држава са стратешким наоружањем да одрже минималне нуклеарне снаге. Током закључења START-а 1991. године министар спољних послова Уједињеног Краљевства Даглас Хурд (*Douglas Hurd*) је, на пример, морао да да изјаву да ће британске стратешке снаге остати минималне и ни на који начин упоредиве са снагама САД и СССР-а (START I 1991, Other Statements). Такође, током посете Лондону 1992. руски председник Борис Јељцин позвао је Британију, Кину и Француску да укључе своје нуклеарне снаге у међународне преговоре о разоружању. Ове државе се, међутим, нису сложиле са тим предлогом због великог диспаритета у броју нуклеарних бојевих глава у односу на САД и Русију (*Tampa Bay Times* 2005). Поново суочен са немогућношћу да их директно укључи у контролу стратешког наоружања, руски председник је тада прихватио захтеве Велике Британије да се не истиче питање британског учешћа у међународним преговорима и навео да су британске снаге знатно мање од руских и да то питање стога „није вредно разговора” (наведено према: Freedman 2009, 46). Поред изјава званичника, британски и француски стратешки безбедносни и одбрамбени документи стално понављају посвећеност „минималном одвраћању” (УК) и „строго довољним” нуклеарним снагама (Француска). Одржавање минималне величине британских и француских стратешких снага, које су на нивоу значајне разлике у поређењу са америчким и руским стратешким арсеналом, било је од највеће важности за руско прихватање њиховог искључења из контроле стратешког наоружања.

Није, међутим, само близак однос са САД и савезништво у оквиру НАТО-а разлог за британско и француско неучествовање у контроли стратешког наоружања. Чак и у случају кад би САД пристале на њихово укључивање у контролу стратешког наоружања, УК и Француска би наводиле разлоге своје националне безбедности и перцепције претњи,

као и непостојања потребног паритета у стратешким снагама да би ефективно и на једнаким основама учествовале у преговорима о контроли стратешког наоружања са САД и Русијом. Због тога ове државе позивају најпре САД и Русију као два највећа поседника стратешког и нуклеарног наоружања на даљу редукцију својих арсенала до нивоа који и оне саме поседују (у овом моменту између 200–300 нуклеарних бојевих глава), па тек онда укључивање у разговоре који би могли водити општем нуклеарном разоружању.

2.2.2. Паритет снага и преговарање на једнаким основама

Чак и да САД и Русија постигну сагласност око тога да УК и Француска треба да буду део преговора и уговора о контроли стратешког наоружања, ове две земље, исто као и Кина, наводе додатне услове за такав исход. Један од најчешће навођених код све три стране је тај да је за мултилатерализацију контроле стратешког и нуклеарног наоружања неопходно најпре да две земље са највећим стратешким арсеналом – САД и Русија – смање своје снаге до нивоа ове три државе, а да се затим може разговарати о даљим смањењима, до нуклеарног разоружања (Macron 2020; Hitchens 2019; Beckett 2007). Ипак, поставља се питање да ли би чак и у том случају Француска и УК постале део контроле стратешког наоружања, будући да оно представља окосницу њихове одбрамбене политике и да, у крајњој инстанци, зависи пре свега од перцепције стратешког окружења и претњи. У стратегијским документима УК се, на пример, наводило да потребе одвраћања УК не зависе од величине нуклеарних арсенала других држава, већ од минимума неопходног за одвраћање било које претње по британске виталне интересе (UK Strategic Defence Review 1998, 24). Такође, бројни француски лидери наводили су да француски нуклеарни арсенал не зависи од величине нуклеарних арсенала других (Tertrais 2009, 15). Француска, такође, по речима председника Макрона (2020), не би потписала било какав споразум који би је лишио нуклеарног наоружања докле год га друге државе поседују, укључујући признату петорку, али и остале државе које поседују нуклеарно оружје.

Поред овог узимања у обзир квантитативног односа, као и процене претњи и стратешког окружења, поседовање нуклеарног наоружања неретко је и симбол статуса, где поседници овог наоружања теже да имају посебан статус у међународним односима. Преговарање са позиција једнакости један је од показатеља уважавања снаге, мишљења и интереса друге стране. Стога Француска посебно инсистира на томе да би ушла у преговоре о контроли стратешког и нуклеарног наоружања само на једнаким основама, а не у условима велике диспропорције снага, где би оквире уговора успоставиле или диктирале две силе са највећим нуклеарним арсеналима. На то се, на пример, позвао и француски председник Де Гол приликом одбијања да Француска приступи NPT-у 1968. године. Он је тада навео да САД и СССР нису на адекватан начин консултовале Француску када је уговор испеговаран (наведено према: *The New York Times* 1991).

Ипак, како су САД и Русија навеле током разговора о продужетку Новог START-а, мултилатерализација преговора о контроли стратешког наоружања биће неопходна. Даље хипотетичке редукације америчких и руских нуклеарних бојевих глава, са садашњих 1.550 размештених, по речима руског заменика министра спољних послова Рјабкова биће могуће једино уколико се нуклеарни арсенали и других држава узму у обзир (*TASS* 2020). Модел стратешке стабилности који сада важи не излази у сусрет француским и британским условима за учешће у преговорима о контроли стратешког наоружања на основама било квантитативне, било преговарачке једнакости, али захтева од њих одржавање минималних нуклеарних снага.

2.2.3. Формирање стратешког окружења које ће погодовати мултилатерализацији контроле стратешког наоружања

Француска и Британија су чврсто при ставу да карактер стратешког окружења утиче на њихов став о редукацији стратешког наоружања и могућности учешћа у контроли наоружања будући да поседују минималне нуклеарне снаге које су окосница њиховог одвраћања и одбрамбених стратегија. Како треба да изгледа стратешко окружење

које би погодновало укључивању Француске и УК у преговоре о контроли стратешког наоружања?

Овакво „сигурно” окружење требало би да укључује минимум четири карактеристике. Прво, оживљавање равнотеже конвенционалних снага у Европи, будући да се нуклеарно наоружање управо види као инструмент уравнотеживања конвенционално надмоћније стране. Друго, требало би да дође до заустављања пролиферације и потпуне елиминације другог оружја за масовно уништење и средстава њиховог ношења, будући да садашње стратегије и УК и Француске предвиђају могућност употребе нуклеарног оружја у случају употребе било ког оружја за масовно уништење против њих, као и искорењивања тероризма спонзорисаног од појединих држава. Треће, ограничавање противбалистичке одбране у Европи, која би дозволила ефективност редукованог броја стратешких снага Француске или УК. На крају, сви пројектили тактичког, краћег и средњег домета морали би бити елиминисани из Европе, будући да француске и британске стратешке снаге представљају и могући одговор или одвраћање против употребе ове врсте наоружања у Европи, на пример руског.

Француска је услове попут смањивања неравнотеже у конвенционалном наоружању у Европи, уз уништавање хемијског и биолошког оружја на глобалном нивоу, као и окончање трке у офанзивно-дефанзивном наоружању кроз ограничавање противракетне одбране (против балистичких ракета), предлагала још 1983. године (Tertrais 2009, 12). Противракетна одбрана била је често камен спотицања у политикама и стратегијама између САД и европских савезника. Стратешка одбрамбена иницијатива председника САД Регана није била добро прихваћена у Европи, па ни од Француске и УК, пре свега зато што је могла подстаћи развој исте такве одбране Совјетског Савеза, што би затим умањило капацитете одвраћања и одбране британских и француских стратешких снага. Слично томе, амерички предлози за успостављање националне противракетне одбране након 2000. године и иступање САД из АВМ уговора изазвали су негодовање америчких савезника у Европи (Mawdsley 2014, 107). Француска је наводила да би достизање евентуалне нерањивости САД или Русије подрило стратешку

стабилност и одвраћање и да би она била вољна да учествује у контроли стратешког наоружања само у условима постојања ограничења стратешке одбране (Dietl 2018, 42). Са крајем Хладног рата, и посебно борбом против тероризма, јављао се и услов попут непролиферације оружја за масовно уништење и средстава њиховог ношења, као и елиминације спонзорисаног тероризма од стране држава, што је пре свега везано за ситуацију и земље Блиског истока (Tertrais 2009, 3; National Security Strategy and Strategic Defence and Security Review 2015, тачка 4.64). Данас НАТО чланице тврде да противракетна одбрана и нуклеарно оружје имају комплементарну улогу у одвраћању (NATO Communiqué 2021), а чланице НАТО-а дају своје националне доприносе успостављеној НАТО противракетној одбрани, укључујући и делове америчког противракетног система у Европи и НАТО команду и контролу противракетне одбране. За ову противракетну одбрану и САД и НАТО тврде да је усмерена против „растуће претње од пролиферације балистичких ракета”, а не Русије, и да не може умањити руско стратешко одвраћање, будући да није способна против руских стратешких снага и не постоји намера да се она редизајнира за ту намену (NATO Communiqué 2021).

Што се тиче напретка у погледу ограничавања нестратешког наоружања, ово питање је неколико пута покретано током преговора о контроли стратешког наоружања. Међутим, оно се не може решавати независно од решавања питања британског и француског стратешког наоружања и свеукупне безбедности у Европи. INF уговор је био једини споразум из којег је амерички председник Трамп повукао САД уз подршку савезника из НАТО-а, иако су у почетку савезници покушали да га спасу вршећи притисак на Русију да испоштује његове одредбе о неразмештању ових снага (NATO 2019). Имајући у виду такозвану ракетну кризу осамдесетих година прошлог века, Европљани су се плашили да би Европа поново могла да постане бојно поље између САД и Русије и место њихове поновне трке у наоружању и конфронтације (Borger and Roth 2018). Током 2020. године француски председник Макрон позвао је на јаче европско учешће у преговорима о INF системима (RFI 2019). Међутим, важно је подвући да је француски

председник Макрон говорио само о INF уговору, али не и евентуалном учешћу у контроли стратешког наоружања, што значи да би француске снаге опет остале ван уговорне контроле наоружања. Заједно са НАТО савезницима и Француска и Уједињено Краљевство подржавају једино трилатерализацију контроле стратешког наоружања, као и америчко-руске преговоре који би додатно ограничили сво нуклеарно наоружање укључујући тактичко и оно краћег и средњег домета у Европи.

Пети део

**ОСТАЛЕ ДРЖАВЕ (НЕЧЛАНИЦЕ НРТ)
СА НУКЛЕАРНИМ НАОРУЖАЊЕМ
И СТРАТЕШКА СТАБИЛНОСТ САД
И РУСИЈЕ**

ИНДИЈА

ПОЛИТИКА УПОТРЕБЕ НУКЛЕАРНОГ НАОРУЖАЊА

(SIPRI Yearbook 2022, 391)

Индија званично наводи да усваја политику „не-прве употребе” нуклеарног наоружања, што значи да би нуклеарно оружје било употребљено само као одмазда против нуклеарног удара на територију Индије или индијске снаге било где да се налазе. Ипак, Индија предвиђа и могућност употребе нуклеарног оружја и у случају напада биолошким и хемијским наоружањем на територију Индије или њене снаге било где да се налазе, што доводи у питање посвећеност политици „не-прве употребе”. Индија наводи посвећеност одржавању минималних кредибилних нуклеарних снага способних за одвраћање и ефективну одмазду у случају да одвраћање не успе. Ипак, значајан степен модернизације и увећања индијских нуклеарних способности изазива сумњу у карактер индијске нуклеарне доктрине поводом одржавања минималних нуклеарних снага и дефанзивног карактера употребе нуклеарног наоружања.

НУКЛЕАРНЕ СПОСОБНОСТИ

(SIPRI Yearbook 2022, 392)

Нуклеарне бојеве главе (укупно): 160

Нуклеарне бојеве главе за оперативну употребу: 128

Остале ускладиштене нуклеарне бојеве главе: 32

Копнене балистичке ракете кратког и средњег домета: 64 (ICBMs у фази развоја)

SSBNs: 2 (уз развој додатне од две до четири)

SLBMs (домета испод 5.500 км): до 24

Тешки бомбардери са нуклеарном улогом: 32 *Mirage 2000H* и 16 *Jaguar IS* (48 размештених нуклеарних бојевих глава)

ПАКИСТАН

ПОЛИТИКА УПОТРЕБЕ НУКЛЕАРНОГ НАОРУЖАЊА (SIPRI Yearbook 2022, 399)

Пакистан не усваја политику „не-прве употребе” пре свега због своје политике употребе нуклеарног наоружања која у свом фокусу има Индију, њену доктрину употребе оружаних снага и значајне капацитете конвенционалног наоружања. Пакистан спроводи такозвану доктрину одвраћања „пуним спектром” и у складу са тим развија бројне нуклеарне способности, укључујући и тактичко нуклеарно наоружање.

НУКЛЕАРНЕ СПОСОБНОСТИ (SIPRI Yearbook 2022, 400)

Нуклеарне бојеве главе (укупно): 165

Нуклеарне бојеве главе за оперативну употребу: 154

Нуклеарне бојеве главе (резерва): 11

Копнене балистичке ракете кратког и средњег домета: око 100

SLCM: у фази развоја

Подморнице на електрични погон: класа *Hashmat* (наручио осам класе *Hangor* од Кине)

Тешки бомбардери са могућом нуклеарном улогом: 36 *Mirage III/V* (36 размештених нуклеарних бојевих глава)

СЕВЕРНА КОРЕЈА

ПОЛИТИКА УПОТРЕБЕ НУКЛЕАРНОГ НАОРУЖАЊА (SIPRI Yearbook 2022, 411)

Северна Кореја не усваја политику „не-прве употребе” нуклеарног оружја и предвиђа могућност његове употребе у случају угрожавања безбедности земље. Нуклеарно наоружање С. Кореје служи за одвраћање и одбијање агресије и напада и одмазде ударима на упоришта агресора. С. Кореја неће користити или претити коришћењем нуклеарног оружја против држава које га не поседују, осим уколико је таква држава, удружена са државом која поседује нуклеарно наоружање у спровођењу напада на С. Кореју. Такође, С. Кореја предвиђа могућност прве или преемптивне употребе нуклеарног наоружања у случају да је уверена у припрему напада на С. Кореју.

НУКЛЕАРНЕ СПОСОБНОСТИ (SIPRI Yearbook 2022, 412)

Оперативне нуклеарне бојеве главе: 20 (способност за израду око 45–55)
Копнене балистичке ракете кратког и средњег домета: неколико врста непознатог броја
ICBMs: неколико у фази тестирања
Подморнице на електрични погон: једна класе *Gorae (Sinpo)*
SLBMs: неколико

ИЗРАЕЛ

ПОЛИТИКА УПОТРЕБЕ НУКЛЕАРНОГ НАОРУЖАЊА (SIPRI Yearbook 2022, 404)

Израел никада није ни потврдио ни демантовао поседовање нуклеарног наоружања. Уместо тога, користи формулацију да неће бити прва земља која ће декларисати или увести (енгл. *to introduce*) нуклеарно оружје на Блиском истоку. Ово декларисање би се, по њему, вршило кроз јасно навођење да Израел поседује нуклеарно наоружање, његово тестирање или употребу, а према ставу Израела, он није урадио ништа од тога. Ипак, верује се да Израел поседује нуклеарно наоружање и да је његова могућа употреба везана за блискоисточну безбедносну динамику.

НУКЛЕАРНЕ СПОСОБНОСТИ (SIPRI Yearbook 2022, 406)

Нуклеарне бојеве главе (укупно): 90

Копнене балистичке ракете кратког и средњег домета: 50 *Jericho II* и *III*

SLCM: до 20

Подморнице на електрични погон: пет класе *Dolphin* и *Dolphin 2*

Тешки бомбардери са нуклеарном улогом: верује се њих 50 *F-16I* и *F15* (30 намењених нуклеарних бојевих глава)

Државе које поседују нуклеарно наоружање и нису чланице NPT-а директно утичу на одржавање стратешке стабилности и саставни су део мултиполаризације светског поретка, укључујући и развој војних снага. Нуклеарне снаге Индије, Пакистана, Северне Кореје и Израела имају значајан утицај на одржавање стратешке стабилности између САД и Русије и могућности мултилатерализације контроле стратешког наоружања. Ново војно сучељавање Индије и Кине подстиче њихову трку у нуклеарном наоружању, као и све већа конкуритивност САД и Кине и намере Кине да створи „оружане снаге светске класе” до 2050. године. С друге стране, развој индијских нуклеарних капацитета зависи од одржавања баланса са Пакистаном, за који Индија верује да је подржан од Кине, те се неретко предлаже постизање споразума о контроли наоружања у троуглу Кина–Индија–Пакистан. Међутим, ово би можда било достижно да додатни притисак на увећавање кинеских стратешких снага не врше још два фактора. Први је везан за улогу САД у региону, где оне формирају регионалне коалиције попут QUAD (који укључује Индију) и AUKUS, за које се верује да имају као примарни циљ обуздавање Кине од стране САД и које Кина перципира као претњу својој националној безбедности. Ту спада и интензивирање сарадње између САД и Индије у домену свемира, посебно на развоју система обавештавања, надзирања и извиђања кроз сателите и дронове (Sial 2017), али и у области цивилне нуклеарне енергије. Друго, ту је размештање америчке противракетне одбране, које је бар на декларативном нивоу усмерено ка елиминисању ракетне и нуклеарне претње Северне Кореје, иако Кина сматра да је прави циљ таквог распореда америчких оружаних снага умањење кинеског стратешког одвраћања. У том смислу нуклеарно наоружање Северне Кореје, иако усмерено против САД и њихових савезника у региону Пацифика, служи као разлог и оправдање за размештање америчке противракетне

одбране у региону, а које онда врши притисак на Кину да развије додатне стратешке офанзивне способности како би одржала кредибилитет и ефективност свог нуклеарног наоружања. Слично овим подстицајима, претпостављено постојање нуклеарног наоружања Израела врши пролиферацијски притисак на земље Блиског истока, иако оне, попут Ирана, тврде да немају намеру да развију нуклеарно наоружање. Уверење да Иран ипак има овакве намере, у комбинацији са развојем иранског ракетног програма и способности, такође служи као разлог и оправдање за развој америчког и НАТО противракетног штита у Европи, а чије је резмештање имало пресудну улогу у покретању нове офанзивно-дефанзивне трке у наоружању између САД и Русије. Овакви подстицаји и односи наводе САД и Русију да обуставе своје даље редукције стратешких снага, као и Кину, УК и Француску да одбију учешће у мултилатерализацији контроле стратешког наоружања. Ипак, модел стратешке стабилности је до сада одржаван и када су ове државе стекле своје нуклеарне капацитете, будући да су оне саме, слично Кини, УК и Француској, следиле политику поседовања „минималних способности неопходних за одвраћање.” Будући да Индија поседује значајан арсенал балистичких ракета кратког и средњег домета, које развија и тестира, и чији арсенал увећава претходних двадесет година, питање такозваног азијског INF уговора или постизања глобалног INF уговора, којим не би биле ограничене само САД и Русија на европском простору, у претходних неколико година постаје све значајније. Као што сам модел стратешке стабилности сугерише, ограничавање INF система један је од неопходних услова за опстанак стратешке контроле наоружања између САД и Русије.

1. Нуклеарне способности и доктрина Индије, Пакистана, Северне Кореје и Израела

Индија је комплетирала своју нуклеарну тријаду 2018. године и развија око 160 нуклеарних бојевих глава. У погледу копнених система Индија поседује и стратешке и тактичке нуклеарне системе. У октобру

2021. Индија је извршила ново тестирање *Agni-5* балистичке ракете са дометом око 5.000 км (неки аутори сматрају да она има ICBM домет, али око тога не постоји сагласност), за које се верује да је имало за циљ да сигнализира Кини поседовање пуног капацитета за нуклеарно одвраћање, будући да Индија већ има довољно капацитета који покривају читаву територију свог главног ривала Пакистана (Devenport 2021). Индијско министарство одбране је притом навело да је тестирање ове ракете било у складу са индијском политиком кредибилног минималног одвраћања (Devenport 2021). Индија је у августу 2016. и новембру 2017. разместила две SSBN на нуклеарни погон класе *Arihant* (са по 12 туба за лансирање SLBMs) и планира размештање још две. Такође, Индија развија SLBMs, као и тактичке снаге које се могу лансирати са мора (ACA 2018a). Ваздушне снаге способне за нуклеарне мисије такође се модернизују и увећавају, а последњи уговор склопљен је са Француском о набавци 36 *Rafal* авиона (који су испоручени Индији до јануара 2022), с тим што се планира набавка додатних авиона (*The Print* 2021). Такође, Индија развија нове технологије за своје балистичке ракете, а једна од највише коментарисаних је такозвана „канистеризација”, која омогућава висок степен спремности за употребу мобилних балистичких ракета, будући да омогућава држање балистичких ракета спојених са нуклеарним бојевим главама у посебно запечаћеним тубама што смањује време и омогућава њихову употребу у сваком моменту (Korda and Kristensen 2021).

Међутим, било би погрешно везивати политику Индије само за америчку и европску политику обуздавања Кине. Развој индијских подморница на нуклеарни погон, планиране набавке бомбардера способних за ношење нуклеарног наоружања и набавка противракетног система *C-400* од Русије показују да модернизација и увећање индијских оружаних снага привлаче бројне партнере и са Истока и са Запада. Сарадња са Русијом посебно оживљава када дође до јачих веза између Пакистана и САД, што је био случај и у деценијама током Хладног рата, а посебно седамдесетих година када је дошло до кризе у Источном Пакистану, која је водила у настанак Бангладеша. Слично се десило и у првој деценији XXI века, када је САД била

потребна помоћ Пакистана за операције на Блиском истоку (у Авганистану и Ираку) и у борби против тероризма. У случају сарадње са Русијом и Кином, пре свега у оквиру BRICS и Шангајске организације за сарадњу почетком двехиљадитих, Индија је виђена најпре као део противхегемонистичке концепције светског поретка која ја требало да успостави равнотежу у односу на амерички унилатерализам и хегемонизам (Kostić 2018). Данас се она све више ставља у контекст регионалног противхегемонистичког деловања против покушаја Кине да успостави регионалну хегемонију и у светлу обновљених граничних сукоба Кине и Индије. Због тога је Индија у новом веку кључни актер у глобалним и регионалним стратегијама и САД и њених савезника, али и Русије и Кине. Оваква позиција и политика Индије данас се описује као политика „стратешке аутономије”. Индијска политика „стратешке аутономије” у основи има искључиво сопствени национални интерес и снагу, избегавање сваког вида сврставања и сарадњу са свим странама иако се оне налазе у конфликтном односу (нпр. Палестином и Ираном, Израелом и Саудијском Арабијом, Русијом и САД...), што је у суштини још један, можда модернији, термин за индијску спољну политику која траје већ деценијама – политику несврстаности, мултиполарности и балансирања. Све је то довело до увећања индијске војне моћи, које све гласнијим чини и позиве за успостављањем контроле нуклеарног наоружања и разоружање у Источној Азији.

Посебан изазов за индијску војну доктрину, па и нуклеарну, представља могућност употребе терористичких напада против Индије, а под „нуклеарним кишобраном” Пакистана (док је за Пакистан то првенствено способност конвенционалног удара под „нуклеарним кишобраном” Индије), као и начини одговора на овакве претње. Након напада кашмирских милиција на зграду парламента у Њу Делхију у децембру 2001. године, а у светлу немогућности индијских снага да се у краћем временском периоду мобилишу за одговор, те тадашње зависности САД од Пакистана у пружању логистичке помоћи за операције у Авганистану и ангажовања у улози медијатора, индијска војска је 2004. године развила нову доктрину ограниченог рата познату

као „Хладни почетак” (енгл. *Cold Start*). Ова доктрина подразумева формирање јачих офанзивних способности за задавање конвенционалног одговора на пакистанске нападе, који би били довољно ограничени, ефективни, флексибилни и брзи да онемогуће међународну интервенцију у обуздавању индијског одговора или дају оправдање за пакистански нуклеарни одговор (према проценама индијских стратега, то би био одговор у року од 72 до 96 сати) (Ladwig 2008, 164). Ипак, без обзира што је циљ овакве индијске доктрине био да ограничи могућност ескалације тоталног конвенционалног рата у нуклеарни и потврди индијску политику „не-прве употребе” нуклеарног наоружања, промена до тада важеће доктрине тоталног рата ка јачању мањих, флексибилнијих и опремљенијих снага способних за брзе и ефективне офанзивне операције изазвала је реакције Пакистана, који је усвојио „доктрину одвраћања пуним спектром” (енгл. *Full spectre deterrence*, о чему ће више речи бити касније) и нове трке у наоружању, укључујући и нуклеарно.

Интензивирање развоја индијских нуклеарних капацитета и тријаде, које је уследило, довело је у питање и кредибилитет њене посвећености политици „не-прве употребе” нуклеарног наоружања. Посвећеност овој политици која је садржана у Индијској нуклеарној доктрини из 2003. године, а прокламована је још 1999, доведена је претходно у питање у самој индијској званичној доктрини са усвајањем политике могућег нуклеарног одговора на напад хемијским и биолошким оружјем на индијску територију или њене снаге било где да се налазе (Narang 2017). Неог (*Ruhee Neog*) (2017) ову политику због тога зове *условном* политком „не-прве употребе”. Такође, индијски званичници су у више наврата разматрали опције преемптивне употребе нуклеарног наоружања у случају да је претња употребе нуклеарног наоружања од стране Пакистана јасна и уочљива и предлагали су да индијска нуклеарна доктрина треба да почива на неизвесности употребе нуклеарног наоружања (Narang 2017). Развој индијске противракетне одбране, MIRV технологије, модерних ракетних система са високим степеном прецизности, обавештајне, надзорне и извиђачке способности кроз употребу сателитске

технологије и радара, уз растуће способности противподморничког ратовања, наводи неке ауторе на закључак да се Индија креће у правцу стицања капацитета првог удара. Овакве способности повећавају могућност прецизног циљања непријатељских нуклеарних снага, тј. смањују способност преживљавања непријатељских нуклеарних снага (Ullah 2018). Нетранспарентност поводом тачних нуклеарних способности, као и распоред нуклеарног наоружања Индије, такође изазива сумњу у њену политику „не-прве употребе”, али и политике „минималних кредибилних снага за одвраћање”, и у томе она значајно личи на контроверзе које изазива кинеска нуклеарна политика и способности.

Пакистан такође води политику нетранспарентности поводом тачног броја, статуса приправности или нишањења свог нуклеарног наоружања (Ali 2017, 38). У развоју нуклеарних капацитета Пакистан се пре свега равна према доктрини и капацитетима Индије, тако да може да одговори на сваку врсту индијског напада и покрије целокупну територију Индије на кредибилан начин, тј. делотворно против индијске противракетне одбране. Индијска доктрина „Хладни почетак” и њена модернизација и промена распореда конвенционалних и нуклеарних снага водили су Пакистан ка модернизацији и јачању конвенционалних снага и усвајању доктрина „свеобухватног одговора” и „одвраћања пуног спектра” (Ashraf 2018). Доктрина „свеобухватног одговора” значи стварање таквих конвенционалних способности и размештаја снага да се онемогући пуна операционализација индијске доктрине „Хладног почетка” (Pakistan Army Doctrine 2011: Comprehensive Response, наведено према Abdullah 2018a, 83). Доктрина „одвраћања пуног спектра” обелодањена је 2011. године, након што је Пакистан тестирао ново тактичко нуклеарно наоружање (Abdullah 2018b). Она подразумева развој таквих нуклеарних способности које би могле имати у свом домету за удар сваку индијску metu и пружиле довољно опција за одговор у случају индијске одмазде, конвенционалним и/или нуклеарним нападом, у зависности од избора мете (Abdullah 2018b). Она значи развој способности за одвраћање на стратешком (у пакистанском случају стратешки ниво подразумева

балистичке ракете домета до 2.750 км), оперативном и тактичком нивоу и потврђује пакистанску политику да може први употребити нуклеарно наоружање против нуклеарно наоружане државе и у случају конвенционалног напада било ког степена и на било коликом делу своје територије. У том смислу развој тактичког нуклеарног наоружања и његово размештање на терену значи сигнал Индији да не може да има илузију да на било који начин може прећи пакистанску територију, а да не ризикује и нуклеарни удар или одмазду. Доктрина пуног спектра такође значи и комбинацију конвенционалног и нуклеарног одвраћања, и у оквиру нуклеарног одвраћања, поред развоја нуклеарних бојевих глава различите снаге и развој средстава њиховог ношења различитог домета, и све три платформе са којих се оне могу лансирати (са мора, копна и из ваздуха). Абдулах (2018а, 92) наводи да ова доктрина представља комбинацију америчке концепције „доминације дуж пуног спектра” (енгл. *full-spectrum dominance*) из 2000. године и руске концепције „ескалирања ради деескалације” (енгл. *escalate to de-escalate*) која се везује за украјински сукоб од 2014. године. Ипак, треба напоменути и индијски одговор на развој пакистанског тактичког нуклеарног наоружања и „доктрину пуног спектра”, који наглашава да ће сваки нуклеарни напад на Индију или њене снаге повлачити за собом „масовну одмазду”, тј. да неће значити реципрочни одговор, већ ризиковати масовни удар индијских нуклеарних снага.

Промене индијске војне доктрине, као и поремећени односи Индије и Кине, доводе и до тежње за увећањем оружаних снага Пакистана. Пакистан се тада често види као део кинеске стратегије за обуздавање Индије. Пакистан поседује нешто више нуклеарних бојевих глава од Индије (око 165) и такође од 2016. године интензивно ради на комплетирању своје нуклеарне тријаде, пре свега поморске гране (2017. успешно тестирао крстарећу ракету способну да носи нуклеарно наоружање лансирану са подморнице) како би осигурао преживљавање нуклеарних снага у случају првог напада (АСА 2018b). Пакистан је такође развио копнене балистичке ракете са вишеструким независним повратним летелицама (MIRV), које би требало да допринесу пробијању индијске противракетне одбране. У складу са

усвојеном доктрином, Пакистан поседује пун спектар нуклеарног наоружања: тактичко нуклеарно наоружање, балистичке и крстареће ракете кратког и средњег домета способне да носе нуклеарно наоружање и верује се да развија ICBMs (АСА 2018b). Од ваздушних снага способних да носе нуклеарно наоружање Пакистан има 24 америчких *F16A/B* опремљених са 24 нуклеарне бојеве главе и 12 француских *Mirage III/V* са 12 нуклеарних бојевих глава (АСА 2018b). Пакистан тек треба да развије поморску компоненту тријаде, док у случају ICBMs има мање подстицаја за њен развој будући да је одбрамбена доктрина примарно фокусирана на Индију.

Развој нуклеарног наоружања у Индији и Пакистану има значајног утицаја и на пролиферацију нуклеарног наоружања у Северној Кореји и на Блиском истоку, због блиске везе Пакистана и Северне Кореје са земљама Блиског истока у развоју њихових нуклеарних програма (на пример Сиријом) или цивилног нуклеарног програма (у случају Ирана или Саудијске Арабије) и дељења антиамеричког става у појединим случајевима. Током касних осамдесетих и раних деведесетих година мрежа пакистанског научника А. К. Кана (Abdul Qadeer Khan) пружила је значајна знања о развоју цивилног нуклеарног програма Ирану, Либији и Северној Кореји (Khan 2010, 224). Такође, постоје наводи да је Северна Кореја пружала помоћ Пакистану у развоју његовог ракетног програма, док је заузврат Пакистан пружао помоћ Северној Кореји у развоју нуклеарних бојевих глава (Basrur 2010, 72). Такође, према новинским извештајима и документима САД, Саудијска Арабија је пружила значајну финансијску подршку Пакистану у развоју нуклеарног наоружања и средстава њиховог ношења, док пакистански научници пружају помоћ Саудијској Арабији у развоју цивилног нуклеарног програма (Pandey 2018, 40-41). Либија је такође помагала развој пакистанског нуклеарног програма кроз финансијску подршку и уранијум из Нигера седмдесетих година (Khan 2010, 232). Пресудан утицај на овакву сарадњу свакако имају односи арапских држава са Израелом, за који се верује да поседује нуклеарно наоружање, као и одсуство напретка у успостављању Зоне слободне од нуклеарног наоружања/оружја за масовно уништење на Блиском истоку. Уколико

се Пакистан види као поседник не само националне пакистанске већ „исламске бомбе”, која треба да пружи заштиту читавом исламском свету, онда је неминовно да он види Израел као претњу, због чега по мишљењу неких пакистанских политичара и мислилаца Пакистан мора ставити Израел у своје одбрамбене планове (види Khan 2010, 233).

За Пакистан се, с друге стране, сарадња са Ираном и Саудијском Арабијом може тумачити и као жеља за стварањем „стратешке дубине” која му недостаје (Pandey 2018, 42). Због тога, али и због значаја иранских енергената за Индију, не треба да изненађује ни тежња Индије да успостави блиску сарадњу са Ираном, како би га одвратила од давања оваквих уступака Пакистану. Свега двадесетак дана након што је одржан састанак лидера QUAD 2022. године, ирански министар спољних послова састао се индијским премијером у Њу Делхију. Чак се и Индијско-амерички споразум о нуклеарној енергији може посматрати као део америчких напора да умањи индијске захтеве и зависност од иранских енергената (Индија се придружила плану стварања иранско-пакистанског гасовода 1999. године) и кинеског и руског учешћа у даљем развоју нуклеарне енергије у Индији (иако је тај споразум довео и до стављања индијских цивилних нуклеарних електрана под гаранције ИАЕА, што је омогућило бар неки вид међународне контроле над индијским нуклеарним потенцијалима). У септембру 2021. године Иран је постао пуноправни члан Шангајске организације за сарадњу, а у томе су га подржале и Индија и Пакистан. Иран и Кина су 27. марта 2021. потписале двадесетпетогодошњи Програм сарадње (Свеобухватно стратешко партнерство) којим се предвиђају значајна кинеска улагања у енергетски сектор Ирана и припадајућу инфраструктуру. Такође, руско-иранска сарадња се интензивира – посебно у области енергетике, инфраструктуре и одбране.

Индија, Пакистан и Иран деле сличан поглед на НРТ и постојећи режим непролиферације, иако је Иран чланица овог Уговора, а Индија и Пакистан нису. Све три државе сматрају да је постојећи режим непролиферације неправедан и дискриминаторски и да предвиђа значајна ограничења за развој цивилне нуклеарне енергије, која је

суверено право сваке државе и значајан елемент развоја. Ове државе такође стално подсећају на обавезе нуклеарних држава да помогну другима у развоју цивилне нуклеарне енергије, да се непролиферација не може јачати на уштрб ограничавања развоја и употребе нуклеарне енергије и позивају на већу посвећеност разоружању.

Северна Кореја је, за разлику од Индије, Пакистана и Израела, који никада нису ни приступали НРТ-у, једина земља која је била чланица НРТ-а, али га је напустила и развила нуклеарно наоружање. Договорени оквир између САД и С. Кореје из 1994. године, који је регулисао питања севернокорејског нуклеарног програма након што ју је ИАЕА пријавила Савету безбедности УН због несагласности са безбедносним гаранцијама ове организације, окончан је 2002. године. Годину дана касније С. Кореја је напустила НРТ, а 2005. декларисала се као држава која поседује нуклеарно наоружање. Прва нуклеарна проба извршена је 2006. године. Питање С. Кореје указало је на сву проблематику одговора у случају да нека земља не поштује одредбе НРТ-а. Он се до сада кретао између билатералних и мултилатералних дипломатских преговора са заинтересованим земљама (попут билатералних преговора САД и С. Кореје или разговора шест страна са С. Корејом и Заједничког свеобухватног плана акције (ЈСРОА) са Ираном) и противпролиферацијских мера које су укључивале и употребу оружане силе (у случају Ирака и Либије) или таргетиране нападе новим технологијама, попут сајбер напада на нуклеарна постројења или убистава научника и високопозиционираних официра употребом дронова (од Израела у случају Ирана 2020. и 2021. године). У сваком од ових случајева напори су били усмерени на спречавање стицања нуклеарног наоружања или денуклеаризацију поједине земље.

Севернокорејски нуклеарни програм првенствено је прозивод осећаја угрожености опстанка државе због „непријатељског” деловања САД, као и могућег оружаног напада, укључујући и превентивни напад САД и нуклеарним оружјем, који би био усмерен ка промени комунистичког уређења и власти у С. Кореји (Sigal and Wit 2010, 198). Након Корејског рата хиљаде америчких тактичких нуклеарних ракета било је размештено у Јужној Кореји како би се одвратио

севернокорејски напад, али и како би се оно користило у евентуалном рату (Sigal and Wit 2010, 196). На повлачење америчких тактичких ракета са корејског полуострва 1991. године С. Кореја је одговорила потписивањем споразума о гаранцијама са ИАЕА и заједничке декларације са Јужном Корејом о денуклеаризацији корејског полуострва. Поред тога, 1994. године потписан је Оквирни споразум САД – С. Кореја, којим се С. Кореји обезбеђивала помоћ у набавци енергената у замену за замрзавање нуклеарног програма, али и којим је ова држава избегла могући амерички оружани напад на нуклеарна постројења у којима се вршило репроцесуирање нуклеарног горива извлачењем плутонијума из нуклеарног отпада или обogaћивање уранијума за потребе нуклеарног наоружања. Међутим, слично одлуци Доналда Трампа шеснаест година касније да се повуче из ЈСРОА упркос негодовању осталих заинтересованих страна и савезника, Бушова администрација је 2002. одлучила да се САД повуку из Оквирног споразума услед севернокорејског кршења одредби споразума (Sanger 2002). То је, међутим, отворило пут С. Кореји да стекне нуклеарно наоружање, а слично се може десити и у случају Ирана.

Према америчким изворима највише технологије за развој севернокорејског програма нуклеарног наоружања долазило је из Пакистана, што су пакистански војни лидери демантовали (Sanger 2002). Називајући С. Кореју и Иран „отпадничким нацијама” и услед њихове наводне подршке тероризму и рата САД против терора који је уследио, САД су се одлучиле за напуштање АВМ уговора, размештање противракетног штита у Европи и Азији, али и додатну модернизацију нуклеарног програма, што ће имати директне последице по стратешку стабилност САД и Русије. Одлучивши се за интервенцију на Ирак 2003. године, а не С. Кореју, САД су омогућиле, а вероватно и убрзале декларисање С. Кореје као државе са нуклеарним наоружањем. Севернокорејско уверење да само нуклеарно одвраћање, а не споразуми о денуклеаризацији, могу пружити С. Кореји гаранцију опстанка и одвраћања америчког напада, водили су напуштању NPT-а и декларисању нуклеарног оружја 2005. године. Северна Кореја је развила и балистичке ракете средњег домета, којима може да гађа мете у Јапану,

али и САД. Сматра се да је севернокорејски програм балистичких ракета развијен уз помоћ Пакистана и Ирана (Sigal and Wit 2010, 205).

Главни циљ нуклеарне политике С. Кореје је да одвраћа САД, пре свега претњом и способностима напада на њихове савезнике Јапан и Јужну Кореју, иако она у овом периоду развија и наоружање дугог домета способно да досегне и континенталне САД. Закон о консолидовању статуса државе са нуклеарним наоружањем окренуте самоодбрани из 2013. године наводи да нуклеарно наоружање С. Кореје служи за одвраћање и одбијање агресије и напада и задавање смртоносних удара одмазде на упоришта агресора, као и да С. Кореја неће користити или претити коришћењем нуклеарног оружја против држава које га не поседују, осим уколико се не придруже држави која поседује нуклеарно наоружање у спровођењу напада на њу (наведено према: Klingner 2020, 215). Такође, С. Кореја предвиђа могућност прве или преемптивне употребе нуклеарног наоружања у случају да је уверена у припрему напада (Klingner 2020, 216) и не оставља дилему да би у случају напада сукоб ескалирао у потпуни нуклеарни рат.

Слично Пакистану, када се ради о стицању нуклеарног наоружања у условима постојања конвенционално надмоћније непријатељски настројене државе, поред тога што не усваја политику да неће прва употребити нуклеарно оружје, она не усваја ни политику транспарентности о свом нуклеарном наоружању. Због тога није познат ни тачан број, ни размештај, ни статус приправности севернокорејских нуклеарних бојевих глава. Процењује се да је С. Кореја у јануару 2022. имала довољно фисионог материјала за око 45–55 нуклеарних бојевих глава (SIPRI Yearbook 2022, 417). Оно што је познато из тестова које је спроводила јесте да поседује балистичке ракете и кратког, и средњег и дугог домета, као и да има способност за термонуклеарно наоружање (показану 2017. године). С. Кореја је током 2017. године извршила низ тестова нуклеарног наоружања и балистичких ракета способних да погоде мете у САД. У јулу 2017. Кина и Русија заједнички су подржале претходно исказани кинески предлог о „дуплом замрзавању” – замрзавање севернокорејских проба ракета које могу да носе нуклеарно наоружање и тестирања нуклеарног наоружања и замрзавање

заједничких америчко-јужнокорејских војних вежби великих размера. Ипак, САД су одмах одбациле овај предлог, наглашавајући да се не може успоставити једнакост између илегалних севернокорејских ракетних и нуклеарних проба и легалних војних вежби САД и Ј. Кореје (*The Straits Times* 2017). Уместо тога уследио је низ сусрета Трамп–Ким, а С. Кореја је најавила једнострани мораторијум на тестирање 2018. године. Ипак, крајем 2019. одустала је од мораторијума услед наставка санкција и војних вежби САД и Јужне Кореје (већ у мају 2020. извршена су нова тестирања балистичких ракета кратког домета) (*BBC* 2020). Први сусрет америчког председника Бајдена и новог јужнокорејског председника Јун Сок-јола (*Yoon Suk-yeol*), на коме су се сагласили да одрже обимније војне вежбе и распореде веће количине америчког наоружања на полуострву (*Glas Amerike* 2022a), одржан је 21. маја 2022. године. Такође, на овом састанку Бајден је истакао да ће САД и нуклеарним оружјем бранити Ј. Кореју и распоредити „стратешко наоружање” ако буде потребно, док је Сок-јол изразио приврженост јачању савезништва са САД не само због С. Кореје већ „и слободног и отвореног Индо-Пацифика” и ланца снабдевања (*Glas Amerike* 2022a). Тиме су америчке гаранције одбрани Р. Кореје компензоване јужнокорејским гаранцијама учешћа у обуздавању Кине у Индо-Пацифику. Гаранције партнерима да се САД истовремено може супротставити и Русији и Кини дате су и осталим америчким партнерима у региону, посебно Јапану (који је Бајден подржао и у напорима да постану нова чланица будућег „реформисаног” СБ УН), али и Тајвану, за који је изразио спремност САД да га и оружаном браном у случају кинеске инвазије, што је изазвало бурне реакције Кине (*US Institute of Peace* 2022). Због тога и не треба да чуди што су Русија и Кина у току самита групације QUAD, 24. маја 2022. године, извршиле заједничке прелете бомбардера изнад Јапанског и Источнокинеског мора. Након лансирања осам балистичких ракета Северне Кореје у море у року од 35 минута 5. јуна, САД и Јужна Кореја су и саме лансирале осам својих пројектила у океан и 7. јуна 2022. године одржале војну вежбу у којој је учествовало 20 борбених авиона,

укључујући *F-35A*, *F-15K* и *KF-16*, као и четири америчка ловца *F-16* (*Glas Amerike* 2022b).

Ради пробијања америчке противракетне одбране верује се да С. Кореја унапређује мобилност својих нуклеарних снага, развија *MIRV* технологију, као и да је развила хиперсоничне ракете, чије је прво тестирање извршила у септембру 2021. године (*BBC* 2022). Ипак, многи аутори, као и званични извештаји САД, на пример, изражавају сумње у нуклеарне и интерконтиненталне ракетне способности С. Кореје (*SIPRI Yearbook* 2021, 402). Поред копнених система, С. Кореја је развила и *SLBM*, које су тестиране 2015. и 2016. године, али још увек не размешта *SSBNs*. У првој половини 2022. године С. Кореја је у најмање осамнаест наврата извршила тестирање ракета различитих димензија и врста, док су санкције САД појачане (укључујући и према појединим кинеским и руским привредним субјектима), што ће у будућности стварати врло тешке околности за вођење преговора о севернокорејском нуклеарном програму. У светлу све веће заоштрениости односа између САД, са једне, те Кине и Русије, са друге стране, САД окривљују и привредне и друге актере из Русије и Кине да помажу развој севернокорејског ракетног и нуклеарног програма стављајући и њих на листе санкција. Ипак, покушај да се кроз Савет безбедности УН уведу санкције лицима из С. Кореје која су наводно повезана са севернокорејским ракетним програмом и пробама извршеним у јануару 2022. године није успео услед блокаде Русије и Кине (*Al Jazeera* 2022b). С. Кореја је и у наредним месецима 2022. године наставила са тестирањем балистичких ракета и планира ново тестирање нуклеарног наоружања упркос самопроглашеном мораторијуму на његово тестирање. Уколико С. Кореја изврши нову нуклеарну пробу, то би био први пут након 2017. године, а укупно седми пут од када се декларисала као држава са нуклеарним наоружањем.

На крају, потпуно посебан случај који утиче на архитектуру стратешке стабилности јесте случај Израела. Док су Индија и Пакистан развили своје нуклеарно оружје мимо кључног стуба режима непролиферације – *NPT*-а, а С. Кореја кршећи га и повлачећи се из њега, дотле Израел уопште није декларисао постојање нуклеарног

наоружања, иако се верује да га поседује, али остаје ван овог Уговора. Уобичајна фраза коју израелски званичници користе је да Израел неће бити прва држава која ће „увести” (енгл. *to introduce*) нуклеарно оружје на Блиском истоку, али исто тако од краја шездесетих година она води политику намерне двосмислености, тј. нити потврђује, нити демантује да поседује нуклеарно наоружање и није чланица NPT-а. „Увођење” нуклеарних снага би, по израелском уверењу, уследило једино након званичног декларисања поседовања нуклеарног оружја, његовог тестирања или употребе, а Израел није учинио ниједно од ова три (Kristensen and Korda 2022). Америчко становиште је, са друге стране, да „увођење” нуклеарног наоружања значи његово физичко поседовање и контролу над њим, независно од тога да ли је његово поседовање озваничено, да ли је оно тестирано или употребљено (Kristensen and Korda 2022).

Израелски нуклеарни програм развијао се од педесетих година уз помоћ француске и норвешке технологије и био је, слично Пакистану и Северној Кореји, мотивисан примарно безбедносним разлозима – опстанком у условима непријатељског окружења, са значајном асиметријом конвенционалне моћи. Процена је да је у јануару 2022. године Израел поседовао око 90 нуклеарних бојевих глава које се могу отпремити са ваздушних, копнених и поморских платформи (SIPRI Yearbook 2022, 404). Балистичке ракете кратког домета развијене су уз помоћ Француске почевши од споразума из 1963, док су оне средњег домета развијене уз помоћ Јужноафричке Републике касних осамдесетих година (Kristensen and Korda 2022). Како би држао под метом Иран, Пакистан и делове Русије, Израел је развио и балистичке ракете дугог домета, а неки извори наводе да је 2013. извршио тестирање унапређене верзије *Jericho III*, за коју се верује да може имати интерконтинентални домет (David 2013). Тестови балистичких ракета вршени су и 2019. и 2020. године. Ипак, тачан број израелских балистичких ракета није познат. Израел не поседује подморнице способне да носе балистичке ракете, нити балистичке ракете које би се лансирале са ових платформи, већ подморнице које носе крстареће ракете способне да носе нуклеарно наоружање. Што се тиче ваздушне

компоненте израелских нуклеарних снага, њу првенствено чине авиони *F16*, око 200, али и 25 *F15*, чије унапређене верзије могу имати способност ношења нуклеарног наоружања (Kristensen and Korda 2022). Такође, Израел је прва држава ван САД која је користила *F35* авионе и наручила је 50 од САД (Kristensen and Korda 2022). Од осамдесетих година Израел се руководи такозваном Бегиновом доктрином која га обавезује да на сваки начин спречи развој или стицање нуклеарног наоружања од његових суседа на Блиском истоку. У складу са том доктрином, Израел је извршио низ оружаних и сајбер напада на позната и сумњива нуклеарна постројења Ирака (1981), Сирије (2007) и Ирана (2020 и 2021), као и на нуклеарне физичаре ових земаља (2020. године убијен је ирански нуклеарни физичар за кога се веровало да је на челу иранског нуклеарног војног програма), што је довело до одржавања војних вежби Ирана у којима је, између осталог, симулирано и извођење напада на израелску нуклеарну електрану *Dimiton* (Bahgat 2022).

2. Могућности учешћа Индије, Пакистана, Северне Кореје и Израела у контроли нуклеарног наоружања

Све државе поседнице нуклеарног наоружања ван признатих пет држава налазе се ван режима Уговора о непролиферацији нуклеарног наоружања. Сам овај режим, који је 1995. године продужен на неодређено време, за њих је неправедан будући да прави строгу поделу између држава са нуклеарним наоружањем до 1967. године и оних без њега. Ова подела додатно је ојачала већ постојећу поделу која постоји унутар међународног поретка, а у чијем се центру налазе Уједињене нације и Савет безбедности, као главни орган који одлучује о миру и безбедности, а у коме су као сталне чланице присутне исте оне државе признате НРТ-ом као легитимне поседнице нуклеарног наоружања. За Индију је чињеница да је Кина део тог клуба а она није од почетка била неправедна, те је Индија наставила да инсистира на мерама комплетног и универзалног нуклеарног разоружања, остављајући врата отвореним

за стицање овог оружја у случају да поседнице нуклеарног наоружања не приступе процесу разоружања. Тако је Индија извршила мирољубиву нуклеарну експлозију 1974. године и постала држава са нуклеарним наоружањем након тестова 1998, док системска димензија и универзалност представљају кључне одреднице индијског приступа непролиферацији, контроли наоружања и разоружању.

За разлику од петорке држава са нуклеарним наоружањем које су своје нуклеарне снаге изграђивале током друге половине XX века и најстарије од њих ушле у формалну контролу стратешког наоружања, нове државе поседнице нуклеарног наоружања су у процесу развоја својих тријада. У том смислу мала је вероватноћа да ће ове државе ући у режиме контроле наоружања који би могли да ограниче или редукују њихове нуклеарне способности, чији је развој у узлету. Ипак, будући да развој нуклеарних капацитета ових држава утиче на свеукупну стратешку стабилност и посебно ону између САД и Русије, неки вид укључивања ових снага у контролу нуклеарног наоружања мора се успоставити. Уз наставак одступања од доктрина минималног одвраћања и вертикалну пролиферацију нуклеарног наоружања, даља редукација стратешких и других нуклеарних снага САД и Русије неће бити могућа. Поред тога, заговорници учешћа Индије у режиму контроле нуклеарног наоружања наводе предности стабилизације прилика у региону, јачања поверења, смањивања ризика употребе нуклеарног наоружања и смањивања издвајања финансијских средстава за наоружање кроз окончање трке у наоружању (Sethi 2010). Раџагопалан (Rajagopalan 2013, 198) позицију Индије према контроли наоружања у периоду од касних шездесетих до 1998. године описује као „дефанзивни мултилатерализам”, ону након тога као „прагматични мултилатерализам”, да би се данас поново враћала „дефанзивном мултилатерализму.” По Раџагопалану, дефанзивни мултилатерализам значи да је Индија сумњичава према мултилатералним напорима за остваривање контроле наоружања, иако генерално подржава мултилатерализам, будући да ова контрола може ограничити безбедносне опције Индије или умањити њене војне способности у условима када то не одговара индијским националним интересима

(нпр. не ограничавају кинеске нуклеарне способности). То показује индијско заговарање и учешће у преговорима о контроли нуклеарног наоружања, али на крају ипак одбијање да буде део тих истих споразума попут NPT-а, CTBT-а или Уговора о смањењу физионог материјала. С друге стране, прагматични мултилатерализам Раџагопалан везује за индијске покушаје да се приближи постојећим мултилатералним формама контроле наоружања. Овај аутор (Rajagopalan 2013, 204) наводи и шест фактора који утичу на индијску позицију према контроли наоружања. То су: негативно историјско искуство (посебно то што NPT и CTBT нису спречиле или ограничиле развој кинеског нуклеарног програма), слабе материјалне способности (што онемогућава Индију да управља мултилатералном агендом контроле наоружања), затим разлози националне безбедности, унутрашња политика (коју карактерише јака опозиција према мултилатералним уговорима о контроли наоружања), међународне шансе (у виду нових мултилатералних иницијатива и договора), као и економски разлози (где Индија може ући у аранжмане контроле наоружања који би јој донели економске бенефите). Сети (*Manpreet Sethi*) (2010) наводи да постоје бар три проблема за учешће Индије у преговорима о контроли нуклеарног наоружања: неиспуњавање до сада преузетих обавеза, што је значајно смањило поверење у кредибилитет имплементације будућих; непризнавање Индије као државе са нуклеарним наоружањем од Кине и самим тим одбијање да са њом уђе у било какве преговоре о контроли нуклеарног наоружања и традиционално неповерење Индије у контролу наоружања, будући да се она у најбољем случају види као неефикасна, а у најгорем као дискриминаторска. Ово значи да би државе које су једине признате као поседници нуклеарног наоружања прво морале да признају статус држава поседница нуклеарног наоружања Индији и Пакистану, како би са њима ушле у формалне преговоре, затим би се Индија и Пакистан, слично Кини, морале уверити у предности контроле наоружања, а онда евентуално приступити NPT-у. Приступање Индије и Пакистана NPT-у као нуклеарних држава свакако не би било прихваћено од Кине, али и других признатих држава које поседују нуклеарно наоружање, будући

да би то нарушило кредибилитет режима непролиферације формираног око NPT-а. У условима распада система контроле наоружања успостављеног током Хладног рата између САД и СССР/Русије током републиканских администрација САД након 2002. године, као и свеобухватних програма модернизације руских, америчких и кинеских нуклеарних снага, кредибилитет уверавања у предности контроле наоружања је, међутим, све мањи и мањи. Индија је иначе, као једна од истакнутих чланица Покрета несврстаних, један од главних заговорника нуклеарног разоружања, али је ипак и сама постала његова поседница из разлога не само регионалне безбедносне динамике већ и због, по њеном мишљењу, недовољно брзог и неповратног процеса нуклеарног разоружања држава које су његови највећи поседници. Без обзира што поједини индијски аутори попут Раџагопалана (Rajagopalan 2017, 31) наводе да је Индија „невољно” развила нуклеарно наоружање јер су јој „руке биле везане” услед пакистанског развоја нуклеарног програма осамдесетих година, за Индију је питање поседовања нуклеарног наоружања и ствар статуса и стицања позиције једнакости са сталним чланицама СБ УН, где и сама тежи да се позиционира (Pandey 2018, 55). Каранца (*Mario Esteban Carranza*) (2009, 167) чак наводи да је главни разлог индијских нуклеарних тестова из 1998. године задобијање признања статуса велике силе од САД и других великих сила. И Султан (*Adil Sultan*) (2019, 17, 19) издваја престиж и израстање Индије као глобалне силе као главне покретаче стицања нуклеарног оружја Индије, за разлику од Пакистана где је безбедност (и опстанак) имала одлучујућу улогу. Такође, поједини аутори истичу жељу за осигуравањем независне спољне политике и аутономије у светлу њене колонијалне прошлости као значајан фактор стицања нуклеарног оружја (Basgur 2010, 60).

За разлику од овакве позиције Индије, која обраћа пажњу и на системско позиционирање, пакистанска нуклеарна политика је индоцентрична. Пакистански аутори попут Алија (2017, 35) наводе да је Пакистан развио нуклеарно одвраћање као одговор на „индијски тест нуклеарног оружја” 1974. године, као и да су индијске конвенционалне и нуклеарне способности и њихов размештај

усмерени првенствено против Пакистана, а не Кине. Иако поједини аутори попут Каранце (2016) теже да врате у фокус пажње норме непролиферације и разоружања на индијском потконтиненту, посебно у условима јачања додатних иницијатива и резолуција УН у овом правцу, различити мотиви стицања и поседовања нуклеарног наоружања и одвраћања Индије и Пакистана указују на то да је још увек нереално очекивати да ће се било која од њих одрећи овог наоружања. Уосталом, и Индија и Пакистан наводе да се неће придружити НРТ-у као државе које не поседују нуклеарно наоружање, већ да то могу учинити само као државе поседнице, што значи да су одлучне да задрже своје нуклеарне арсенале (Sultan 2019, 45-46). С друге стране, на пример, и Индија и Пакистан су као чланице Покрета несврстаних веома активне на пољу позивања Израела да приступи НРТ-у и процесу нуклеарног разоружања, а затим и Зони слободној од нуклеарног оружја и другог оружја за масовно уништење на Блиском истоку. Ипак, ради одржавања стабилности и смањивања ризика од избијања нуклеарног сукоба на овим просторима нека форма контроле нуклеарног наоружања требало би да се успостави. У том смислу постизање додатних појединачних мера изградње поверења или смањења нуклеарног ризика, иако би било пожељно, не би било довољно.

Басрур (2010, 73) наводи да постоје три услова које би Индија тражила за учешће у иницијативама за нуклеарно разоружање: учешће Пакистана у дијалогу, учешће Кине у конкретним корацима ка разоружању и недискриминаторски карактер таквог режима разоружања. То значи да би контрола наоружања у коју би Индија могла бити укључена имала форму билатералних уговора са Кином, односно Пакистаном, трилатералног уговора са Кином и Пакистаном, или мултилатералног са свим осталим државама поседницима нуклеарног наоружања или кроз приступање постојећим мултилатералним уговорима којима се контролише пролиферација и тестирање нуклеарног наоружања. Разговори о контроли наоружања би се, имајући у виду обухват чланства, могли водити и под окриљем регионалних организација попут ШОС, у којој све заинтересоване

стране учествују. Али, првенствени форум који Индија истиче је Конференција о разоружању, и то једино у условима разговора о општем и потпуном нуклеарном разоружању. У случају Пакистана, међутим, слично Француској и УК, чак и да велике силе одлуче да крену путем нуклеарног разоружања, то не би морало да значи и његово одустајање од овог оружја. Ово је из разлога постојања значајне асиметрије у конвенционалним способностима у односу на потенцијалног главног ривала – у случају Француске и УК Русије, а у случају Пакистана Индије. Из тог разлога сваким преговорима о контроли нуклеарног наоружања који би укључивали Индију и Пакистан морали би да претходе преговори о контроли конвенционалног наоружања и одустајање Индије од доктрине „Хладни почетак”, након што би Пакистан одустао од подржавања недржавних актера у спровођењу оружаних напада на територији Индије. Међутим, имајући у виду такозвану теорију „стратешког ланца” (Einhorn and Sidhu 2017) и безбедносну динамику у региону, оваква контрола конвенционалног наоружања између Индије и Пакистана не би била могућа и без учешћа Кине и САД, што значајно компликује могућност постизања договора. Шта више, Индија одбија учешће у било каквим парцијалним, односно регионалним аранжманима за контролу наоружања, те је у овом моменту мало извесно да ће учествовати у било ком од њих. Такође, остаје незамисливо да би Индија прихватила било какав уговор о контроли наоружања који би предвиђао било какве, а посебно не интензивније мере верификације, те се и у том смислу учешће Индије у преговорима о формалној контроли наоружања налик оној између САД и Русије у скоријем периоду не може очекивати. И у овом случају Индија се залаже за спровођење верификације од једног универзалног тела или организације попут ИАЕА. Индија заговара потписивање универзално прихваћених правно обавезујућих споразума о „не-првој употреби” нуклеарног наоружања, што би био први корак ка делегитимизацији нуклеарног наоружања који би и смањио ризик од случајне или ненамераване употребе овог оружја (Permanent Mission of India to the UN 2022). Такође, Индија позива на потписивање Конвенције о

нуклеарном наоружању која би била испреговарана у оквиру УН и Конференције о разоружању, заговара потписивање универзалног уговора о забрани употребе нуклеарног оружја против државе која не поседује овај тип наоружања и смањење улоге нуклеарног наоружања у безбедносним стратегијама држава које га поседују.

За разлику од Индије, Пакистан је склонији и пријемчивији за постизање могућих регионалних и билатералних споразума за контролу наоружања. Након „мирољубиве нуклеарне експлозије” Индије 1974. године, Пакистан је предлагао низ мера за контролу нуклеарног наоружања или разоружање: Јужноазијску зону слободну од нуклеарног оружја, заједничку декларацију о одрицању од стицања или стварања нуклеарног наоружања, заједничке инспекције индијских и пакистанских нуклеарних постројења, заједничко приступање NPT-у, заједничко прихватање пуних гаранција IAEA, билатерални или регионални уговор о забрани нуклеарног тестирања и јужноазијску зону без ракета, режим стратешког уздржавања за Јужну Азију, који се састојао од три елемента: решавање конфликта, уздржавање од изградње нуклеарних и ракетних способности и успостављање равнотеже у конвенционалним снагама (Khan 2010, 235; Sultan 2019, 106-109). Индија је, међутим, одбила све ове предлоге, иако је последњи резултирао декларацијом и меморандумом о разумевању из Лахореа (1999. године), на основу којих су успостављене неке од мера за изградњу поверења (предузимање унилатералних националних мера за смањивање ризика од случајне или неауторизоване употребе нуклеарног оружја, унилатерални мораторијуми на нуклеарне тестове, преиспитивање постојећих мера за изградњу поверења и комуникацијских веза, ангажовање у билатералним консултацијама у вези са безбедношћу и разговори на експертском нивоу) (Khan 2010, 236). Ипак, ове мере су се ретко или се нису уопште користиле у кризама које су уследиле између две земље, након чега је 2004. године успостављен Процес композитног дијалога који је трајао до 2012, где је Пакистан предложио неколико додатних мера за изградњу поверења (размена информација о мирољубивој употреби нуклеарне технологије, размена информација о искуствима

у области нуклеарне сигурности) и уговор о контроли наоружања (о неразмештању система противбалистичких ракета), које је, међутим, Индија одбила. Пакистан не би учествовао у било каквим преговорима или уговорима о контроли наоружања, па ни нуклеарног, у коме не учествује и Индија (Sultan 2019, 52).

Поред наведеног, за разлику од Кине, УК и Француске, Индија и Пакистан никада нису били позивани да се придруже преговорима о контроли стратешког наоружања, пре свега због тога што нису поседовале такве стратешке капацитете у моментима преговарања споразума о контроли стратешког наоружања између САД и СССР/Русије, због тога што се не признају као легитимни поседници нуклеарног наоружања, јер би у случају њиховог учешћа за преговарачким столом оне биле признате као такве, и због тога што нису део формалних коалиција или савеза усмерених против САД или Русије. Ипак, у наредном периоду, са развојем стратешких снага, пре свега Индије, она може постати актер чије ће се учешће захтевати у контроли стратешког наоружања, будући да пораст њених снага и евентуално одустајање од минималних кредибилних снага за одвраћање врши пролиферацијски притисак на стратешке снаге Кине, па и САД и Русије.

Северна Кореја више не разматра као опцију своје нуклеарно разоружање, будући да се разлози који су је мотивисали за његов развој нису отклонили. У условима наставка „непријатељске политике” САД према С. Кореји, она почиње да инсистира на могућности денуклеаризације једино у случају да се и све друге државе са нуклеарним наоружањем истовремено одрекну ове врсте оружја (Sigal and Wit 2010, 199). Америчка политика непролиферације види се као инструмент америчке спољне политике, који се користи само онда када то погодује америчким интересима, а не у сваком случају на исти начин, што по С. Кореји најбоље показује споразум САД–Индија о сарадњи у области цивилне нуклеарне енергије из 2008. године. Поред тога, слично Пакистану, због велике асиметрије у конвенционалним способностима САД и њених савезника, са једне и С. Кореје, са друге стране, без отклањања претњи сукобом и велике неравнотеже

конвенционалних снага, тешко је очекивати даље кредибилно ангажовање С. Кореје у преговорима чији би циљ била елиминација њеног нуклеарног наоружања. Пре то може бити неки покушај замрзавања постојећих нуклеарних способности С. Кореје уз безбедносне гаранције да јој не прети напад, покушај смене режима или оштре економске санкције. САД виде С. Кореју и као велику пролиферацијску претњу, тј. државу која је способна и вољна да пружи помоћ у развоју нуклеарног наоружања и балистичких ракета другим државама, попут Сирије или Ирана (NPR 2018, 12). То значи да по њиховим стандардима С. Кореја не представља „одговорну” државу са нуклеарним наоружањем, као што је то Индија.

У јулу 2017. године донета је и нова резолуција СБ УН о севернокорејском ракетном и нуклеарном програму и поново је позвано на обнављање „разговора шест страна”. Ипак, до обнављања разговора није дошло, нити је усвојен заједнички руско-кинески предлог о „дуплом замрзавању”, већ је уследио Трампов покушај да направи свеобухватни споразум са С. Корејом којим би били обухваћени и севернокорејско нуклеарно наоружање и ракетни програм. Трамп и Ким су се срели три пута (јун 2018, фебруар и јун 2019) и на првом састанку 2018. године у Сингапуру потписали заједничку изјаву. У изјави се наводи преузимање обавезе САД да пруже безбедносне гаранције С. Кореји, севернокорејска посвећеност денуклеаризацији корејског полуострва, као и посвећеност изградњи нових односа САД и С. Кореје, јачање мера изградње поверења и трајног и стабилног режима одржавања мира на корејском полуострву (BBC 2018). Уследили су и разговори између руских, кинеских и севернокорејских званичника око ублажавања санкција С. Кореји и нови руско-кинески нацрт резолуције у СБ УН 2019. године. Ипак, нити су санкције САД С. Кореји отклоњене, нити је С. Кореја приступила процесу денуклеаризације. Ни промена политике САД од свеобухватне ка прагматичнијој (или корак по корак дипломатија) након доласка председника Бајдена није донела било какве резултате нити наставак дијалога, без обзира на америчке понуде и спремност за наставак разговора „било када, било где и без предуслова”, што је С. Кореја

одбила (D'Agostino 2021). Оно што је извесно је да се фокус са мултилатералних померио на билатералне преговоре између САД и С. Кореје. Након што су „разговори шест страна” вођени у периоду између 2003. и 2009. године безуспешно окончани, уследили су бројни покушаји њиховог обнављања на иницијативу различитих страна. Ипак, заоштравање међународних односа пре свега у троуглу САД–Русија–Кина након 2014. године нису погодвали новим заједничким преговорима где би се ове стране нашле за истим столом, па и поводом севернокорејског нуклеарног питања. У таквим условима С. Кореја ће наставити свој програм модернизације стратешких снага, али уз врло малу могућност да ће у будућност моћи да уз помоћ свог нуклеарног програма добије било какве уступке или економску компензацију друге стране.

Што се тиче могућности укључивања Израела у преговоре о контроли нуклеарног наоружања, она је за сада практично непостојећа будући да Израел води политику намерне двосмислености поводом (не)поседовања нуклеарног арсенала и да захтева најпре решавање мировног процеса на Блиском истоку како би приступио НРТ-у. Ангажовање у до сада актуелном формату – стварања Зоне слободне од нуклеарног наоружања и другог оружја за масовно уништење на Блиском истоку, такође је за сада неизвесно будући да САД и Израел не учествују у актуелном процесу и конференцијама о стварању ове зоне које су започеле 2019. године (Kostić i Stefanović 2021, 155-156). Израел није вољан ни да потпише уговор са суседним земљама који би забранио нападе на нуклеарна постројења и она у изградњи, а што од 2007. године и напада Израела на наводно сиријско нуклеарно постројење у региону Даир Алзур предлаже Покрет несврстаних (NAM Final Document 2009, 43). Притом, подршка САД оваквој политици Израела остаје кључна. Последице неучествовања Израела у активностима око контроле нуклеарног наоружања, јако заговарање да САД не укину или ублаже санкције Ирану или оживе ЈСРОА, као и унилатерална политика спречавања суседа да развијају нуклеарна постројења за које постоје само индиције да могу бити део програма развоја нуклеарног наоружања, утичу и на умањене шансе за

постизање споразума о контроли нуклеарних способности и непролиферацији и са другим државама попут Ирана и обнову ЈСРОА. Са сумњом у ирански нуклеарни програм и узапредовали развој иранске технологије балистичких ракета, размештање америчког противракетног система у Европи само добија на снази, што последично утиче на читав систем стратешке стабилности и односе САД–Русија, чиме се овај „стратешки круг“ затвара.

ЗАКЉУЧАК

Данашња криза мултилатерализма има многе облике и обухвата све домене међудржавних односа, укључујући и контролу наоружања. За њен настанак одговорне су пре свега велике силе, а у домену контроле наоружања посебно САД и Русија. Ова књига имала је за циљ да укаже на карактер и контуре концепта стратешке стабилности заснованог на узајамно гарантованом уништењу САД и Русије у условима мултиполаризације светског поретка, где више држава не само да поседује нуклеарно наоружање него је у процесу његовог увећања и модернизације. Настајући мултиполарни поредак карактерише криза мултилатерализма и повратак конфронтације великих сила, али се и даље не искључује претња пролиферације оружја за масовно уништење, које би могло пасти у руке терориста. Стога се стратешка стабилност у мултиполарном свету најбоље види као комбинација хладноратовског и постхладноратовског концепта, при чему су односи САД и Русије и даље у центру, али уз потребу укључивања нових актера, врста наоружања и домена ратовања.

Стратешка стабилност између САД и Русије почива на паритету њихових стратешких снага, могућности њихове модернизације, великог диспаритета у односу на остале државе са нуклеарним наоружањем и на свеобухватности режима контроле наоружања, која обухвата не само стратешко наоружање већ и друге системе са стратешким ефектима (противракетна одбрана, нестратешко наоружање, нове технологије попут хиперсоничних ракета, сајбер ратовање и могућа милитаризација свемира). Поремећај у неком од ових елемената доприноси нарушавању стратешке стабилности и ствара пролиферацијски притисак на САД и Русију да одустану од контроле наоружања и поново увећају своје стратешке снаге. Уколико би остале државе са нуклеарним наоружањем одступиле од поставке „минималних кредибилних снага”, то би утицало на САД и Русију да

поново размотре постојећа ограничења, будући да су једино оне обавезане формалним уговором о ограничењу и смањењу стратешких офанзивних снага са веома интензивним мерама верификације. Са кретањем ка нижим бројевима стратешког наоружања, а посебно у условима веће конфликтности и вертикалне пролиферације нуклеарног наоружања код осталих држава које га поседују, ове две силе све више позивају на мултилатерализацију преговора и уговора о контроли стратешког наоружања. Ипак, актери који би били укључени у овај процес износе различите захтеве и услове за своје учешће. Док САД и Русија настоје да одрже кључну улогу у одређивању „правила игре” и формирају оквир будуће контроле наоружања која би створила услове и за прикључивање других, дотле ти „други” (Кина, УК и Француска) износе као захтев учешће на једнаким основама у преговорима о контроли наоружања и побољшање стратешког окружења. Једнаке основе би се, по њима, односиле како на нумеричку једнакост у броју нуклеарних снага, тако и на дипломатску једнакост у смислу равноправног учешћа у формулисању споразума о контроли нуклеарног наоружања. Притом посебан изазов мултилатерализације контроле стратешког наоружања представља и постизање сагласности САД и Русије око тога ко све треба да буде укључен у њу. За САД и њихове савезнике и партнере мултилатерализација контроле стратешког наоружања значи пре свега његову трилатерализацију укључивањем Кине, док за Русију и Кину она значи укључивање у овај процес свих пет признатих држава са нуклеарним наоружањем.

Поред актера који би били укључени у процес контроле стратешког наоружања, посебан изазов представља и обухват ове контроле. Остваривање ограничења и смањења стратешког наоружања САД и Русије након Хладног рата није било могуће док и други фактори који утичу на њихове стратешке способности нису стављени под контролу. То се односи на постизање универзалног споразума о непролиферацији, ограничење стратешке противракетне одбране, елиминацију нуклеарних снага средњег и краћег домета из Европе и равнотежу конвенционалних снага у Европи. Са елиминацијом ових инструмената контроле наоружања (напуштање АВМ уговора 2002.

године од САД, напуштање INF споразума 2019. од САД, суспензија важења споразума о конвенционалним снагама у Европи 2015. од Русије и напуштање Уговора о отвореном небу од најпре САД 2020, па и Русије 2021. године), у крајњој инстанци доводи се у питање и сама контрола стратешког наоружања између САД и Русије и стратешка стабилност међу њима. Последњи уговор који одржава формално ову стабилност је Нови START, који је продужен само два дана пре истека, 3. фебруара 2021. године, за још пет година. Будући да је овај Уговор продужен за још пет година, без могућности даљег продужетка, изузетно је важно да ли ће се и како водити даљи преговори о контроли нуклеарног, па и стратешког наоружања. Шири контекст односа између САД и Русије и њихови ставови и виђења сопствене, као и безбедности Европе, имају посебан значај у овом процесу. Разматрања руских предлога о безбедности у Европи и америчких и НАТО одговора на њих показују кључне ставке размимоилажења и могућих компромиса поводом будуће контроле наоружања. Кључне тачке размимоилажења се пре свега односе на питање проширења НАТО-а, где се Русија залаже за потпуну забрану даљег проширења, а САД и НАТО за задржавање политике отворених врата; питање поштовања начела једнаке безбедности за све, која за Русију значи узимање у обзир безбедности других приликом калкулације сопствене безбедности, а за САД слободу сваке државе да изабере своју спољну и безбедносну политику, укључујући и чланство у савезима; начела размештања додатних снага, при чему се Русија залаже на повратак на ниво од 1997. године, где НАТО трупе и додатно наоружање не би биле размештене на територији нових источноевропских чланица НАТО-а; поштовање националног принципа при размештању нуклеарних снага, при чему се Русија залаже за прекид америчке продужене одбране и повратак свог нуклеарног наоружања у матичну земљу, док САД продужену одбрану виде као део одвраћања и као инструмент непролиферације нуклеарног наоружања код својих савезника у Европи и Источној Азији. С друге стране, потенцијални предмет споразума може бити ново регулисање питања ракета средњег и краћег домета у Европи, као

и унапређење мера поверења кроз већу транспарентност и мере за избегавање војних и нуклеарних инцидената на мору и у ваздуху.

Контрола стратешког наоружања остаће концентрисана око САД и Русије, као два највећа поседника ове врсте наоружања. Како ово истраживање, међутим, показује, све ће теже бити у условима повећања нуклеарних капацитета других држава да две стране одрже формалну билатералну уговорну контролу наоружања, иако је то неопходан услов за показивање кредибилитета поштовања НРТ-а и одржавање режима непролиферације. Давање изјава или усвајање заједничких декларација пред прегледне конференције НРТ о посвећености разоружању неће бити довољно да се друге државе увере у искреност намера кретања ка нуклеарном разоружању признатих пет држава са нуклеарним наоружањем, због чега се може довести у питање опстанак једног од кључних стубова стратешке стабилности – НРТ-а. Наставак важења НРТ-а до сада је била најдуготрајнија основа компромиса пет држава са нуклеарним наоружањем, што даје изузетан подстицај САД и Русији да без обзира на то да ли ће доћи до мултилатерализације преговора о контроли стратешког наоружања, наставе да воде преговоре о контроли стратешког наоружања и евентуално постижу договоре о његовом ограничењу и даљем смањењу. У овом случају Кина, Француска и УК морали би остати посвећени одржавању минималних снага потребних за одвраћање.

Разматрање дебата које се воде у САД и Русији о контроли стратешког наоружања и продужетку Новог START-а указало је на значај унутрашњих фактора за контролу наоружања. Посебно се на примеру америчких администрација могло видети колико је компромиса неопходно направити како би се обезбедило трајање формалне контроле стратешког наоружања са Русијом. Ово ће бити чак и теже услед оружане интервенције Русије у Украјини, која у моменту писања овог закључка и даље траје (јул 2022. године). Такође, разматрање контроверзних или спорних питања продужетка Новог START-а указало је на то колико свеобухватан мора бити режим контроле наоружања да би се одржала стратешка стабилност између САД и Русије. На крају, разматрање услова мултилатерализације и

посебно ставова Кине, УК и Француске, чије су укључивање САД и Русија тражиле у процесу разговора о продужетку Новог START-а, указало је на то да чак и да се постигне сагласност ове две земље о нужности и актерима мултилатерализације преговора и контроле стратешког наоружања, то не значи да ће аутоматски до тога и доћи. Поред безбедносних калкулација савеза чији су оне део, ове земље имају и сопствене безбедносне калкулације и интересе који утичу на могућности мултилатерализације контроле стратешког наоружања, као што су квантитативно смањење броја стратешког наоружања две суперсиле до њиховог нивоа (Кина, УК и Француска); умањење улоге коју нуклеарно оружје има у војним и безбедносним стратегијама и као статусног симбола суперсиле или велике силе, као и постизање међународног споразума (а не трилатералног) о ограничавању употребе нуклеарног наоружања, посебно обавезивање на политику „не-прве употребе” (Кина); елиминација свог другог оружја за масовно уништење и државно спонзорисаног тероризма (Француска); очување ограничења противракетне одбране у Европи, равнотежа конвенционалних снага и наставак неразмештања нуклеарних снага средњег и краћег домета у Европи (Француска и УК).

У погледу политика употребе нуклеарног наоружања мало је извесно да ће бити усвојен кинески предлог да се потпише уговор којим би се све стране обавезале да неће прве употребити нуклеарно наоружање. САД и Русија су свој однос стратешке стабилности градиле на избегавању првог удара, а када се у обзир узму и захтеви савезника и руска и америчка нуклеарна политика неће се значајније променити. По питању актера, уколико се као полазна тачка узме то да је нуклеарни свет мултиполаран, али да не подижу сви своје нуклеарне капацитете, онда се у основи заговара модел који би обухватао САД и Русију плус ону државу која подиже своје капацитете, што би даљу контролу стратешког наоружања чинило трипартитном, за шта се САД данас залажу у односу на Кину. Будући да САД и Русија теже да задрже постојећи однос снага, између себе и према трећим државама, јасно је да Кина или уопште неће постати део споразума о контроли стратешког наоружања са Русијом и САД, или ће створити неку своју агенду и

оквиру споразума који ће се задржати на политичким обавезама политике „не-прве употребе” без јасних и чврстих механизма транспарентности и верификације. Будући да САД и Русија могу даље смањивати своје стратешке снаге само у условима када би способности осталих држава остале на постојећем или мањем нивоу, повећање кинеског нуклеарног арсенала, а да она није део споразума са САД и Русијом, водиће до престанка важења Новог START-а и могуће чак поновног квантитативног повећања нуклеарног наоружања САД и Русије како би се одржао постојећи однос снага. Уколико би се кинески нуклеарни арсенал повећавао у значајној мери, тако да се креће ка паритету са САД и Русијом, две суперсиле би повећале своје стратешке и нестратешке капацитете како би одржале постојећу размену. Кина би, међутим, могла да умањи тензије према свом програму модернизације уколико би била посвећена већој транспарентности снага, али будући да сама логика њене употребе снага повлачи одређени степен тајновитости, мало је вероватно да ће она значајно променити однос према овом питању. На крају, уколико би се у једначину додали и односи паритета у односу на савезништва, онда би будући споразум о нуклеарном наоружању могао бити заснован на споразуму између савеза НАТО и ОДКБ (Организација договора о колективној безбедности) или НАТО и Шангајске организације за сарадњу.

У безбедносне калкулације САД, Русије, Кине, УК и Француске често су укључене и друге државе са нуклеарним наоружањем, које, међутим, нису признате као такве. То непризнавање њиховог нуклеарног статуса отежава и њихово укључивање у преговоре о контроли нуклеарног наоружања. Ипак, оне су део „стратешког ланца” или „стратешког круга” који чини архитектуру стратешке стабилности. Анализа безбедносног окружења и одбрамбених доктрина и способности Индије, Пакистана, Северне Кореје и Израела показала је узајамно дејство између ових и признатих пет држава са нуклеарним наоружањем у погледу одржавања стратешке стабилности. Америчко размештање националне противракетне одбране у Европи и Азији и излазак из АВМ уговора 2002. године због претњи од балистичких ракета Северне Кореје или Ирана, чије безбедносне калкулације

узимају у обзир пре свега Израел и његове наводне нуклеарне снаге, пресудно су утицали на модернизацију руских и кинеских стратешких и нуклеарних снага. С друге стране, модернизација кинеских нуклеарних снага подстиче модернизацију индијских нуклеарних снага, а она пакистанских, будући да је пакистанска одбрамбена политика (конвенционална и нуклеарна) индоцентрична.

Такође, по питању наоружања постоји неколико модалитета. Прво, готово је немогуће да будући споразум може наставити да садржи само квантитативна ограничења на стратешко офанзивно наоружање САД и Русије, а да не обухвати и остало нуклеарно наоружање и домене ратовања. Почетна тачка поновне изградње система стратешке стабилности требало би да буде преговарање новог или усвајање адаптираног споразума о конвенционалним снагама у Европи под новим условима, као и одржавање неразмештања нуклеарних снага краћег и средњег домета у Европи. Договор о мирољубивој употреби интернета и свемира могао би се постићи и кроз универзалне механизме и инструменте контроле попут конвенција међународних организација, пре свега УН. Сви ови договори, међутим, морају сачекати заузимање повољних позиција великих сила, пре свега САД и Русије, са којих су спремне да преговарају будуће уређење односа и снага, укључујући и споразуме о контроли наоружања.

ЛИТЕРАТУРА

Књиге, чланци и радови изложени на конференцијама:

- Abdullah, Sannia. 2018a. „Pakistan’s Evolving Doctrine and Emerging Force Posture: Conceptual Nuances and Implied Ramifications.” *Pakistan Horizon* 71 (1/2): 79-93.
- Acton, James M., Thomas D. MacDonald, Pranay Vaddi. 2021. *Reimagining nuclear arms control – a comprehensive approach*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace.
- Ali, Syed Muhammad. 2017. „Annex C. Security Environment: Pakistan’s Perspective”. In: *The Strategic Chain: Linking Pakistan, India, China and the United States*, Arms Control and Non-Proliferation Series, Paper 14, edited by Robert Einhorn and W.P.S. Sidhu (Project Co-Chairs), 33-41. Washington: Brookings Institute.
- Arbatov, Alexey. 2020. „Trilateral Nuclear Arms Control – A Russian Assessment”. In: *Trilateral Arms Control? Perspectives from Washington, Moscow, and Beijing*, Research Report #002, 03/2020, edited by Ulrich Kühn, 38-67. Hamburg: Institute for Peace Research and Security Policy, University of Hamburg.
- Basrur, Rajesh M. 2010. „Indian Perspectives on the Global Elimination of Nuclear Weapons”. In: *National perspectives on nuclear disarmament*, edited by Barry M. Blechman and Alexander K. Bollfrass, 59-86. Washington: Stimson Centre.
- Bin, Li. 2016. „Differences between Chinese and U.S. Nuclear Thinking and Their Origins”. In: *Understanding Chinese Nuclear Thinking*, edited by Li Bin and Tong Zhao, 3-18. Washington: Carnegie Endowment for International Peace.
- Brooks, Linton F. 2017. „Perceptions of Sino-American Strategic Stability: A U.S. View”. In: *A Precarious Triangle: U.S.-China Strategic Stability and*

- Japan*, edited by James L. Schoff and Li Bin, 15-27. Washington: Carnegie Endowment for International Peace.
- Brooks, Linton F. 2020. „The End of Arms Control?“. *Dædalus* 149 (2): 84-100.
- Carranza, Mario Esteban. 2009. *South Asian Security and International Nuclear Order: Creating a Robust Indo-Pakistani Nuclear Arms Control Regime*. England: Ashgate.
- Carranza, Mario Esteban. 2016. *India-Pakistan Nuclear Diplomacy: Constructivism and the Prospects for Nuclear Arms Control and Disarmament in South Asia*. Lanham: Rowman, & Littlefield.
- Colby, Elbridge. 2013. „Defining Strategic Stability: Reconciling Stability and Deterrence“. In: *Strategic Stability: Contending Interpretations*, edited by Elbridge A. Colby and Michael S. Gerson, 47-83. Carlisle: Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press.
- Cordesman, Anthony H. 2018. „China and the New Strategic Nuclear Arms Race: The Forces Driving the Creation of New Chinese Nuclear Delivery Systems, Nuclear Weapons, and Strategy“, Final Review Edition: 14 November 2018. Washington: Center for Strategic and International Studies.
- Cunningham, Fiona S. and M. Taylor Fravel. 2015. „Assuring Assured Retaliation: China’s Nuclear Posture and U.S.-China Strategic Stability“. *International Security* 40 (2): 7-50.
- Dahlman, Ola. 2010. „Verification: to detect, to deter and to build confidence“. In: *Arms Control Verification*, edited by Vignard Kerstin and Jane Linekar, 3-14. Geneva: United Nations, UNIDIR.
- Dietl, Ralph L. 2018. *The Strategic Defense Initiative: Ronald Reagan, NATO Europe, and the Nuclear and Space Talks, 1981-1988*. Washington DC: Lexington Books.
- Fisher, Richard Jr. 2020. „China’s Nuclear Challenge“. In: *Guide to Nuclear Deterrence in the Age of Great-Power Competition*, edited by Adam B. Lowther, 181-196. Bossier City: Louisiana Tech Research Institute.

- Freedman, Sir Lawrence. 2009. „The United Kingdom: British Perspectives on Nuclear Weapons and Nuclear Disarmament”, Stimson Center, February. www.jstor.org/stable/resrep10836.
- Gerson, Michael S. 2013. „The Origins of Strategic Stability: The United States and the Threat of Surprise Attack”. In: *Strategic Stability: Contending Interpretations*, edited by Elbridge A. Colby and Michael S. Gerson), 1-46. Carlisle: Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press.
- Granhölm, Niklas and John Rydqvist. 2018. *Nuclear weapons in Europe: British and French deterrence forces FOI-R—4587-SE*. Stockholm: Swedish Defence Research Agency.
- Heuser, Beatrice. 1997. *NATO, Britain, France and the FRG. Nuclear Strategies and Forces for Europe, 1949-2000*. New York: Macmillan and St Martin's Press.
- Khan, Feroz Hassan. 2010. „Pakistan's perspective on the global elimination of nuclear weapons”. In: *National perspectives on nuclear disarmament*, edited by Barry M. Blechman and Alexander K. Bollfrass, 211-248. Washington: Stimson Centre.
- Klingner, Bruce. 2020. „North Korea's Nuclear Strategy and Forces: Trusted Shield and Treasured Sword”. In: *Guide to Nuclear Deterrence in the Age of Great-Power Competition*, edited by Adam B. Lowther, 213-228. Bossier City: Louisiana Tech Research Institute.
- Kostić, Marina T. 2018. „Čija hegemonija? Svet u uslovima takmičenja za novu globalnu vladavinu”. *Međunarodni problemi* 70 (4): 391-411.
- Kostić, Marina T. 2019. „Isključiva priroda evropskih, evroatlantskih i evroazijskih integracija i previranja na evropskom postsovjetskom prostoru”. *Međunarodni problem* 71(4): 498-526.
- Костић, Марина Т. 2019. *Концепције светског поретка у политикама безбедности Сједињених Америчких Држава, Руске Федерације и Европске уније на почетку XXI века*. Докторска дисертација. Међународне и европске студије. Факултет политичких наука, Универзитет у Београду.

- Костић, Марина Т. 2020. „Дебате поводом будућности ’Новог START’ уговора: Може ли свет избећи нову трку у стратешком наоружању?”. У: *Изазови савременог света: Стратешко деловање држава или резултанта глобалних и локалних процеса и повода?*, уредници Зоран Јефтић и Ненад Стекић, 218-239. Београд: Факултет безбедности.
- Kostić, Marina T. 2020a. „Strateška stabilnost i mogućnosti uključivanja Kine u pregovore o kontroli strateškog naoružanja”. *Međunarodni problemi* 72 (4): 678-708.
- Kostić, Marina T. 2020b. „Controversial issues regarding the extension of the ’New START’ Treaty: Can the USA and Russia preserve existing strategic arms control?”. *Serbian Political Thought* 70 (4): 123-149.
- Kostić, Marina T. 2021a. „France, the UK and prospects of multilateralization of formal strategic arms control”. *Srpska politička misao* 73 (3): 27-56.
- Kostić, Marina T. 2021b. „Nesvrstani i nuklearno razoružanje u XXI veku”. *Međunarodni problemi* 73 (4): 667-688.
- Kostić, Marina T. i Andrej Stefanović. 2021. „The Biden Administration and Arms Control”. *Политика националне безбедности* 21 (2): 45-73.
- Koblentz, Gregory D. 2014. *Strategic Stability in the Second Nuclear Age*, Council Special Report No. 71. New York: Council on Foreign Relations.
- Kristensen, Hans, Korda Matt. 2019. „Russian nuclear forces 2019”. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 75 (2): 73-84.
- Kroenig, Matthew. 2017. „Annex D. United States National Paper”. In: *The Strategic Chain: Linking Pakistan, India, China and the United States*, Arms Control and Non-Proliferation Series, Paper 14, edited by Robert Einhorn and W.P.S. Sidhu (Project Co-Chairs), 42-47. Washington: Brookings Institute.
- Kroenig, Matthew. 2018. *The Logic of American Nuclear Strategy: Why Strategic Superiority Matters*. Oxford: Oxford University Press.
- Kroenig, Matthew. 2019. „An American Perspective on a Framework for Strategic Stability in the Second Nuclear Age”. In: *Nuclear Order in the*

- Twenty-First Century* edited by Rakesh Sood, 87-95. New Delhi: Observer Research Foundation.
- Kulacki, Gregory. 2021. „The Nuclear Deterrence Strategy of the US – Japan Alliance is Failing but Can Be Fixed”. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament* 4 (2): 222-234.
- Ladwig, Walter C. III. 2007/2008. „A Cold Start for Hot Wars? The Indian Army’s New Limited War Doctrine”. *International Security* 32 (3): 158-190.
- Lebovic, James H. 2013. *Flawed Logics: Strategic Nuclear Arms Control from Truman to Obama*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Lukin, Artyom. 2018. „Asian organizations”. In *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, edited by Andrei P. Tsygankov, 388-399. New York: Routledge.
- Luthi, Lorenz M. 2016. „The Non-Aligned Movement and the Cold War, 1961-1973”. *Journal of Cold War Studies* (18) 4: 98-147.
- Manzo, Vince. 2019. *Nuclear Arms Control without a Treaty? Risks and Options after New START*. Arlington: CNA.
- Mawdsley, Jocelyn. 2014. „Interpreting Missile Defence: A Comparative Study of European Reactions”. In: *Interpreting Global Security*, edited by Mark Bevir, Oliver Daddow and Ian Hall, 107-124. Abingdon: Routledge.
- Narang, Vipin. 2017. „Plenary: Beyond the Nuclear Threshold: Causes and Consequences of First Use”. Paper presented at the Carnegie International Nuclear Policy Conference, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, DC, March 20. <https://southasianvoices.org/sav-dc-nukefest2017-potential-indian-nuclear-first-use/>.
- Pandey, R.K. 2018. *Challenges of Arms Control in South Asia*. Delhi: Guarav book center PVT LTD.
- Petrović, Žarko. 2009. *Ruska vizija bezbednosti u Evropi i Srbija*. Beograd: ISAC Fund.
- Pifer, Steven and James Tyson. 2016. „Third-Country Nuclear Forces and Possible Measures for Multilateral Arms Control”, Arms Control and Non-Proliferation Series Paper 12, Washington: Brookings Institution.

- Rajagopalan, Rajesh. 2013. „From Defensive to Pragmatic Multilateralism and Back: India’s Approach to Multilateral Arms Control and Disarmament”. In: *Shaping the Emerging World: India and the Multilateral Order*, edited by Waheguru Pal Singh Sidhu, Pratap Bhanu Mehta and Bruce Jones, 197-216. Washington: Brookings Institution Press.
- Rajagopalan, Rajesh. 2017. „Annex B. India’s National Security Perspectives and Nuclear Weapons”. In: *The Strategic Chain: Linking Pakistan, India, China and the United States*, Arms Control and Non-Proliferation Series, Paper 14, edited by Robert Einhorn and W.P.S. Sidhu (Project Co-Chairs), 25-32. Washington: Brookings Institute.
- Riqiang, Wu. 2016. „How China Practices and Thinks about Nuclear Transparency”. In: *Understanding Chinese Nuclear Thinking*, edited by Li Bin and Tong Zhao, 219-250. Washington: Carnegie Endowment for International Peace.
- Ritchie, Nick. 2012. *A Nuclear Weapons-Free World? Britain, Trident and the Challenges Ahead*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Roberts, Brad. 2017. „Strategic Stability under Obama and Trump”. *Survival* 59 (4): 47-74.
- Romano, Serđo. 2014. *Pad američke moći*. Beograd: Albatros Plus.
- Saalman, Lora. 2013. „Placing a Renminbi Sign on Strategic Stability and Nuclear Reductions”. In: *Strategic Stability: Contending Interpretations*, edited by Elbridge A. Colby and Michael S. Gerson, 343-382. Carlisle: Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press.
- Santoro, David. 2020. „A U.S. Perspective on Trilateral Arms Control: A Long Shot – Within Reach”. In: *Trilateral Arms Control? Perspectives from Washington, Moscow, and Beijing*, edited by Ulrich Kühn, 8-37. Humburg: Institute for Peace Research and Security Policy.
- Schroeder, MJ. 1987. *Arms Control and British and French Nuclear Forces*. Thesis (MA). Monterey, CA: Naval Postgraduate School.
- Sigal, Leon V. and Joel Wit. 2010. „North Korea’s perspectives on the Global elimination of nuclear weapon”. In: *National perspectives on nuclear*

- disarmament*, edited by Barry M. Blechman and Alexander K. Bollfrass, 195-210. Washington: Stimson Centre.
- Smetana, Michal, Michal Onderco, and Tom Etienne. 2021. „Do Germany and the Netherlands want to say goodbye to US nuclear weapons?” *Bulletin of the Atomic Scientists* (77) 4: 215-221.
- Sood, Rakesh. 2019. „Introduction”. In: *Nuclear Order in the Twenty-First Century*, edited by Rakesh Sood, 9-18. New Delhi: Observer Research Foundation.
- Stulberg, Adam N. and Lawrence Rubin. 2018. „Introduction”. In: *The End of Strategic Stability? Nuclear Weapons and the Challenge of Regional Rivalries*, edited by Lawrence Rubin and Adam N. Stulberg, 1-20. Georgetown: Georgetown University Press.
- Sultan, Adil. 2019. *Universalizing Nuclear Nonproliferation Norms*. London: Palgrave Macmillan.
- Tertrais, Bruno. 2007. *A Comparison between US, UK and French Nuclear Policies and Doctrines*. Paris: Maître de recherche à la Fondation pour la recherche stratégique (FRS) chercheur associé au CERI.
- Toal, Gerard. 2017. *Near Abroad – Putin, the west, and the contest over Ukraine and the Caucasus*. Oxford: Oxford University Press.
- Welt, Cory. 2015. „Have We Reached the Finish Line? The Future of U.S. – Russian Nuclear Arms Control”, working paper. Washington: The Elliott School of International Affairs, the George Washington University.
- Wolfsthal, Jon Brook. 2020. „Why Arms Control?” *Dædalus* 149 (2): 101-115.
- Xiaobing, Guo and Nick Ritchie. 2012. „Prospects for Nuclear Stability amongst Existing Nuclear-Armed States”. In: *Forging UK – China Consensus on a Strengthened NPT Regime*, edited by Andrea Berger and Malcolm Chalmers, 19-37. London: RUSI.
- Zagorski, Andrei. 2009. „The Russian Proposal for a Treaty on European Security: From the Medvedev Initiative to the Corfu Process”. In: *OSCE Yearbook 2009* 15: 43-59.

- Zhao, Tong. 2019. „China in a World with no US – Russia Treaty-Based Arms Control”. In: *Nuclear Arms Control without a Treaty? Risks and Options after New START*, edited by Vince Manzo, 118-125. Arlington: CNA.
- Zhao, Tong. 2017. „Annex A. China’s Strategic Environment and Doctrine”. In: *The Strategic Chain: Linking Pakistan, India, China and the United States*, Arms Control and Non-Proliferation Series, Paper 14, edited by Robert Einhorn and W.P.S. Sidhu (Project Co-Chairs), 17-24. Washington: Brookings Institute.
- Zhenqiang, Pan. 2016. „China’s No First Use of Nuclear Weapons”. In: *Understanding Chinese Nuclear Thinking*, edited by Li Bin and Tong Zhao, 51-78. Washington: Carnegie Endowment for International Peace.

Интернет извори:

- AA. 2021. „Russia and the US could formulate a package of interrelated agreements on strategic stability because it will be difficult to include all elements in one agreement.” 11 February. <https://www.aa.com.tr/en/politics/russia-ready-to-begin-new-strategic-dialogue-with-us/2141718>.
- Abdullah, Sannia. 2018b. „Pakistan’s Full-Spectrum Deterrence: Trends and Trajectories”, *South Asian Voices*, December 13. <https://southasianvoices.org/pakistan-full-spectrum-deterrence-trends-trajectories/>.
- ACA. 2018a. „Arms Control and Proliferation Profile: India”, *Arms Control Association*, Last Reviewed: January 2018. <https://www.armscontrol.org/factsheets/indiaprofile>.
- ACA. 2018b. „Arms Control and Proliferation Profile: Pakistan”, *Arms Control Association*, Last Reviewed: July 2018. <https://www.armscontrol.org/factsheets/pakistanprofile#nuclear>.
- ACA. 2020a. „Japan Suspends Aegis Ashore Deployment”, *Arms Control Association*, July/August. <https://www.armscontrol.org/act/2020-07/news-briefs/japan-suspends-aegis-ashore-deployment>.
- ACA. 2020b. „Russia Expands Proposal for Moratorium on INF-Range Missiles”, *Arms Control Association*, November. <https://www.armscontrol.org>.

org/act/2020-11/news-briefs/russia-expands-proposal-moratorium-infrange-missiles.

ACA. 2020c. „Russia’s View on Nuclear Arms Control: An Interview with Ambassador Anatoly Antonov”, *Arms Control Association*, April. <https://www.armscontrol.org/act/2020-04/interviews/russias-view-nuclear-arms-control-interview-ambassador-anatoly-antonov>.

ACA. 2022. „Nuclear Weapons: Who Has What at a Glance”, *Arms Control Association*, January. <https://www.armscontrol.org/factsheets/Nuclearweaponswhohaswhat>.

2ce8-ec11-b47a-281878b83d8a&emdi=ff2d3334-7ee9-ec11-b47a-281878b83d8a&ceid=20017258.

Aftenposten. 2009. „NATO-Russia: Responding to Russias Latest Draft”, 9 December. <https://www.aftenposten.no/norge/i/41dnE/09122009-NATO-RUSSIARESPONDING-TO-RUSSIAs-LATEST-DRAFT—TREATY-LIMITING-THEDEPLOYMENT-OF-TROOPS-ABROAD>.

Al Jazeera. 2021a. „Ukraine may seek nuclear weapons if left out of NATO: Diplomat”, 16 April. <https://www.aljazeera.com/news/2021/4/16/ukraine-may-seek-nuclear-weapons-if-left-out-of-nato-diplomat>.

Al Jazeera. 2021b. „Amid tensions, US and Russia hold ‘substantive’ arms talks”, 28 July 2021. <https://www.aljazeera.com/news/2021/7/28/amidtensions-us-and-russia-hold-substantive-arms-talks>.

Al Jazeera. 2022a. „Xi and Putin show united front amid spiralling tensions with West”, 4 February. <https://www.aljazeera.com/news/2022/2/4/chinas-xi-to-meet-russias-putin-ahead-of-olympics-opening-rites>.

Al Jazeera. 2022b. „China, Russia block US bid to sanction North Koreans at UN”, 20 January. <https://www.aljazeera.com/news/2022/1/20/china-stalls-us-bid-to-sanction-north-koreans-at-united-nations>.

Arbatov, Alexi. 2014. „Engaging China in Nuclear Arms Control”, *Carnegie Endowment for International Peace*. <https://carnegie.ru/2014/10/09/engaging-china-in-nuclear-arms-control-pub-56886>.

- Ashraf, Maimuna. 2018. „Pakistan’s Consolidating Conventional Deterrence: An Assessment”, *South Asian Voices*, December 7. <https://southasianvoices.org/pakistan-conventional-deterrence-assessment/>.
- AUKUS. 2022. „AUKUS Leaders’ Level Statement”, *The White House*, April 5. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/04/05/aukus-leaders-level-statement/>.
- B92. 2020. „Napraviću najmoćnije nuklearno oružje na svetu”, 11 februar. https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2020&mm=02&dd=11&nav_category=78&nav_id=1653125.
- Bahgat, Gawdat. 2022. „Iran nuclear deal negotiators must act with urgency, given Iranian and Israeli nuclear brinkmanship”, *The Bulletin of Atomic Scientists*, January 12. <https://thebulletin.org/2022/01/iran-nuclear-deal-negotiators-must-act-with-urgency-given-iranian-and-israeli-nuclear-brinkmanship/>.
- Bera, Ami and Steven Pifer. 2021. „Strengthen U.S. Security through Nuclear Arms Reductions”, *Defense One*, September 29. <https://www.defenseone.com/ideas/2021/09/strengthen-us-security-through-nuclear-arms-reductions/185724/>.
- Bazley, Joanna. 2011. „Teutates: The Anglo-French Nuclear Treaty”, *Peace News*, 14 March. <https://peacenews.info/blog/2011/teutates-anglo-french-nuclear-treaty>.
- BBC. 2018. „Trump Kim summit: Full text of the signed statement”, 12 June. <https://www.bbc.com/news/world-asia-44453330>.
- BBC. 2019. „Russia ‘probably’ conducting banned nuclear tests, US official says”, 30 May. <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-48454680>.
- BBC. 2020. „North Korea threatens to resume nuclear and ICBM testing”, 1 January. <https://www.bbc.com/news/world-asia-50962768>.
- BBC. 2021. „Ben Wallace on nuclear weapons, Uighur Muslims in China and David Cameron”, 21 March. <https://www.bbc.com/news/topics/cxw7kd9lyzkt/ben-wallace>.
- BBC. 2022. „North Korea: What we know about its missile and nuclear programme”, 28 January. <https://www.bbc.com/news/world-asia-41174689>.

- Beckett, Margaret. 2007. „Remarks by Margaret Beckett, Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs, United Kingdom”, *Carnegie International Nonproliferation Conference*, 25 June. <https://carnegieendowment.org/2007/06/25/keynote-address-world-free-of-nuclear-weapons-event-1004>.
- Biden, Joseph. 2020a. „John Biden: Lead not by example of power, but power of our example”, *WRAL*, November 8. <https://www.wral.com/joe-biden-leadnot-by-example-of-power-but-power-of-our-example/19375665/>.
- Biden, Joseph. 2020b. „Why America Must Lead Again: Rescuing U.S. Foreign Policy After Trump”, *Foreign Affairs*, March/April. <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-01-23/why-america-must-lead-again>.
- Biden, Joseph. 2021. „Remarks by President Biden in Press Conference”, *The White House*, March 25. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2021/03/25/remarks-by-president-biden-in-press-conference/>.
- Billingslea, Marshall. 2020. „Press Briefing with Ambassador Marshall Billingslea, U.S. Special Presidential Envoy for Arms Control And Lt. Gen. Thomas Bussiere, Deputy Commander of the U.S. Strategic Command”, *The U.S. Department of State*, 18 August. <https://www.state.gov/press-briefing-with-ambassador-marshall-billingslea-u-s-special-presidential-envoy-for-arms-control-and-lt-gen-thomas-bussiere-deputy-commander-of-the-u-s-strategic-command/>.
- Bolton, John, and John Yoo. 2014. „An Obsolete Nuclear Treaty Even Before Russia Cheated”, *Wall Street Journal*, 9 September. <https://www.wsj.com/articles/john-bolton-and-john-yoo-an-obsolete-nuclear-treatyeven-before-russia-cheated-1410304847>.
- Borger, Julian, and Andrew Roth. 2018. „EU warns Trump of nuclear arms race risk after INF withdrawal move”, *The Guardian*, 23 October. <https://www.theguardian.com/world/2018/oct/22/eu-us-nuclear-arms-race-inf-treaty-bolton-moscow>.

- Borger, Julian. 2020. „White House held talks over resuming US nuclear tests, John Bolton says”, *The Guardian*, 22 July. <https://www.theguardian.com/us-news/2020/jul/22/john-bolton-us-nuclear-tests-white-house>.
- Brader, Claire. 2021. „UK Bilateral Defence Cooperation”, *UK Parliament, House of Lords Library*, 9 March. <https://lordslibrary.parliament.uk/uk-bilateral-defence-cooperation/>.
- Brunnstrom, David, Michael Martina and Tom Daly. 2021. „Biden and Xi agree to look at possible arms control talks – Biden adviser”, *Reuters*, November 17. <https://www.reuters.com/business/media-telecom/biden-xi-agree-look-possible-arms-control-talks-biden-adviser-2021-11-16/>.
- Bugos, Shannon. 2021a. „U.S., Russia Establish Strategic Stability Groups”, *Arms Control Today*, November. <https://www.armscontrol.org/act/2021-11/news/us-russia-establish-strategic-stability-groups>.
- Bugos, Shannon. 2021b. „Pentagon Sees Faster Chinese Nuclear Expansion”, *Arms Control Today*, December 21. <https://www.armscontrol.org/act/2021-12/news/pentagon-sees-faster-chinese-nuclear-expansion>.
- Bugos, Shannon. 2022a. „U.S. Defense Officials Balk at Biden’s Nuclear Budget”, *Arms Control Today*, June. <https://www.armscontrol.org/act/2022-06/news/us-defense-officials-balk-bidens-nuclear-budget>.
- Bugos, Shennon. 2022b. „U.S. Rushes Hypersonic Development”, *Arms Control Today*, June. <https://www.armscontrol.org/act/2022-06/news/us-rushes-hypersonic-development>.
- Bulletin of Atomic Scientists. 2021. „Conversations Before Midnight 2021: Welcome, Keynote Conversation, and Fundraising Address”, *You Tube*, November 17. https://www.youtube.com/watch?v=C4Qoksss3ws&ab_channel=BulletinoftheAtomicScientists.
- Cirincione, Joseph. 2019. „John Bolton is a serial arms control killer”, *The Washington Post*, 1 February. <https://www.washingtonpost.com/news/worldpost/wp/2019/02/01/inf/>.
- CBC. 2020. „U.S., Russia complete 2 days of talks on strategic arms treaty soon to expire”, Jun 23. <https://www.cbc.ca/news/world/vienna-us-russia-nuclear-talks-1.5623368>.

- CNBC. 2018. „Russia prepared to extend nuclear treaty, Putin says”, Jul 16. <https://www.cnn.com/2018/07/17/russia-prepared-to-extend-new-start-nuclear-treaty.html>.
- Collina, Tom Z. 2011. „Senate Approves New START”, *Arms Control Today*, January. <https://www.armscontrol.org/act/2011-01/senate-approves-new-start>.
- Cordesman, Anthony H., Arleigh A. Burke. 2018. „Chinese Strategy, Military Forces, and Economics: The Metrics of Cooperation, Competition and/or Conflict”, *Center for Strategic and International Studies*, 18 September. https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/180919_China_Strategy_Metrics_Report.pdf?fbclid=IwAR32sNzbww8iwJHG4RP_91oQQDvdCraZx_22tMEbqka_Y_1J8JTIPkNmGxc.
- CRS. 2000. „Anti-Ballistic Missile Treaty Demarcation and Succession Agreements: Background and Issues”, Report for Congress, *Congressional Research Service*, Updated April 27. <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a478219.pdf>.
- CRS. 2021a. „Arms Control and Nonproliferation: A Catalog of Treaties and Agreements”, *Congressional Research Service*, Updated March 11. <https://sgp.fas.org/crs/nuke/RL33865.pdf>.
- CRS. 2021b. „Russia’s Nuclear Weapons: Doctrine, Forces, and Modernization”, *Congressional Research Service*, Updated September 13. <https://sgp.fas.org/crs/nuke/R45861.pdf>.
- CRS. 2021c. „U.S. Strategic Nuclear Forces: Background, Developments, and Issues”, *Congressional Research Service*, Updated December 14. <https://sgp.fas.org/crs/nuke/RL33640.pdf>.
- CRS. 2022. „Russia’s Nuclear Weapons: Doctrine, Forces, and Modernization”, *Congressional Research Service*, Updated April 21. <https://sgp.fas.org/crs/nuke/R45861.pdf>.
- D’Agostino, Susan. 2021. „North Korea restarted nuclear reactor for plutonium production, IAEA says”, *Bulletin of Atomic Scientists*, 30 August. <https://thebulletin.org/2021/08/north-korea-restarted-nuclear-reactor-for-plutonium-production-iaea-says/>.

- David, Alon Ben. 2013. „Israel Tests Jericho III Missile”, *Aviation Week*, July 22. <https://aviationweek.com/defense-space/israel-tests-jericho-iii-missile>.
- Davis, Julie Hirschfeld. 2018. „Trump Warns NATO Allies to Spend More on Defense, or Else”, *The New York Times*, July 2. <https://www.nytimes.com/2018/07/02/world/europe/trump-nato.html>.
- Detsch, Jack. 2022. „Biden Halts Russian Arms Control Talks Amid Ukraine Invasion”, *Foreign Policy*, February 25. <https://foreignpolicy.com/2022/02/25/biden-russia-arms-control-talks-ukraine-invasion/>.
- Devenport, Kelsey. 2021. „India Tests Missile Capable of Reaching China?” *Arms Control Today*, December. <https://www.armscontrol.org/act/2021-12/news/india-tests-missile-capable-reaching-china>.
- DiNanno, Thomas G. 2019. Delegation of the United States of America General Debate Statement, UN General Assembly First Committee, 10 October. <https://www.state.gov/u-s-general-debate-statement/>.
- Dudar, Hasan, and Derdre Shesgreen. 2018. „Trump’s long list of global trade deals, agreements exited or renegotiated”, *USA Today*, 21 November. <https://www.usatoday.com/story/news/2018/11/21/donald-trump-foreign-policy-iran-nafta-russia-mexico-canada-trade/1732952002/>.
- El Pais*. 2022. „US offered disarmament measures to Russia in exchange for deescalation of military threat in Ukraine”, 2 February. <https://english.elpais.com/usa/2022-02-02/us-offers-disarmament-measures-to-russia-in-exchange-for-a-deescalation-of-military-threat-in-ukraine.html>, https://elpais.com/infografias/2022/02/respuesta_otan/respuesta_otan_eeuu.pdf.
- Espresso*. 2022. „NEMA KONKRETNE REAKCIJE: Rusija odbila kolektivni odgovor članica NATO-a!” 11 February. <https://www.espresso.co.rs/svet/planeta/980573/rusija-odbila-kolektivni-odgovor-nato>.
- Euronews*. 2021. „Odgovor Rusije na planove NATO: Bićemo primorani da rasporedimo nuklearne rakete srednjeg dometa u Evropi”, 13 December. <https://www.euronews.rs/evropa/vesti/28964/odgovor-rusije-na-planove-nato-bicemo-primorani-da-rasporedimo-nuklearne-rakete-srednjeg-dometa-u-evropi/vest>.

- FAS. 2021. „INF Chronology”. <https://fas.org/nuke/control/inf/inf-chron.htm>.
- Geller, Patty-Jane. 2022. „The Nuclear Sea-Launched Cruise Missile: Worth the Investment for Deterrence”, *The Heritage Foundation*, May 16. <https://www.heritage.org/defense/commentary/the-nuclear-sea-launched-cruise-missile-worth-the-investment-deterrence>.
- Gertz, Bill. 2019. „Bolton: China Continuing Cyberattacks on Government, Private Networks”, *The Washington Free Beacon*, June 18. <https://freebeacon.com/national-security/bolton-china-continuing-cyberattacks-on-government-private-networks/>.
- Glas Amerike*. 2022a. „SAD i Južna Koreja jačaju zajedničke vojne vežbe i odbranu zbog Severne Koreje”, 22 maj. <https://www.glasamerike.net/a/6583445.html>.
- Glas Amerike*. 2022b. „SAD i Južna Koreja održali vojne vežbe posle severnokorejskih raketnih proba”, 7 jun. <https://www.glasamerike.net/a/sjedinjene-drzave-sad-amerika-juzna-koreja-severna-koreja-vojska-vezbe-probe-rakete/6606400.html>.
- Goldston, Robert J. 2021. „Bilateral strategic stability: What the United States should discuss with Russia. And China”, *Bulletin of the Atomic Scientists*, October 14. <https://thebulletin.org/2021/10/bilateral-strategic-stability-what-the-united-states-should-discuss-with-russia-and-china/?emci=ffb18f59-a05e-ec11-94f6-0050f2e65e9b&emdi=8259e51f-6262-ec11-94f6-0050f2e65e9b&ceid=9323938>.
- Gottmoeller, Rose. 2019. „The Importance of the New START Treaty”, *US Congress – House of Foreign Affairs Committee Hearing*, 4 December. <https://www.youtube.com/watch?v=1amLmughkw4&feature=youtu.be>.
- Gould, Joe. 2020. „Russia denies New START ‘gentleman’s agreement’ with US”, *Defense News*, October 14. <https://www.defensenews.com/2020/10/14/russia-denies-new-start-gentlemans-agreement-with-us/>.
- Grossman, Elaine M. 2008. „Gates Sees Stark Choice on Nuke Tests, Modernization”, *NTI*. <https://www.nti.org/gsn/article/gates-sees-stark-choice-on-nuke-tests-modernization/>.

- Heritage Foundation Factsheet. 2021. „What Experts and Senior Officials Have Said About Adopting a No-First-Use or Sole-Purpose Nuclear Declaratory Policy”, October 20. https://www.heritage.org/defense/report/what-experts-and-senior-officials-have-said-about-adopting-no-first-use-or-sole?mkt_tok=ODI0LU1IVC0zMDQAAAGBOdrzrhS5Hmwv1t0GadK_7ZmPa1EmczywuSzLwQsFiEUy2kSM-pf0W0PQas0S23Q-KijZlx9Wez-iHAPUYsaHOF64RoNOc6EswQ1X1DjQdEikiDC
- Hautecouverture, Benjamin. 2022. „The Spectre of Nuclear Weapons Haunts Russia’s Invasion War on Ukraine”, *DecipherGrey*, March 4. <https://www.deciphergrey.com/post/russia-s-use-of-nuclear-weapons-in-its-war-of-invasion-against-ukraine-is-at-the-heart-of-the-deter>.
- Hitchens, Theresa. 2019. „Trump’s Arms Control Plan: Genius or Disingenuous?”, *Breaking Defense*, April 30. <https://breakingdefense.com/2019/04/trumps-arms-control-plan-genius-or-disingenuous/>.
- Homan, Kees. 2000. „The adapted CFE Treaty: A building block for cooperative security in Europe”, *Helsinki Monitor*, Netherlands Helsinki Committee (NHC), November 10. https://www.cvce.eu/en/collections/unit-content/-/unit/d5906df5-4f83-4603-85f7-0cab324b9fe1/ce2e1dcc-0ff5-48fc-af9b-d423f064eabe/Resources#a272a7fa-8c33-4f50-8993-aacb5bf4b7cf_en&overlay.
- Hudson, John and Sonne Paul. 2020. „Trump administration discussed conducting first U.S. nuclear test in decades”, *The Washington Post*, May 22. https://www.washingtonpost.com/national-security/trump-administration-discussed-conducting-first-us-nuclear-test-in-decades/2020/05/22/a805c904-9c5b-11ea-b60c-3be060a4f8e1_story.html.
- ISAB. 2016. „Report on the Nature of Multilateral Strategic Stability”, *International Security Advisory Board*, April 27. <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/257667.pdf>.
- Japan Times*. 2020. „Trump envisions a three-way nuclear pact. China has other ideas”, 2 June. <https://www.japantimes.co.jp/news/2020/06/02/asia-pacific/us-donald-trump-nuclear-weapons-arms-control-china/>.
- Knežević, Vesna. 2020. „Mogu li Moskva i Vašington da postanu bizarni prijatelji i koliko je nuklearnih bombi dovoljno”, *RTS*, 28 jun.

- <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/10/svet/4000296/koronavirus-bec-pregovori-sergej-rjabkov-marsal-bilingsli.html>.
- Kristensen, Hans M. and Matt Korda. 2022. „Nuclear Notebook: Israeli nuclear weapons, 2022”, *Bulletin of Atomic Scientists*, January 17. <https://thebulletin.org/premium/2022-01/nuclear-notebook-israeli-nuclear-weapons-2022/>.
- Kong, Fu. 2021. EUNPDC Annual Conference (online). December 6.
- Korda, Matt and Hans Kristensen. 2021. „India’s Nuclear Arsenal Takes a Big Step forward”, *Federation of American Scientists*, December 23. <https://fas.org/blogs/security/2021/12/indias-nuclear-arsenal-takes-a-big-step-forward/#:~:text=On%2018%20December%202021%2C%20India,been%20conducted%20in%20June%202021.>
- Lee, Matthew. 2021. „US tells Russia it won’t rejoin Open Skies arms control pact”, *AP News*, May 27. <https://apnews.com/article/donald-trump-europe-russia-government-and-politics-69038e96de8488f2c759b126c27d1366>.
- Macron, Emanuel. 2020. „Speech of the President of the Republic on the Defense and Deterrence Strategy”, *Elysee*, 7 February. <https://www.elysee.fr/en/emmanuel-macron/2020/02/07/speech-of-the-president-of-the-republic-on-the-defense-and-deterrence-strategy>.
- Meier, Oliver and Simon Lunn. 2014. „Trapped: NATO, Russia, and the Problem of Tactical Nuclear Weapons”, *Arms Control Today*, January/February. <https://www.armscontrol.org/act/2014-01/trapped-nato-russia-problem-tactical-nuclear-weapons>.
- NI. 2020a. „Direktor FBI: Kina najveća dugoročna pretnja za budućnost SAD”, 8 July. <http://rs.n1info.com/Svet/a617554/Direktor-FBI-Kina-najveca-dugorocna-pretnja-za-buducnost-SAD.html>.
- NI. 2020a. „Direktor FBI: Kina najveća dugoročna pretnja za budućnost SAD“, 8. jul. <https://rs.n1info.com/svet/a617554-direktor-fbi-kina-najveca-dugorocna-pretnja-za-buducnost-sad/>.

- NI*. 2020b. „Kina pristaje na pregovore sa Rusijom i SAD ako prihvate nuklearni paritet”, 8 jul. <https://rs.n1info.com/svet/a617620-kina-pristaje-na-pregovore-sa-rusijom-i-sad-ako-prihvate-nuklearni-paritet/>.
- NI*. 2021. „Ministri odbrana zemalja severne Evrope ne prihvataju predlog Rusije”, 17. decembar. <https://rs.n1info.com/svet/ministri-odbrana-zemalja-severne-evrope-ne-prihvataju-predlog-rusije/>.
- NI*. 2022a. „Lavrov: Treći svetski rat može biti samo 'nuklearni'”, 3 mart. <https://rs.n1info.com/svet/lavrov-o-trecem-svetskom-ratu/>.
- NI*. 2022b. „Rusija preti SAD da će ciljati isporuke oružja Ukrajini”, 12. mart. <https://rs.n1info.com/svet/rusija-preti-sad-da-ce-ciljati-istoruke-oruzja-ukrajini/>.
- NATO. 2019. „Statement by the North Atlantic Council on the Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty”, 2 August. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_168164.htm.
- NATO. 2021a. „NATO's nuclear deterrence policy and forces”, Last updated: 30 April. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50068.htm.
- NATO. 2021b. „Arms control, disarmament and non-proliferation in NATO”. Last updated: 16 February. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_48895.htm.
- NATO Parliamentary Assembly. 2021. „International arms control: challenges ahead.” General Report by Cédric PERRIN (France) General Rapporteur, Defence and Security Committee (DSC), 9 October. <https://www.nato-pa.int/download-file?filename=/sites/default/files/2021-11/014%20DSC%2021%20E%20rev.%201%20fin%20-%20ARMS%20CONTROL%20-%20PERRIN.pdf>.
- Neog, Ruhee. 2017. „Analysis from SAV Contributors”, Commentary of the Narang Vipin presentation at the plenary session „Beyond the Nuclear Threshold: Causes and Consequences of First Use”. Carnegie International Nuclear Policy Conference, Washington, DC, March 20, 2017, <https://southasianvoices.org/sav-dc-nukefest2017-potential-indian-nuclear-first-use/>.

- NSA. 1991a. „Record of Dinner Conversation between Gorbachev, Bush, Gonzalez and King Juan Carlos of Spain”, Madrid, October 29. *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=3247154-2-Record-of-Dinner-Conversation-between>.
- NSA. 1991b. „Record of the Main Content of Consultations between A.A. Obukhov and R. Bartholomew”, *National Security Archive*, October 7. <https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=3117105-Document-09-Record-of-the-Main-Content-of>.
- Nye, Joseph S. 2020. „International institutions still matter to the US”, *Australian Strategic Policy Institute*, 10 November. <https://www.aspistrategist.org.au/international-institutions-still-matter-to-the-us/>.
- Pedrozo, Raul „Pete”. 2021. „Campaign for Nuclear Disarmament Is Wrong on AUKUS Deal”, *Lawfare*, November 19. <https://www.lawfareblog.com/campaign-nuclear-disarmament-wrong-aukus-deal>.
- People. 2020. „China’s Endeavors for Arms Control, Disarmament and Non-Proliferation, III. Participating in and Promoting International Arms Control and Disarmament Process”, [http://en.people.cn/whitepaper/arms/arms\(3\).html](http://en.people.cn/whitepaper/arms/arms(3).html).
- Permanent Mission of India to the UN. 2022. „Disarmament”. <https://pmi.newyork.gov.in/>.
- Pifer, Steven. 2020. „Unattainable conditions for New START extension?” *The Brookings Institution*, July 1. <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/07/01/unattainable-conditions-for-new-start-extension/>.
- Putin, Vladimir. 2007. „Putin’s famous Munich Speech 2007”, *Russian Perspective (YouTube)*, 15 November. <https://www.youtube.com/watch?v=hQ58Yv6kP44>.
- Putin, Vladimir. 2012. „Vladimir Putin on Foreign Policy: Russia and the Changing World”, *Valdai Club*, 27 February. https://valdaiclub.com/a/highlights/vladimir_putin_on_foreign_policy_russia_and_the_changing_world/.

- Putin, Vladimir. 2018. „Presidential Address to the Federal Assembly”, *President of Russia*, March 1. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/56957>.
- President of Russia. 2022. „Greetings on the opening of the Tenth Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons“, 1 August. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/69096>.
- Raymond, General John. 2020. „Strategic Forces Posture”, Hearing, Subcommittee on Strategic Forces, 27 February. <https://armedservices.house.gov/hearings?ID=405B79E0-8FE5-4D5E-892E-20CEFE5AE2A4>.
- Reif, Kingston. 2018a. „Republican Senators Back New START”, *Arms Control Association*, October. <https://www.armscontrol.org/act/2018-10/news/republican-senators-back-new-start>.
- Reif, Kingston. 2018b. „Trump to Withdraw U.S. From INF Treaty”, *Arms Control Today*, November. <https://www.armscontrol.org/act/2018-11/news/trump-withdraw-us-inf-treaty>.
- Reif, Kingston. 2019. „Bolton Renews New START Criticism”, *Arms Control Today*, September. <https://www.armscontrol.org/act/2019-09/news/bolton-renews-new-start-criticism>.
- Reif, Kingston. 2020. „Congress OKs Trump Nuclear Priorities”, *Arms Control Association*, January/February. <https://www.armscontrol.org/act/2020-01/news/congress-oks-trump-nuclear-priorities>.
- Reif, Kingston. 2021. „Pentagon Reviews Nuclear Budget”, *Arms Control Association*, April. <https://www.armscontrol.org/act/2021-04/news/pentagon-reviews-nuclear-budget>.
- Reif, Kingston and Shannon Bugos. 2020a. „Trump Appoints Special Arms Control Envoy”, *Arms Control Association*, May. <https://www.armscontrol.org/act/2020-05/news/trump-appoints-special-arms-control-envoy?msckid=baf58b2eab9f11ec847e940c32632b31>.
- Reif, Kingston and Shannon Bugos. 2020b. „Surging U.S. Nuclear Weapons Budget a Growing Danger”, *Arms Control Association*, Issue Briefs 12(3),

- March. <https://www.armscontrol.org/issue-briefs/2020-03/surging-us-nuclear-weapons-budget-growing-danger>.
- Reif, Kingston and Shannon Bugos. 2020c. „No Progress Toward Extending New START”, *Arms Control Association*, July/August. <https://www.armscontrol.org/act/2020-07/news/progress-toward-extending-new-start>.
- Reif, Kingston, and Shannon Bugos. 2020d. „Critics Question U.S. Open Skies Complaints”, *Arms Control Today*, July/August. https://www.armscontrol.org/act/2020-07/news/critics-question-us-open-skiescomplaintsc_hanging_world/.
- Reif, Kingston and Shannon Bugos. 2020e. „U.S. – Russian Arms Control Working Groups Meet | U.S.-Russian Nuclear Arms Control Watch”, *Arms Control Association*, 5 August. https://www.armscontrol.org/blog/2020-08/us-russian-nuclear-arms-control-watch_.
- Reif, Kingston and Shannon Bugos. 2021a. „UK to Increase Cap on Nuclear Warhead Stockpile”, *Arms Control Association*, April. <https://www.armscontrol.org/act/2021-04/news/uk-increase-cap-nuclear-warhead-stockpile>.
- Reif, Kingston and Shannon Bugos. 2021b. „U.S., Russia Outline Differing Priorities for Dialogue”, *Arms Control Today*, June 4. <https://www.armscontrol.org/blog/2021-06/us-russian-nuclear-arms-control-watch>.
- Reif, Kingston and Shannon Bugos. 2021c. „U.S., Russia Agree to Strategic Stability Dialogue”, *Arms Control Today*, June 4. <https://www.armscontrol.org/blog/2021-06/us-russian-nuclear-arms-control-watch>.
- Reif, Kingston and Shannon Bugos. 2021d. „Russia to Withdraw from Open Skies Treaty”, *Arms Control Today*, June 23. <https://www.armscontrol.org/blog/2021-06/us-russian-nuclear-arms-control-watch>.
- Reuters*. 2020. „Putin proposes 2020 summit with leaders of Russia, France, China, U.S. and UK”, January, 23. <https://www.reuters.com/article/us-israel-russia-netanyahu-putin-summitidUSKBN1ZM1Y9>
- Reuters*. 2022a. „Belarus referendum approves proposal to renounce non-nuclear status – agencies”, February, 28. <https://www.reuters.com/world/europe/launchpad-russias-assault-ukraine-belarus-holds-referendum->

renounce-non-nuclear-2022-02-27/?msclkid=f1ac6f61ada811ec8d8923f54dd7a9a9.

Reuters. 2022b. „Russia says deputy formin discussed bilateral issues with U.S. envoy to Moscow”, April, 25. <https://www.reuters.com/world/russia-says-deputy-formin-discussed-bilateral-issues-with-us-envoy-moscow-2022-04-25/>.

RFI. 2019. „Macron says EU must be part of any future US-Russia nuclear missile treaty”, 28 November. <https://www.rfi.fr/en/international/20191128-macron-says-eu-must-be-part-any-future-us-russia-nuclear-missile-treaty>.

Richard, Charles. 2020a. „Statement of Charles A. Richard Commander United States Strategic Command before the Senate Committee on Armed Services”, *U.S. Congress, Senate*, February, 13. https://www.armed-services.senate.gov/imo/media/doc/Richard_02-13-20.pdf.

Richard, Charles. 2020b. „Strategic Forces Posture Hearing”, *U.S. Congress, House of Representatives*, Subcommittee on Strategic Forces, Hearing, February, 27. <https://armedservices.house.gov/hearings?ID=405B79E0-8FE5-4D5E-892E-20CEFE5AE2A4>.

Risch, Jim. 2021. „The US must reject a 'sole purpose' nuclear policy”, *Defense News*, October 25. https://www.defensenews.com/opinion/commentary/2021/10/25/the-us-must-reject-a-sole-purpose-nuclear-policy/?mkt_tok=ODI0LU11VC0zMDQAAAGBOdrzriKS88vxqbl4r51iywOdKBTkKwecennzqFeDHIEjkh6WD4zkrzoCgxHuRUNcoPQo_QscmsbUPTDWTtb730SogqCvXdmjvfggpIpfLn_Msv2.

RT. 2020a. „Russia won't take part in any US-led coalition against China, wants France and UK included in new nuclear talks – ambassador”, 19 September. <https://www.rt.com/news/501111-russia-china-india-nuclear-envoy/>.

RT. 2020b. „'Putin's proposal a non-starter': White House rejects Russian call to extend nuclear arms control treaty”, 16 October. <https://www.rt.com/news/503746-white-house-rejects-putin-start/>.

RTS. 2020. „Amerika optužuje Rusiju da testira oružje za uništavanje satelita u zemljinoj orbiti”, 25 jul. <https://www.rts.rs/page/magazine/sr/story/>

- 1882/tehnologija/4028963/rusija-kosmos-2543-oruzje-za-unistavanje-satelita-sad.html .
- RTS. 2021. „Bajden preti sankcijama Moskvi zbog Ukrajine, Putin traži garancije o neširenju NATO-a na istok”, 7 decembar. <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/10/svet/4618306/sastnak-bajden-putin.html>.
- Russian Mission to NATO. „Russia – NATO: Facts and Myths, Conventional arms control in Europe”. *Permanent Mission of the Russian Federation to NATO*. <https://missiontonato.mid.ru/web/nato-en/russia-nato-facts-and-myths/>.
- Sanger, David E. 2002. „U.S. to withdraw from arms accord with North Korea”, *The New York Times*, October 20. <https://www.nytimes.com/2002/10/20/world/us-to-withdraw-from-arms-accord-with-north-korea.html>.
- Sethi, Manpreet. 2010. „Nuclear Arms Control and India: A Relationship Explored”, *Arms Control Today*. <https://www.armscontrol.org/act/2010-09/nuclear-arms-control-india-relationship-explored>.
- Sial, Saima. 2017. „To Use or Not to Use: India’s Fractured NFU”, Analysis of SAV of the plenary session “Beyond the Nuclear Threshold: Causes and Consequences of First Use”. Carnegie International Nuclear Policy Conference, Washington, DC, Carnegie Endowment for International Peace, March 20. <https://southasianvoices.org/sav-dc-NUkefest2017-potential-indian-nuclear-first-use/>.
- SIPRI Yearbook 2022. „World Nuclear Forces”, Chapter 10. <https://sipri.org/sites/default/files/YB22%2010%20World%20Nuclear%20Forces.pdf>
- Slocombe, Walter B. 1997. „CFE Flank Agreement: Enhancing U.S. And European Security”, Under Secretary of Defense for Policy, *Homeland Security Digital Archive*. <https://www.hsdl.org/?abstract&did=3564>.
- Sokov, Nikilai. 2011. „New START Ratification in Russia”, January 25. <https://www.nonproliferation.org/new-start-ratification-in-russia/>.
- Sputnik International*. 2021a. „Swedish Defence Minister on Russia’s Security Requirements: ’Unacceptable’”, 21 December. <https://sputniknews.com/>

20211221/swedish-defence-minister-on-russias-security-requirements-unacceptable-1091686496.html.

Sputnik International. 2021b. „Moscow on Nukes in Belarus: All Options on Table if NATO Refuses to Discuss Security Proposals”, 21 December. <https://sputniknews.com/20211221/russian-mod-on-nukes-in-belarus-all-options-on-table-if-nato-refuses-to-discuss-security-proposals-1091691606.html>.

Sputnik International. 2022. „Missile Silos or Wind Turbines? China Asks US Not to Estimate PRC Nuke Arsenal Using Satellite Snaps”, January 4. <https://sputniknews.com/20220104/missile-silos-or-wind-turbines-china-asks-us-not-to-estimate-prc-nuke-arsenal-using-satellite-snaps-1092012221.html>.

SWP. 2021. „Euro-Atlantic Concerns regarding a US 'Sole Purpose' Policy.” *German Institute for International and Security Affairs*, Research Division International Security, Working Paper No. 4, December. https://www.swp-berlin.org/publications/products/arbeitspapiere/Working_Paper_European_SP_Perspectives.pdf.

Tampa Bay Times. 2005. „Yeltsin seeks global arms cuts”, *Tampa Bay Times*, Archive, 10 October. <https://tass.com/politics/1172109>.

TASS. 2018. „Putin vows instant retaliation against any nuclear attack on Russia or its allies”, 1 March. <https://tass.com/politics/992246>.

TASS. 2020. „Russia's priority is to involve UK, France in future nuclear arms control talks — diplomat”, 26 June. <https://tass.com/politics/1172109>.

TASS. 2022. „Russia paused New START inspections ahead of US plan to conduct such probe in days”, 9 August. <https://tass.com/politics/1491611>.

Teutates. 2022. Official web site of the France-UK Programme. <http://www-teutates.cea.fr>.

The Economic Times. 2020. „China has an 'obligation' to join nuclear arms talks: US”, *The Economic Times*, Last Updated: Jun 23. <https://economic-times.indiatimes.com/news/defence/china-has-an-obligation-to-join-nuclear-arms-talks-us/articleshow/76530463.cms?from=mdr>.

- The EurAsian Times*. 2022. „’Stop The Hypocritical Practice’ – Russia, China Respond To US Pledge To Ban ’Destructive’ Anti-Satellite Weapon Tests”, April 19. <https://eurasianimes.com/srussia-china-respond-to-us-pledge-to-ban-anti-satellite-tests/>.
- The New York Times*. 1991. „France will sign 1968 nuclear pact”, 4 June. <https://www.themoscowtimes.com/2019/09/27/nato-rejects-putins-missile-moratorium-offer-a67470>.
- The Print*. 2021. „New IAF chief looks beyond 36 additional Rafale jets, wants 114 multi role fighter aircraft”, 5 October. <https://theprint.in/defence/new-iaf-chief-looks-beyond-36-additional-rafale-jets-wants-114-multi-role-fighter-aircraft/745485/>.
- The Straits Times*. 2017. „US rejects ’freeze-for-freeze’ proposal from China, Russia to break North Korea impasse”, July 7. <https://www.straitstimes.com/asia/east-asia/us-rejects-freeze-for-freeze-proposal-from-china-russia-to-break-north-korea-impasse>.
- The State Duma. 2021. „The State Duma adopted the President’s bill on ratification of the agreement on extension of the New START Treaty”, January 27. <http://duma.gov.ru/en/news/50620/>.
- The White House. 2011. „Message from the President on the New START Treaty”, February 02. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/02/02/message-president-new-start-treaty-0>.
- The White House. 2020. „Remarks by President Trump before Marine One Departure”, January 12. <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-marine-one-departure-011221/>.
- The White House. 2022. „President Biden Statement Ahead of the 10th Review Conference of the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons”, August 1. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/08/01/president-biden-statement-ahead-of-the-10th-review-conference-of-the-treaty-on-the-non-proliferation-of-nuclear-weapons/>.
- The UN Treaty Collection. 2022. Status of the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons. https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVI-9&chapter=26.

- Thornberry, Mac. 2018. „Nuclear Posture Review: Recognizing the return to great power competition”, *Defense News*, February 4. <https://www.defensenews.com/opinion/commentary/2018/02/05/nuclear-posture-review-recognizing-the-return-to-great-power-competition/>.
- Toms, Lauren, Dave Boyer, and Lauren Meier. 2019. „U.S. withdraws from INF Treaty with Russia”, *Washington Times*, 1 February. https://www.washingtontimes.com/news/2019/feb/1/us-withdrawsinf-treaty-russia/?utm_source=GOOGLE&utm_medium=cpc&utm_id=chacka&utm_campaign=TWT+-+DSA&gclid=EA1aIQobChMI1urfptPT8gIVzN_tCh2zQwFIEAAYASAAEgLSUfD_BwE.
- Trenin, Dmitri. 2018. „Mapping Global Strategic Stability in the Twenty-First Century”, 1 November. <https://carnegie.ru/commentary/77625>.
- Trenin, Dmitri. 2019. „Strategic Stability in the Changing World”, March 21. <https://carnegie.ru/2019/03/21/strategic-stability-in-changing-world-pub-78650>.
- Trevithick, Joseph. 2019. „Russia says its own new weapons are exempt after accusing U.S. of violating nuclear arms deal”, *The Drive*, January 16. <https://www.thedrive.com/thewar-zone/26013/russia-says-its-own-new-weapons-are-exempt-after-accusing-u-s-of-violating-nuclear-arms-deal>.
- Tucker, Patrick. 2020. „US: Russia Has Agreed to Extend New START to Tactical Nukes. Russia: No, We Haven't”, *Defence One*, October 13. <https://www.defenseone.com/policy/2020/10/us-russia-has-agreed-extend-new-start-tactical-nukes-russia-no-we-havent/169221/>.
- Ullah, Sufian. 2018. „SAV Review: The New Era of Counterforce in South Asia”, *South Asian Voices*, September 4. <https://southasianvoices.org/review-the-new-era-of-counterforce-in-south-asia/>.
- US DoS. 2022a. „New START Treaty Aggregate Numbers of Strategic Offensive Arms”. US Department of State, Fact Sheet, March 1. <https://www.state.gov/new-start-treaty-aggregate-numbers-of-strategic-offensive-arms-2/>
- US DoS. 2022b. „Briefing with Deputy Secretary Wendy R. Sherman on the U.S. – Russia Strategic Stability Dialogue.” January 10. <https://www.state>.

- gov/briefing-with-deputy-secretary-wendy-r-sherman-on-the-u-s-russia-strategic-stability-dialogue/.
- US Institute of Peace. 2022. „Biden’s Asia Trip Seeks to Revitalize Alliances, Focus on China”, May 25. <https://www.usip.org/publications/2022/05/bidens-asia-trip-seeks-revitalize-alliances-focus-china>.
- Vaddi, Pranay. 2019. „The Importance of the New START Treaty”, Hearing, The House Foreign Affairs Committee (YouTube), December 4. <https://www.youtube.com/watch?v=1amLmughkw4&feature=youtu.be>.
- VOA. 2021. „China Hypersonic Test ‘Has All of Our Attention,’ US General Says”, October 27. <https://www.voanews.com/a/top-us-general-calls-china-s-hypersonic-weapon-test-very-close-to-sputnik-moment/6287945.html>.
- White, Sarah. 2021. „How the F-35 Has Reshaped the Strategic Balance in Europe”, *Real Clear Defence*, June 19. https://www.realcleardefense.com/articles/2021/06/19/how_the_f-35_has_reshaped_the_strategic_balance_in_europe_782149.html.
- Zhao, Tong. 2020. „Opportunities for Nuclear Arms Control Engagement with China”, *Arms Control Today*, January/February. <https://www.armscontrol.org/act/2020-01/features/opportunities-nuclear-arms-control-engagement-china>.
- Zhao, Tong. 2021. „Why Is China Building Up Its Nuclear Arsenal?” *New York Times*. November 15. <https://www.nytimes.com/2021/11/15/opinion/we-need-to-pay-attention-to-chinas-nuclear-build-up.html>.

Документа:

- [Adapted CFE] Agreement on Adaptation of the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe. 1999. <https://web.archive.org/web/20160531042936/http://www.osce.org/library/14108?download=true>.
- [Basic Principles of State Policy] Basic Principles of State Policy of the Russian Federation on Nuclear Deterrence. 2020. *Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation*, 8 June. https://www.mid.ru/en/web/guest/foreign_

policy/international_safety/disarmament/-/asset_publisher/rp0fiUBmANaH/content/id/4152094.

China's National Defense in the New Era. 2019. The State Council Information Office of the People's Republic of China. <https://www.andrewerickson.com/2019/07/full-text-of-defense-white-paper-chinas-national-defense-in-the-new-era-english-chinese-versions/>.

[DoD Report] Military and Security Developments Involving the People's Republic of China. 2021. A Report to Congress Pursuant to the National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2000. Office of the Secretary of Defense. <https://media.defense.gov/2021/Nov/03/2002885874/-1/-1/0/2021-CMPR-FINAL.PDF>.

[Engel and McCaul 2019] Engel, McCaul Introduce Legislation to Maintain Limits on Russian Nuclear Forces. 2019. May 8. https://foreignaffairs.house.gov/_cache/files/9/2/92599a31-83a5-48be-b753-b78ea3c5ddde/19D0C6225497FC80DBEBFB4E50897355.hr-2529---new-start-signed-bill-text.pdf.

[Global Britain] The Integrated Review of Security, Defence, Development and Foreign Policy, March 2021. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/969402/The_Integrated_Review_of_Security__Defence__Development_and_Foreign_Policy.pdf.

[H.R. 6395] H.R. 6395—FY21 National Defense Authorization Bill, Summary of Bill Language. 2020. *House Armed Service Committee, Subcommittee on Strategic Forces*. <https://www.congress.gov/116/meeting/house/110789/documents/BILLS-116HR6295ih-STRSubcommitteeMarkup.pdf>.

[Interim National Security Strategic Guidance]. *The White House*, March 2021. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/03/NSC-1v2.pdf>.

[Menendez and Engel] Menendez, Engel, Top National Security Democrats call on Trump to extend New Start Nuclear Treaty with Russia. 2019. June 5. <https://www.foreign.senate.gov/press/ranking/release/menendez->

engel-top-national-security-democrats-call-on-trump-to-extend-new-start-nuclear-treaty-with-russia.

[MID 2021a] Treaty between the United States of America and the Russian Federation on Security Guarantees. 2021. *Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation*, 17 December. https://mid.ru/ru/foreign_policy/rso/nato/1790818/?lang=en.

[MID 2021b] Agreement on Measures to Ensure the Security of the Russian Federation and Member States of the North Atlantic Treaty Organization. 2021. *Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation*, 17 December. https://mid.ru/ru/foreign_policy/rso/nato/1790803/?lang=en&clear_cache=Y

[NAM Final Document 2006] Final Document, 14th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, Havana, Cuba. *Non-Aligned Movement*, 11 – 16 September 2006. http://cns.miis.edu/nam/documents/Official_Document/14NAMSummitHavana-Compiled.pdf.

[NAM 2019] Nuclear disarmament, Working paper submitted by the Group of Non-Aligned States, Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, Preparatory Committee for the 2020 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, 21 March 2019. *Non-Aligned Movement*, http://cns.miis.edu/PNZ/documents/Working_Paper/NPT_CONF.2020_PC.III_WP.12_E.pdf.

[NATO 2008] Bucharest Summit Declaration. 2008. *North Atlantic Treaty Organization*, 3 April. https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm

[NATO 2010] NATO-Russia Council Joint Statement at the meeting of the NATO-Russia Council held in Lisbon on 20 November 2010. *NATO-Russia Council*. https://www.nato.int/cps/su/natohq/news_68871.htm, 12/01/2019.

[NATO Communique 2021] Brussels Summit Communiqué. *North Atlantic Treaty Organization*, 14 June. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_185000.htm

- [National Security Strategy and Strategic Defence and Security Review 2015] A Secure and Prosperous United Kingdom. *UK Government*, November. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/478933/52309_Cm_9161_NSS_SD_Review_web_only.pdf.
- [NDA 2017] National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2018, Public Law 115-91 (2017): Sec. 1688. 2017. *U.S. Congress*, December, 12. <https://www.congress.gov/115/plaws/publ91/PLAW-115publ91.pdf>.
- [New START 2010] Treaty between the United States of America and the Russian Federation on Measures for the Further Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms. 2010. Signed by USA and Russian Federation, 8 April. <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/140035.pdf>.
- [New START, with Protocol 2010] Treaty between the United States of America and the Russian Federation on Measures for the Further Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms. 2010. Signed by USA and Russian Federation, with Protocol. 2010. Signed by USA and Russian Federation. 8 April. <https://fas.org/nuke/control/ns/newstart.pdf>.
- [NPR 2010] Nuclear Posture Review. 2010. *US Department of Defense*, April. https://nuke.fas.org/guide/usa/2010_npr_report.pdf.
- [NPR 2018] Nuclear Posture Review. 2018. *US Department of Defense*, February. <https://media.defense.gov/2018/Feb/02/2001872886/-1/-1/1/2018-NUCLEAR-POSTURE-REVIEW-FINAL-REPORT.PDF>.
- [NSS 2000] A National Security Strategy for Global Age. 2000. *The White House*, December. <http://nssarchive.us/NSSR/2001.pdf>.
- [NSS 2015] The National Security Strategy. *The White House*, February. <http://nssarchive.us/wp-content/uploads/2015/02/2015.pdf>.
- [Nuclear Matters Handbook 2020] Nuclear Matters Handbook. 2020. *Office of the Deputy Assistant Secretary of Defense for Nuclear Matters*, <https://www.acq.osd.mil/ncbdp/nm//NMHB2020rev/index.html>.
- [P5 Conference] P5 Joint communiqué. 2021. Five Nuclear-Weapon States and Permanent Members of the United Nations Security Council (P5),

- December, 2-3, https://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/p5_statement_2_3-12-21_cle04ad34.pdf.
- [P5 Joint Statement 2022] Joint Statement of the Leaders of the Five Nuclear-Weapon States on Preventing Nuclear War and Avoiding Arms Races. 2022. January 3. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/01/03/p5-statement-on-preventing-nuclear-war-and-avoiding-arms-races/>.
- [Republican Platform 2016] Platform of the Republican Party. 2016. <https://int.nyt.com/data/documenthelper/7019-republican-platform/cc2c15a0e1b432d6964b/optimized/full.pdf>.
- [Resolution of Ratification 2010] Resolution of Ratification: Senate Consideration of Treaty Document 111-5. 2010. *U.S. Congress*, December, 22. <https://www.congress.gov/treaty-document/111th-congress/5/resolution-text>.
- [SALT I 1972 (including Unilateral Statements and Agreed Statements)] Interim Agreement between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on Certain Measures with Respect to the Limitation of Strategic Offensive Arms. 1972. <https://fas.org/nuke/control/salt1/text/salt1.htm>.
- [SALT II 1979] Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Limitation of Strategic Offensive Arms, together with agreed Statements and Common Understandings regarding the Treaty. 1979. <https://fas.org/nuke/control/salt2/text/salt2-2.htm>.
- [START I 1991] Strategic Arms Reduction Treaty. Signed by USA and USSR. Treaty Articles. <https://fas.org/nuke/control/start1/text/treatytc.htm#TREATYTOC>.
- [START I 1991] Strategic Arms Reduction Treaty. 1991. Signed by USA and USSR, Article-by-Article Analysis] 1991. <https://fas.org/nuke/control/start1/text/abatext.htm>.
- [START I 1991, First Agreed Statement] Strategic Arms Reduction Treaty. 1991. Signed by USA and USSR. Article-By-Article Analysis of the Annex

- on Agreed Statements Structure and Overview of the Annex. <https://fas.org/nuke/control/start1/text/abaagree.htm>.
- [START I 1991, Other Statements] Strategic Arms Reduction Treaty. Signed by USA and USSR U.S. and Soviet Statement on Non-Circumvention of the START Treaty. 1991. <https://fas.org/nuke/control/start1/text/declsts.htm#36>.
- [State Department telegram 212527 1992] State Department telegram 212527 to U.S. Mission to the International Atomic Energy, July 8 Meeting of Friends of the NPT. 1992. 3 July, Confidential. <https://nsarchive.gwu.edu/dc.html?doc=6827773-National-Security-Archive-Doc-01-State>.
- [Teutates Treaty 2010] Treaty between the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the French Republic relating to Joint Radiographic/Hydrodynamics Facilities. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/228571/7975.pdf.
- [The North Atlantic Treaty 1949] The North Atlantic Treaty. 1949. Washington D.C. – 4 April. https://www.nato.int/cps/ie/natohq/official_texts_17120.htm.
- [The draft of the European Security Treaty 2009] The draft of the European Security Treaty. 2009. *Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation*, November 29. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/6152>, 26/11/2018.
- [The Draft Agreement on Basic Principles Governing Relations among NATO-Russia Council Member States in Security Sphere. 2009. *Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation*. <http://www.bits.de/NRANEU/US-Russia/NR-DraftTreaty2009ocr.pdf>.
- [Treaty Doc. 111–5 2010] The New START Treaty. 2010. Hearings before the Committee on Foreign Relations, United States Senate, One Hundred Eleventh Congress, Second Session, April 29, May 18, 19, 25, June 10, 15, 16, 24, and July 15. <https://www.hsdl.org/?abstract&did=12742>, 25/4/2020.
- [Treaty on UK-France cooperation 2010] Treaty between the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the French Republic for Defence and Security Co-operation. London, 2 November, Treaty Series No. 36 (2011). https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/238153/8174.pdf.

- [UK Strategic Defence Review 1998] Strategic Defence Review Presented to Parliament by the Secretary of State for Defence by Command of Her Majesty. https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20121018172816/http://www.mod.uk/NR/rdonlyres/65F3D7AC-4340-4119-93A2-20825848E50E/0/sdr1998_complete.pdf.
- [Van Hollen] Mr. Van Hollen (for himself and Mr. Young) A BILL To require certain reports and briefings to Congress relating to the expiration of the New START Treaty, and for other purposes. 2019. <https://www.vanhollen.senate.gov/imo/media/doc/DAV19E76.pdf>.
- [WH Joint Statement 2021] U.S.-Russia Presidential Joint Statement on Strategic Stability. 2021. June 16. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/06/16/u-s-russia-presidential-joint-statement-on-strategic-stability/>.
- [Young and Van Hollen 2019] Young, Van Hollen Introduce Legislation to Preserve Limits on Russia's Strategic Nuclear Arsenal. *U.S. Senate*, August 01. <https://www.young.senate.gov/newsroom/press-releases/young-van-hollen-introduce-legislation-to-preserve-limits-on-russias-strategic-nuclear-arsenal->.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

327(100)"20"
327::911.3(100)"20"
355.4(100)

КОСТИЋ Шулејић, Марина, 1983-

Стратешка стабилност у мултиполарном свету / Марина
Костић Шулејић. - Београд : Институт за међународну
политику и привреду, 2022 (Београд : Бирограф комп). - 259 стр.
; 24 cm

Тираж 150. - Напомене уз текст. - Библиографија: стр 227-259.

ISBN 978-86-7067-301-4

а) Међународни односи -- 21в б) Геополитика -- 21 в в)
Нуклеарно оружје -- Контрола

COBISS.SR-ID 73255945

Др Марина Костић Шулејић је научни сарадник Института за међународну политику и привреду, руководилац Центра за непролиферацију, контролу наоружања и разоружање Струковног удружења сектора безбедности и оснивач и координатор академске платформе „Balkan Researchers Network“. У њеном научном фокусу су светски поредак, безбедносна политика и балкански односи. Марина је докторирала на Факултету политичких наука Универзитета у Београду, на смеру Међународне и европске студије одбранивши докторску дисертацију „Концепције светског поретка у политикама безбедности Сједињених Америчких Држава, Руске Федерације и Европске уније на почетку XXI века“.

Претходно је завршила други степен студија Међународне политике на истом факултету и дипломирани је политиколог за међународне послове. Марина је радила у неколико државних институција и током студирања била је стипендисткиња Фондације Конрад Аденауер (КАС) и Организације за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС). Има више објављених радова из области међународних институција и светског поретка, контроле стратешког и нуклеарног наоружања и непролиферације, билатералних и регионалних односа на Западном Балкану, безбедносне ситуације у Србији и њене војне неутралности, као и проширења Европске уније. Учесница је бројних домаћих и међународних конференција, семинара, школа и курсева.

„Монографија `Стратешка стабилност у мултиполарном свету` предочава мноштво нових информација и интерпретација које се до сада нису могле наћи у домаћим часописима, монографијама или студијама, што је чини једним вредним новитетом и драгоценим политиколошким штивом“.

Др Небојша Вуковић

„`Стратешка стабилност у мултиполарном свету` доноси нови угао посматрања концепта `стратешка стабилност`, пружа целовит преглед проблематике мултилатерализације контроле стратешког наоружања, задире у саму срж међународних односа и омогућава разумевање односа између кључних сила данашњице у контексту `надолазеће мултиполарности`“.

Доц. др Стеван Недељковић

„Објављивање монографије `Стратешка стабилност у мултиполарном свету` савршено одговара актуелном духу времена – историјском тренутку у коме се питање употребе нуклеарног наоружања изнова реактуализује а неопходност његове контроле поново кандидује за статус императива светске политике“.

Доц. др Владимир Ајзенхамер

ISBN 978-86-7067-301-4